

Амали билан қалами рост

Муассислар:

**Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси,
“Kamolot” ёшлар ижтимоий ҳаракати**

1982 йилдан чиқа бошлаган.

Жамоатчилик кенгаши раиси:

Абдулла ОРИПОВ

Жамоатчилик кенгаши:

Қаҳрамон ҚУРОНБОЕВ

Азамат УМАРОВ

Аҳмад ОТАБОЕВ

Абдуваҳоб НУРМАТОВ

Феруза МУҲАММАДЖОНОВА

Шухрат СИРОЖИДДИНОВ

Бош муҳаррир:

Нодир ЖОНУЗОҚ

Бош муҳаррир ўринбосари:

Нурилла ЧОРИ

Масъул котиб:

Ориф ТОЛИБ

Масъул муҳаррир:

Элёр МУРОД

Муҳаррир:

Ғиёсиддин ЎНАРОВ

Таҳрир ҳайъати:

Муҳаммад АЛИ

Иқбол МИРЗО

Сирожиддин САЙИД

Ўрозбой АБДУРАҲМОНОВ

Фаррух ЖАББОРОВ

Бадий муҳаррирлар:

Акбарали МАМАСОЛИЕВ

Раҳматжон ЮНУСОВ

Фотограф:

Рустам НАЗАРМАТ

Манзилимиз:

Тошкент шаҳри,

Ўзбекистон шоҳқўчаси, 16-“а” уй.

E-mail: yoshlik-jurnali@umail.uz

Тел/факс: (0371) 227-0-227,

245-5-793, 245-0-552

Навбатчи муҳаррир: Ф. Жабборов

Босишга 14.03.2016 йилда руҳсат берилди.

Қоғоз формати 60x84 1/8.

Наширёт ҳисоб тобоғи 8,7. Индекс 822.

ISSN 0207-9137. Журнал 2007 йил 4 майда

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлиги

томонидан № 0253 рақами билан рўйхатга олинган.

Журналдан кўчириб босилганда

“YOSHLIK”дан олинди”деб изоҳланиши шарт.

“SILVER STAR PRINT” МЧЖ босмаҳонасида чоп этилди.

Буюртма № 9. Адади 4500 дона.

Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, 22-мавзе, 17-уй.

Навоий ва Бобур...

Бу икки улуғ аждодимиздан бири тилга олинса, беихтиёр иккинчиси ҳам ёдга тушади. Гарчи уларнинг қисмати ўзаро кесишмаган, тақдир йўлида бир қатор фарқ бўлса-да.

Баъзан кишига шундай туюлади: аслида бу икки буюк зот ҳамнафас бўлиб яшашлари лозим бўлган-у, аммо қисмат қаламининг оний “кажравлиги” туфайли улар туғилган замон ва маконда арзимас тафовут юзага келган ва шу боис бир-бирларини тополмай ўтишган.

Навоий қалбидаги эзгу ғояларни жамиятга тўла татбиқ этиши учун Бобурдек диловар, мардона ва эл-улус ғамини ейдиган подшоҳ керак эди. Бобур мирзо ҳам бир умр Навоийдек оқил маслаҳатгўйга – ижтимоий, руҳоний, адабий мавзуларда йўл кўрсата оладиган пиру муридга эҳтиёж туйиб яшаган.

“Бобурнома”ни варақларканмиз, Навоий шахсиятига нисбатан эҳтиром ҳавасни бот-бот ҳис қиламиз. Ким бўлишидан қатъи назар, ҳар қандай шахсга очиқ ойна тутган, андишани четга суриб ҳар бир кишининг таъриф тавсифини рўй-рост қаламга олган Бобур чизгиларида ҳам Навоий қиёфаси юксак мақомда гавдаланади.

Ҳижрий 912 (1506–1507) йил воқеаларини баён қиларкан, Бобур Хуросонда қишлашга тўғри келганини ва Боғи Навга жойлашганини ёзади. “Боғи Навда бир кеча бўлдум, ани муносиб кўрмай, Алишербекнинг уйларини тайин қилдилар. Ҳирийдин чиққунча Алишербекнинг уйларида эдим”. Ушбу битиклардаги ички фахрни, гарчи таъкидламасак ҳам, албатта сезиб турибсиз. Шубҳасиз, Бобур мирзони ҳазрат Навоий уйига жойлаштирганлари ҳам бежиз бўлмаган. Бу икки шахс ўртасидаги тугал мувофиқликни замондошлари ҳам ҳис қилган.

Бобур бир умр Навоий асарларида илгари сурилган ғоялардан озиқланиб, уларга таяниб яшаган. Ҳеч шубҳасиз, ҳазратнинг девонлари ҳаммиша ёнида бўлган. Ҳижрий 915 йилнинг зулҳижжа ойи воқеаларини битаркан, ойнинг йигирма учинчисида, жума куни Алишербекнинг тўрт девонидан бахрлар, вазнлар тартиби билан ғазал ва байтларини сайлаб олаётган эдим – яқунига етди, деган мазмунда ёзади. Яъни, бугунги тил билан айтганда, боши жангу жадаллардан чиқмаган, турли ихтилофу зиддиятлар ичидаги Бобур ўзи учун Навоийнинг “Сайланма”сини яратади!

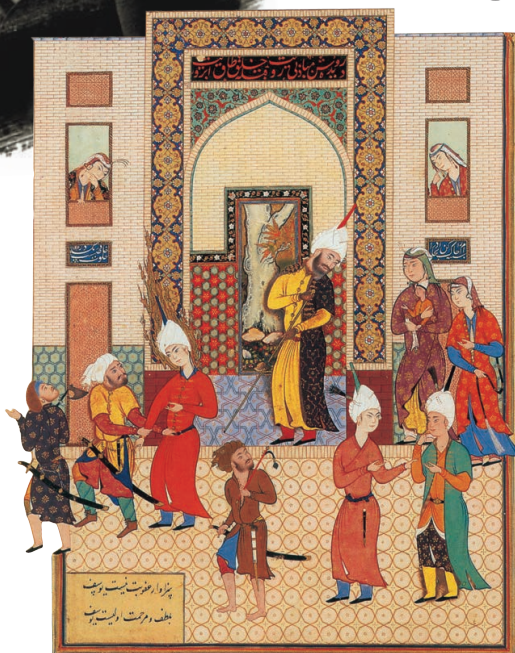
Минг шукрки, бугун биз Навоий асарларини “кесиб-қирқмасдан”, Бобурнинг шоҳлиги ва шоирлиги ўртасига “девор” тикламасдан – бор бўйича, тўла ҳолида ўрганиш имконига эгамиз. Фақат, мулоҳаза шуки, энди бу буюк аждодларимизга муносиб авлод бўлиш учун уларнинг муборак номларини айтиб фахрланишимиз, ҳатто уларнинг беқиёс асарларини ўқиб завқ туйишимиз ҳам кифоя қилмайди. Қачонки, ўзимизда Навоийга, Бобурга хос фазилатларни қисман бўлса-да шакллантира олсак, ана шундагина, биз шундай мўътабар инсонларнинг авлодимиз, деб фахр туйсак ярашади.

Бу – нафақат шонли тарихимизнинг, балки бугунги куннинг ҳам талабидир!

39

18

52

4

42

№ 2 (297), 2016 й.

- 4 НАСР**
Анвар ОБИДЖОН
Мўттивоймисан, Миттивоймисан?
- 18 ТАДҚИҚОТ**
Отабек ЖўРАБОЕВ.
Тарихда Навоий сиймоси
- 23 МАЪЛУМОТНОМА**
Навоий номи билан
- 24 НАЗМ**
Фурқат МЕЛИ
Барг ёзиб кўкардим
эрта кўкламда.
- 54 Ифтихор ХОНХўЖАЕВ**
Кўксинг яхшиликка юз очса агар...
- 38 ҚўЛЁЗМА**
Тилак ЖўРА:
“Юлдуз қани ой қани...”
- 39 НИГОҶ**
Аждодларни ардоқлаган қалб
- 42 ЭССЕ**
Жаҳонгир ХОЛМИРЗАЕВ
Еттинчи ҳаёт
- 52 МАКТУБОТ**
Заҳириддин Муҳаммад БОБУР:
“Агар менинг ризомни тиларсен...”
- 56 АДАБИЙ ТИМСОЛЛАР**
Дилрабо МИНГБОЕВА
Дон Кихот
- 57 САБОҚ**
Антон ЧЕХОВ:
Ёзувчи монологи
- 60 ЖАҶОН ҶИКОЯСИ**
Ванька
- 63 ҶАНГОМА**
Шодмон ОТАБЕК
Адиблар бир куни
- 64 АНА ШУНАҚА**
Ёзолмаган ёзувчи

Кўнгилларда баҳор нафаси

“Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон давлат академик катта театрида Ёшлар симфоник оркестри иштирокида “Баҳор нафаси” концерт дастурини ташкил этди.

2015 йили тузилган симфоник оркестр юзга яқин истеъдодли ёш созанда ва ижрочиларни ўзида бирлаштирди.

Ёшлар симфоник оркестри мамлакатимизда ўтказилган бир қатор лойиҳаларнинг фаол қатнашчиси саналади. Шунингдек, “Competizione dell’Opera” опера ижрочиларининг XIV халқаро танлови ва бошқа санъат фестивалларида муносиб иштирок этган. Оркестр аъзоларининг аксарияти юртимиз ва халқаро миқёсда ўтказилган нуфузли танловларда совриндор бўлган.

Концертга маданият ва санъат намояндлари, кўп сонли ёшлар, дипломатик коргус ва халқаро ташкилотларнинг мамлакатимиздаги ваколатхоналари ходимлари ва муסיқа ихлосмандлари тақлиф этилди.

Анвар ОБИДЖОН,
Ўзбекистон халқ шоири

Мўттивоймисан, Миттивоймисан?

Қисса

Расмларни Аслиддин Камонов чизган

(Давоми.
Боши ўтган сонда.)

“Самурай”нинг қутқарилиши

Дарвозамиз ёпиқ экан, кучанганча итариб, зўрға очдим. Кўзойнагини йилтиратиб, ишком остига ёйилган шолчада тўшак қавиб ўтирган бувимга пича мўралаб тургач, унинг “чип-чип”лаб ҳайдашидан чўчидим-у, орқасидан секингина ўтиб бориб, томорқага кирдим. Биринчи ўринда оғилхонадан хабар олдим. Қўйларимиз дадам ғамлаб бериб кетган ем-хашакларни армонсиз кавшаётганини кўриб, кўнглим тинчиди.

Қарасам, қўшни ҳовлидаги ўрикнинг шохида “Самурай” ўйга чўмиб ўтирибди. Хей, бу ёққа ўт, гап бор, деган эдим, мен хўроз бўлсам, сен ит бўлсанг, ўртамизда қанақа гурунг бўлиши мумкин, деб ғуданглади. Жони қил устида тургани, шу топда гапимни эшитмаса, кейин аттанг қилишгаям улгуролмай қолишини айтганимдан сўнг сал ҳушёр тортиб, девордан учиб ўтди. Патларининг баъзи жойлари титилиб, бўйни қон юқига беланганидан пайқадимки, енгилишдан олдин ўзини аямай жанг қилган.

– Ҳозироқ уйдан қочишинг керак! – дедим гапни чўзиб ўтирмай. – Эганг бугун сени димламага босмоқчи.

– Нима-нима? Қанақа димлама? – деб хўшшайди “Самурай”.

– Қозонда пишириладиган димлама.

– Йие! Ўйлаб гапирсанг-чи! Қайноқ қозонга солинсам, ўлиб қоламан-ку!

– Қанақа қовоқбош махлуқсан? Қозонга тушмасингдан илгарийёк, аллақачон ўлган бўласан, тентак!

– Унчалик илғолмадим. Ҳали қозонга тушмай туриб, қанақасига ўлишим мумкин? Оғзим борақан деб гапиравераркансан-да.

Одамлар “товуқбош” деган сўзни бекорга ишлатмас экан, уни қандай фожиа кутаётганини уқтиргунимча, маҳаллани бир кезиб чиққулик вақтим кетди. Димлама нима эканлигини зўрға англаб етган бу пандавоқига ҳадемай одамга айланиб қолишим эҳтимоли борлигини, бунинг барча сабабларини тушунтириш осон эмаслигини билиб, бошқача йўсинда сўз қотдим:

– Қисқаси, мундоқ қиламиз, анави молхонанинг чордоғига чиқиб, миқ этмасдан ёт. Эртага ё ўзим келаман, ё Мўттивой келади. Сени бошқа жойга олиб кетмасак, бўлмайди.

“Самурай”нинг бирдан кўзи олайди:

– Тунов қуни мени камалақда отган Мўттини айтяпсанми? Димламадан ҳам хавfli бола у!

– Безовталанма, тайинлаб қўяман, сенга бошқа тегинмайди.

– Одамчасига гапиролмайсан-ку, қанақасига тайинлаб қўяркансан?

– У ёғи билан ишинг бўлмасин. Ғўрға қўшилган – ғўр, зўрға қўшилган – зўр, деган гап бор. Менга ўхшаган эси бутунларнинг айтганини индамай қилаверсанг, кам бўлмайсан...

Ўйнинг ташқисидан йўғон-ингичка товушлар эшитилди. Ишора қилишим билан, “Самурай” ердан париллаб кўтарилиб, ўзини молхонанинг чордоғига урди. Томорқага бувимнинг ёнида кирган Қирон қассобнинг менга кўзи тушиб, ийе, боя гузарда ивирсиб юрган анави кучук сизникимиди, деб сўради. Бувим ҳайрон бўлиб, буни энди кўряпман, деди.

Қирон қассоб лўканглаб бориб, молхонанинг очик эшигидан қўйларга ютоқиб назар солгач, бувимнинг олдига қайтаётиб, тунов қуни кўчқорингизни беш юмалоққа бермаган эдингиз, бешу чорақтага кўнарсиз, деб дўранглади.

– Болаласа, совлиқлардан бирортасини сотсам сотарман, – деди бувим, бошидан сийлиқаётган рўмолини тўғрилаётиб. – Қўчқорни сотмаймиз деб айтувдим-ку, Қиронбой.

– Билиб турибман, нархини оширяпсиз, – сохта тиржайди Қирон қассоб. – Беш ярим юмалоққа розимисиз?

Оббо-о, тагин ўша гапми? Қирон қассоб бир ойчадан бери бувимни ҳол-жонига қўймай, шу қўчқорнинг куйиткисиди юрибди. Шунақаям безбет бўладими одам? Сотилмайди дейилганидан кейин сотилмайди-да! Ҳадеб қистайверадими!

– Қўчқорни сотмайман, донинг кўпайгур.

– Э, кетса мендан кетибди! Майли, чоракам олти юмалоқ берақолай.

Тўсатдан бувимнинг ўжарлиги тутди:

– Олтитагаям, еттитагаям сотилмайди! Бошқа гапим йўқ!

Азали полвоноғиз бўлган Қирон қассоб дабдурустдан кўполланди:

– Э, қанақа ношуқур бандасиз? Кампир шўрлик ўзини сал ўнглаволсин деб, ғамингизни еб юрибман-а. Қўлингиз пул кўрса, манавинақа тивити тўкилган камзир, гули ўнгиб кетган рўмолда юришдан қутуласиз, андак одамбашара бўласиз. Яхшиликни билмайдиган ғирт овсар экансиз-ку!

Ий, ий! Бувимни “овсар” девордимми?! Ҳозироқ кўрсатиб қўймасамми унга!

Аччиқ устида итлгимни унутиб, ерда ётган ёнғоқдек тошга чанг солдим-у, уни тирноқларимда маҳкам чангаллаб, қассобга қаратиб олдим.

Тош қоқ каллага бориб тегди. Қирон қассоб жойида бир ирғишлаб олгач, аввалига бош чангаллаган асно гандираклаб тебранди, кейин олайиб ортга ўгирилди. Мендан шубҳаланишни хаёлигаям келтирмай, у ён-бу ёнга аланглади, ҳалпиллаб бориб, девордан қўшничикига бўйланди; қанисан ўзинг, мард бўлсанг, бекинмасдан бу ёққа чиқ, терингни шилволаман, деб ўшқира кетди.

Кўриб, тушуниб турибман – нимадандир фиғонинг ошганида, бировга бақирганинг сайин, кўнглинг ёзилиб бораверади. Айниқса, йўқ одамга дўқ уриш янаям ўнғай.

Қирон қассоб орқадан чил берувчи номардлар кўптайиб кетаётганини жаҳонга овозалай-овозалай нарилаб бораркан, бувим кўзимга диққатини жамлаб тикилди. Наҳотки, тошни мен отганимни пайқаган бўлса? Йўғ-е, кўзойнаксиз ҳеч нимани тиниқ илғай олмаслигини биламан-ку.

Аҳволимнинг пачавалигидан хабардорсиз – қачон ит, қачон одам бўлиб қолишим, афсуски, ўзимга ҳам буткул қоронғи. Хайрият, этим бувим томорқадан чиқиб кетганидан кейин жимирлашни бошлади.

Хўроз билан зап вақтида гаплашволган эканман. Агар одам қиёфасига қайтишим унинг кўзи ўнгида содир бўлганида, қозонда қайнашдан асрандим деб суюнаётган “Самурай”, барибир, юраги ёрилиб ўлган бўларди.

Оёқ учида юриб бориб, ташқига қияласам, бувим қавиб бўлинган тўшакни кўтариб, уйга қараб киярпти. Девор бўйлаб нарироққа югуриб ўтдим-да, худди кўчадан келаётгандек бўлиб ортимга қайтдим.

– Ассаломалайкўўўм, буви! – деб қуюқ салом бердим деразадан.

– Келдингми? – деди бувим. – Опоғотанг яхши юрибдими?

Учрашув маросими дўқ-сўроқларсиз ўтганидан бирам қувондимки!

Унча очқаганим йўқ, дейишимга қарамай, бувим угра иситиб келиб, қистай-қистай охиригача ичдирди. Орада у ёқ-бу ёқдан гаплашиб ўтирдик. Овқатланиб бўлиб, коса билан қошиқни ҳовузча ёқасига тўкилган кулда ишқалаб ювдим, сўнг кўчага отландим.

– Ҳа, эшикдан кириб, тешикдан чиқиб кетяпсан? – деди бувим.

– Парпивоюда бир ишим бориди. Зувиллаб кириб, зувиллаб чиқаман.

Кирсам, Парпивою компьютерга қадалволиб, математикага оид қандайдир масалаларни ечиб ўтирибди. Алгебра, физика, геометрияга ўхшаган асабтирна нарсаларнинг нима қизиғи бор, билмадим. Ундан кўра телевизорнинг жамолига тикилиб, кино-пино кўргин эди. Ҳеч бўлмаса, китоб варақлаб, Гўрўғлиними, Кунтуғмишними, пичира-пичирлаб ўқиб ётмайсанми, нодон?!

Зувиллаб кириб, зувиллаб чиқишим узоққа чўзилди. Парпивоюнинг компютерида “уруш-уруш” ўйнашга берилиб кетиб, уйга қош қорайганда қайтдим.

Яна овқатланишимга тўғри келди. Бувимга шерик бўлиб, телевизорда сериал ҳам кўрдим. Ўтган кузда бошланган бу кинонинг бир-иккита қисмига кўзим тушгандек бўлувди, қарасам, ўшанда бир жувонни севдимлаб қолган сузилмақош киши ҳалиям севганича шумшайиб юрибди. Ёқтириб қолдингми, орқасидан хунобланиб югуравермай, чойхоначимизнинг жиянига ўхшаб, бир ҳафта ўтмасданоқ шартта совчи юбор, яна икки ҳафтадан кейин уйлангин-кўйгин. Ўзингнияям қийнамайсан, бошқаларниям.

Бувим жой солиб берди. Кўрпага кириб-ла, ухлаб қолибман.

Хуфтонда тўраланиб уйқуга кетган бўлсам, бомдоднинг ёришиб-ёришмаган тонгида қуймичимга тушган тепкидан хўрланиб уйғондим.

– Чип! – деб гадаблади бувим. – Ҳу, жунинг тўкилмагур! Итга кўрпада ўраниб ётишни ким қўйибди? Э, тур-э!!!

Уйқусирашда, ҳозир қай турхатдалигимниям англолмай, ийе, э йўк, бе йўк, одамни гутира-гу-панг тепаверадими, деб жайбиллоланишим акиллашларга айланди-ю, бувим ҳайқиш билан орқага тисарилиб, дераза томонга овоз қилди:

– Ҳой, Мўттивой, сўфи азон чақирмасидан, қаёққа ғойиб бўлдинг? Кеча бир кучук томорқада тимирскиланиб юрувди. Энди, ана, кўрпангда тосрайиб ётибди. Келиб ҳайдамай-санми буни!

Шолча тагидаги калтак қўлга олинаётганида, зиппа эсимни йиғиб, ташқарига қочдим. Бувим ортимдан томорқагача қувиб кириб, тандирнинг олдида тўхтади; теваракка аланглай-аланглай, кетма-кет Мўттивойлашни бошлади. Жавоб эшитилмагач, бу дайди бола нонуштаям қилмасдан, яна опоготасиникига кетворган бўлса-я, деб ғудранди. Бунақада на кулишингни биласан, на йиғлашингни.

Тепки еган бўлсам ҳам, уйқудан эрта турганим, қайтага, қўл келди. Кўпчилик ҳали уйғонмаган. Қулай фурсатдан фойдаланиб, хўрозни тезроқ қутқариш керак.

Бироздан кейин қарабсизки, “Самурай” бигизтирноқ оёқларини попиллатиб, кўчада изимдан югуриб кетяпти-да. Мачит олдида турган кишилардан бири қўлларини ёйиб, олдимизни тўсмоқчи бўлганида, мен чотнинг орасидан шувиллаб, хўроз бошнинг устидан пириллаб ўтиб, йўлимизда давом этдик.

Дала шийпонига кун тоғнинг чўққисига сакраганда етиб бордик. “Самурай”ни тўғри товукхонага бошладим. Уч ёғи баланд симтўр билан ўралган, тўртинчи тарафи бинонинг иккита дарвозасимон эшигидан бирига бориб тақалувчи йўнғичқазор майдончада товукларни эрталабдан тушгача сайр қилдириб боқиш бу ерда азалдан кундалик одат тусига кирган экан. Тоза ҳавода юрмаган товук касалликка тез чалинаркан, тухум туғишиям камайиб кетаркан.

Бориб, тўсиқ атрофини кўздан кечирсам, симтўр остидаги чимли ерларнинг ярим қулочча қисмида негадир майса ўсмабди. Бу жойдаги тупроқ қазиб бўшатилгандек туюлди. Тирнаб кўрсам, чинданам юмшоққина экан, болаларини етаклаб кўмакка келган Қорабека билан биргалашиб, осонгина туйнук очдик. Вақт зиқ бўлгани учун “Самурай”га мушукларни қисқача таништирдим-у, туйнукдан ўтиб, даровда товукларга араллашиб олишни буюрдим.

Сайрдаги хўрозлардан уч-тўрттаси симтўрга

яқин келиб, янги бабоққа тажовузкор тикилганча, қақ-қақағлаб ерни тимталади:

– Қонюқи башара билан қаёқдан қочиб келятсан, чувринди?

– Қорангни ўчир, ҳов!

– Ё биратўла ўлмоқчимисан?

“Самурай” заррачаям пинак бузмай, катта жанг кўрмаган бунақа чурвақалар менга чўт бўптими, дея туйнукдан ўтди-да: “Йууу! Иййааа! Иййааа!” деб қичқирганича, рақибларини икки тепиб-бир чўқиб, кетма-кет ағдариб ташлади. Кимнинг кимлиги бир зумда ойдинлашди.

Калтак еганлар жимгина тарқалаётганида, чандиқюз “Самурай”дан кўз узолмай қолган товуклар орасида висир-висирлар бошланди.

– Ана Самурай-у, мана Самурай! – деб ҳайратланди Қорабека.

Тутроқларни оёғимда сура-сура, симтўр тагидаги туйнукни кўмиб кўнглим тўқлангач, текин нонушта илинжида шийпон сари жадал йўл олдим.

Тошотарлар ўрдаси

Шийпонга етиб боролмадим. Ҳандалак полизи ёқалаб кетаётганимда, йўл четидаги юлғунлар панасидан Пихпих Чандр чиқиб келиб, кўзини кўзимга найзалатиб тўхтади. Унинг кетидан, гавдасини паҳлавончасига ларзанглатиб, Оқчопон пайдо бўлди; гўё мени кўрмаётгандек, бошқа тарафга аланглаб туриб, тумшуғини осмонлатган асно сокин товущда ҳингиллади:

– Янги полвон чиқибди деб эшитдик. Ким бўлсайкин ўзи? Ҳайт! Кучига жааа ишонворгандирки, бизга қарашли укашонни тап тортмай савалагандир. Қизик! Қилар ишни қиғқўйиб, қайси итузумнинг панасида ётибдийкин? Бу ёққа чиқса, турхатини бир кўриб кўярмидик...

Чақимчи Пихпих Чандр бир менга, бир ҳимоячи акахонига қараб олиб, ана, турибди-ку ўша муштумзўр, деган эди, Оқчопон ўзини ўғри мушукнинг гапини эшитмаганга, мени ҳануз кўрмаганга солиб, бирдан жаҳлдор қиёфага кирди-ю, тутқаноғи тутган алпозда овозини варанглатди:

– Ҳайт! Ахлоқ қани?! Андиша қани?! Мендек зотни юз-хотир қилмай, яқинларимни пайпаслашга бир жайдариваччанинг қандай бети чидадийкин, ирррр! Оқчопон ҳазратлари оқсуяклар авлодидандирки, жунлариям оппоқдир деб ўйламадимикан ўша шўртумшуқ! Бу қандай тўпорилик бўлдики, ота томоним Хоразм бўрибосарига, она томоним Андалузия тозисига бориб тақалишини билмаса? Ҳайт-ҳайт!

– Ўзимни айтсангиз-чи, ўзимни! – гапни илиб кетди Пихпих Чандр. – Мениям палагим Ҳиндистондан чўзилиб келган, пих! Чўнг боболаримдан бири ҳинд-инглиз урушида қатнашиб, босқинчи генералнинг оврўпалик мушугини гажиб қўйганакан!

Оқчопоннинг лунжи асабий титраб, яна оғзининг чоки сўжилди:

– Ҳайт! Олдимда мақтанма! Катта энанг Ҳиндистон тугул, Фарангистондан келганидаям, барибир мендан анча паст турасан! Мен кимман-у, сен кимсан! Ирррр!

– Кечирадилар-у, ўзингизга ортиқча бино қўйворяпсиз! – мен бу ёқда қолиб, ит билан мушук энди ўзаро насл-насаб талашишга ўтди. – Мениям ўзимга яраша обрўйим бор! Қирқта мушукка солиқ солиб, қирқ жойдан улуш олиб туришимни биласиз, бу овқатларга кўпинча шерик бўлгансиз! Калтўпидаги бирорта тўй менсиз ўтмайди, сиз тушингиздаям кўрмаган таомларни мен ўнгимда еганман! Мана, яқинда бўлган бир тўйни олайлик...

Пихпих Чандр шундай деди-ю, бир доврўкли бойнинг тўйида бўлганини; қатор-қатор ҳайбатли ўйлар қолиб, у томонидан бу томонига отда бориб келинадиган кенг ҳовли ҳам одамга лик тўлиб кетганини; бошдан-оёқ мрамар билан қопланган ташқидаги сон-саноксиз столлар устида, одатий нону чой, майизу туршак, шўрваю аччиқ-чучуклардан ташқари, қазию қарта, пишлоғу яхна гўшт, шоколаду асал, ананасу банан, маңдарину киви, пистаю бодом, балиғу увилдирик, шишалари хилма-хил шарбату ношарбат ичимликлар тиқилиб ётганини; мангининг кетидан жигар-буйракли қовурма, дудланган товук, жиз кабоб, тандир барра тортилиб, охирида ош тарқатилганини ютина-ютина таърифлай кетди. Охирида бағбақасини ишириб, якуний қисмга кўчди:

– Ризқим кўшилганакан, пих, манаман деган пулдорлар, катта-катта амалдорлар, таниқли-таниқли ашулачилар, кетворган-кетворган ўйинчилар билан тўйни бирга ўтказиб...

– Ҳайт-ҳайт! – шеригининг сўзини бўлди Оқчопон. – Бировлар чала тупуриб ташлаган нарсаларни еб келиб, худди меҳмонларнинг ичида ўтиргандек гупирасан-а! Яна ўзингни аслзодага солганингга ўлайми? Ирррр! Ҳақиқий оқсуяк бўлсанг, бир ўлаксахўр лайчадан калтак еб, менга арз қилармидинг?

Шаънимга нисбатан айтилган шилта ҳақоратни эшитиб, ўзимни босиб туролмадим.

– Ким ўлаксахўр?! – деб Оқчопоннинг қарши-сига отилдим. – Оғзингизга қараб гапиринг!

Оқчопон бошини ўнгроққа буриб, чапдаги соғ кўзи билан менга бошдан-оёқ разм солиб чиқди:

– Сенмидинг ўша лайча? Ҳайт!

– Ҳа, менман ўша! Нима дейсиз?!

Оқчопон бир зум жимланиб, афтимга тийрак термилиб қолди:

– Негадир кўзларинг танииш... Кўзларинг танииш...

Илгари айтганимдек, унинг ўнг кўзини мен кўр қилганман. Кимлигимни билиб қолмасайди, деб юрагим пўкиллади. Кўкқис юзага келган бу кўрқувдан ҳовурим кескин босилди-ю, мени биров билан адаштираётганга ўхшайсиз, сизни биринчи кўришим, дедим қуёндек қунишиб.

Олдига отилиб чиққанандаёқ, осонгина ён бериб қўядиганлардан эмаслигимни пайқаган, ҳозирги аҳволимга қараб, яхшилиқча келишувдан ҳам умидворлигимни англаб етган Оқчопон, хайриятки, пастроқ пардада суҳбатлашув йўлини танлади.

– Укахонимга билмасдан тегиниб қўювдингми? – деди у, кичкинтойни кичкинтойланиб авраётган кимсага дўниб. – Энди кечирим сўрамоқчи бўптурибсанми? Дангал гапиравер, кучуквой, дангал гапир.

Босиқ муомалага яраша, мен ҳам мулойимландим:

– Ўзи товукхонага ўғриликка кирмаса, у билан нима ишим борида, Оқчопон ҳазратлари? Буни деб айбсиз бир мушук тухматга қолди. Балки, менданам шубҳаланишгандир.

– Ўғирликқа кирганимни ўз кўзинг билан кўрувдингми? – деб виғиллади Пихпих Чандр. – Айтдим-ку, қирқ жойга солиқ солганман, деб. Еганим – олдимда, емаганим – кетимда бўлса-ю, пих, жонимни гаровга тикиб товук ўғирлайманми? Каллангни ичида бирор нима борми, ўзи?

Бу гапдан кейин сергак тортдим – Пихпих Чандр чинданам айбдор бўлмаса-чи?

Шу маҳал қулоғимга Қорабеканинг товуши чалинди:

– Узоқдан қарасам, жанжаллашаётганга ўхшаб кўриндинглар. Тинчликми, Миттивой?

Пихпих Чандр баттардан тумтайди; болаларини эргаштирганича яқинлашаётган Қорабека томонга олайиб, ана, мени ўғрига чиқарганлардан яна биттаси жилпиллаб келяпти, деб заққумланди.

– Сизни ҳеч ким ўғрига чиқаргани йўқ, Пихпих Чандр жаноблари, – деди Қорабека, яқинроқда тўхталиб. – Ўша хўрозни сиз едингизмикан деб шунчаки шубҳаланувдик, холос.

– Шунчаки шубҳаланувдик? – деб жириллади Пихпих Чандр. – Шунчаки шубҳадагиларни пахтасавар қилиш қачондан бери русумга кирди?

– Ҳайт! – ўғри мушукка кўзини ўйнатди Оқчопон. – Нукул гап талашасан! Ундан кўра, бу қорамағиз хонимга насл-насабимни айтиб таништирмайсанми, оқсуяклигимни билганидан кейин, менга букилиб-букилиб таъзимланмайдими!

Пихпих Чандр жаҳлини зўрға ичига ютиб, тузукроқ тарбия кўрмагандирки, сиздек Оқчопон ҳазратларига салом бермагандир, деб пингиллади. Қорабека андак одобсизликка йўл қўйганидан уялгандек, сал ўнғайсизланиб, сиполик билан бош эгди:

– Ассаломалайкум, Оқчопон ҳазратлари!

– Ваалайкум ассалом! – деб сузилди Оқчопон. – Балли, бўтам! Ҳайт!

Саёкликда кечаётган турмуш тарзининг тақозоси билан Оқчопон ўзини ҳануз ботир, ўта тишлогич кўрсатишга уриниб келаётган эса-да, қартайгани сайин ҳар хил можароларга тоқати камайиб, кўнгли юмшаб бораётгани кейинги гап-сўзларидан яққол сезилиб турарди. Шундан келиб чиқиб, ишни муроса кўчасига буришга тиришдим:

– Биз томонларга бир кепқолган эканлар, қолганини зиёфат устида гаплашсак қалай бўларкин, Оқчопон ҳазратлари?

Пихпих Чандр ўжарланиб, кунимиз сенга ўхшаган гўнғяларга қоптими, дея ўшқиритиб бошлаган эди, Оқчопон унга “Ҳайт!” деб қўйиб, менга дўстона кўз қадаганича, олдинги оёғини қулоғига тутди:

– А? Зиёфат деган сўзни ишлатгандек бўлдингми?

– Ҳа, зиёфат тап-тайёр турибди. Қани, бу ёққа юрсинлар.

Турганларни шоколадлар яшириб қўйилган жойга етаклаб бордим. Ўзимниям қўшиб санаганда, ўн бир жоннинг оғзи тўхтовсиз ишлай бошлагани учун гулдор қоғоз қутчаларни олдинма-кетин йиртавердим, ноёб ширинликлар бирма-бир ғойиб бўлаверди. Бундан пича олдин менга ўхшаган “гўнғялар”нинг таомидан кўнгли айниб турган Пихпих Чандрнинг ҳам иштаҳаси тарновланиб, шунақанги ошалашга тушдики!

Э, суварак-сулла бўлмай кетгур-а!

Мушукчалардан бири гулдор қутичага ёниқиб интилаётганида, Оқчопон унинг тумшугини астана туртиб, охирги чапчап лукумга баҳодирларча панжа урди. Уни ошқозонга жўнатиб бўлиб, яшноқ кайфиятда қорин силади:

– Ҳайт! Оламда шунақа лиқила-лиқил емишлар боракан-у, билмай юрганимизни қаранг!

Мана, чапчап лукумларниям урвоғини қолдирмай хаптирагум қилдик. Тусмоллашимча, энди ҳамманинг калласи текис ишляпти. Ўз қорнингни тўйдириш ташвишлари мияни қайтадан айнитмай туриб, тўқликда умумий ишлар ҳақидаям бир кенгашволишга улгурган яхши.

Боя симтўрнинг остидаги билқиллоқ жойни кавлаётиб, биздан илгари бу ерни бўлак ҳайвон ҳам қазиб юмшатганга ўхшайди, деган ўй кечганди бошимдан. Ҳозир эса Қорабеканинг тунов кунги гапи эсимга тушиб, Пихпих Чандрга юзландим:

– Бир кунни Қорабекага касалманд тулкини бўғизлаганингни айтган экансан, шу гап ростми?

Пихпих Чандр гўё бўйнига жиноий айблов қўйилаётгандек сесканиб кетди.

– Тўғриси, ўшанда касал тулки ана ўлдим, мана ўлдимлаб ётган экан... пих, – юзи бўзарганича тушунтирув бера бошлади у. – Бўғизласамми, бўғизламасамми, деб турганимда, анавини кўрингки, ўз-ўзидан тинчиди-қолди.

Ўғри мушукнинг сўзини эшитиб, бундан чиқди, шу атрофда тулкининг уйи бор; эри ўлган бўлса хотини, хотини ўлган бўлса эри тирик, деган тўхтама келдик. Бошқа ёқдан қарагандаям, ўзи кандик қазиган жойни яна аввалгидек қилиб кўмиб қўйишга муғамбир тулкидан ўзга қайси жонзотнинг ақли етарди?

– Гап шу – тулки билан солишмасак бўлмайди! – дедим ўзимдан каттароқлардан фикр сўрашни унутиб. – Индамасак, яна ўғрилиқ қилаверади. Кейин Қорабека тугул, мениям, Пихпих Чандрдек зотниям боши тухматдан чиқмай қолади.

Бунини эшитган Оқчопон қиттак саросималангандек бўлиб, менга ўхшаган оқсуякларнинг қандайдир уруғи пачақ тулки билан юмдалашиб юриши рисолага тўғри келадими-йўқми, бунини суриштириб кўрган маъқул, деб дудмалланган эди, Пихпих Чандр зимдан қиялаб, бировдан оқ фотиҳа олишни ўйлаётган эканлар, демак, ўзларидан олийроқ зотлар ҳам бор экан-да, деди, қитмирланиб.

– Мабодо, шунақалар топилса, демоқчи эдим, – иззатни бой бермасликка уринди Оқчопон. – Нима, мени сўқишмадан ҳайиқяпти деб ўйла-япсанми? Йрррр!

Оқчопон бежиз иккиланмаётган эди – агар, тулки билан олишишга тўғри келса, асосий оғирлик унинг елкасига тушиши аниқ-ку.

Жангда кўмондон бўлишга интилувим
Оқчопоннинг ҳамиятига тегиши мумкинлигини
билиб, унга эҳтиром билан сўз қотдим:

– Майли десангиз, аскарларингизни ўзим
озгина машқ қилдирсам.

Розиликни олиб-ла, дарҳол ишга киришдим. Энг
аввало, Қирон қассобга ишлатган усулимни кўл-
лаб, катта-кичик мушукнинг барини тош отишга
ўргатишим керак эди. Далада тош кам бўлгани
учун уларни Мўсақўзи товукбоқар уйига пойдевор
ётқизганида ортиб қолган шағалнинг ёнига бошлаб
бордим. Тошни тирноқлар орасида сиқиб ушлашни,
қандай отишни уч-тўрт марта кўрсатиб берганимдан
кейин бу машғулот ўйинқароқ мушукларга ёқиб
қолиб, зувира-зувирни шунақанги кучайтириб юбо-
ришдики, вақтинчалик нишонга айлантирилган тўн-
канинг пўстлоқлари паққос арчилик кетди. Аслзода-
лигини намойиш қилаётгандек четда гўдайиб турган
Оқчопоннинг ҳам бирдан ҳаваси кўзиб, тош отишда
кўмондонча ўрнак кўрсатиб қўйишга тутинди.

Тошотарлар ўрдасининг машғулоти кун тик-
калаб қолганида тўхтади. Тўрт оёқли аскарлар
уй ортидаги оштовокни қуршаб, ола мушукнинг
ҳисобидан тушлик қилишга киришаётганида,
ўзимни қорни оғриётганга солиб, ёлғондан
ингиллай-ингиллай, ерга чўзилдим. Оштовок
ишқорлаб ювилгандек топ-тоза тус олганида,
машқларни кун қиялагунича давом эттиришни,
ундан кейин юмалоқ-юмалоқ тошчаларни
симтўрга яқин жойга кўпроқ ғамлаб қўйишни
тайинлаб, аста жойимдан турдим.

– Ийе, ишни бошлашга бошлаб, энди қаёққа
жўнаяпсан? – деб тўрсайди Пихпих Чандр.

– Қорнимдаги оғриқ зўрайиб боряпти, –
тагин ёлғондан афтимни буриштирдим. – Ший-
понга борай-чи, эгам туришимни кўриб, балки,
бирорта малҳам-палҳам берар. Агар касалим
кучайиб келолмай қолсам, четда индамай биқи-
ниб ётинглар. Ҳеч бўлмаганда, тулки чиндан
ҳам борми- йўқми, шуни билволишимиз керак.
Бор бўлса, келади. Ана унда, хоҳласаларинг
муштлашинглар, хоҳламасаларинг – йўқ.

– Бизга эс ўргатма, ҳайт! – деб кеккайди
Оқчопон.

Пихпих Чандр эса ўзича меҳрибонланган
бўлди:

– Қорнинг тузалмагунча, ялоққа яқинлашмай
тура тур. То бизга ўхшаган жонкуярларинг бора-
кан, ортган овқатингни ачитиб қўймаймиз.

Шу маҳал калламда янги бир фикр айланиб,
жанг қиладиган бўлсаларинг, шовқин кўтариб
туринглар, товукбоқар эшитса, ёрдамга чиқади;

шийпон тарафдагилардан ҳам бирортаси кеп-
қолса, ажабмас, деб уқтирдим шерикларимга.

Жангдан қочиб ўлибманми? Туйқус яна
одамга ўгирилиб қолишдан чўчиётгандим.

Бир ўлимдан қолган ошпаз

Оддий кучукликдан одамлик мансабига
кўтарилишим шийпонга етмасимдан озгина
олдинроқ юз берди.

Қозонхона томонга бориб қарасам, Фулом
ошпаз тушлик шўрвани чўмичда шопириш,
Отақул тоғам ўчоққа тараша ташлаш билан банд
экан. Ҳол-аҳвол сўрашиб улгурмасимдан, ўтин
опкелишимни буюришди. Шийпоннинг нариги
биқинига ўтиб, тахлаб қўйилган ўтинлардан бир
кучоғини кўтариб қайтдим.

Гап дараклаган бўлиб, хў кўприк томонда
мотоцикл кўринди, Холдорвойларинг келяпти,
шекилли, деганимни биламан, Фулом ошпаз
чўмични қозоннинг қирига қўйиб-ла, тоғамга
эланишга тушди:

– Жон оғайни, шўрвани ўзинг пишириб тура-
сан энди. Алдар Холдор мени суриштириб қолса,
бугун ишга келолмади деб, бирор ваз тўқирсан.

– Тинчликми, Фулом ака?

– Кеча кечкурун гузарда йўлиқиб, шийдонте-
палик бир акахонимнинг юбилеи бор, далада-
гиларга тушликни пишириб берганингдан кейин
ўша ёққа опкетаман, ошпазликликни ўзинг қо-
йиллатиб берасан, деганиди. Вақтим йўқ десам,
мендек одамнинг бир иши тушибди-ю, таранг
қилишингни қара, деб бабалашни бошлади.
Бу туллакнинг ниятини билмасаман, текин
ошпазни етаклаб борса, тўянанинг ўрнига ўтади.
Ҳеҳ, топган малайини қара... Хуллас, мен йўқман!

Фулом ошпаз қозонни тоғамга топшириб,
лўкиллаб борганича, ҳовуздан наридаги қийтиқ
ерга экилган маккалар орасида ғойиб бўлди.

Алдар Холдор кажавали мотоциклини
пат-патлатиб келиб, толнинг остида орқага
буриб тўхтатди. Бизга яқинлашаётиб, ҳорма,
Отақул, деган эди, тоғам унга елка ўгирган асно
шўрвани шопиришда давом этди. Отақул тоғам-
нинг у билан гаплашишга тоқати йўқлигини
сезган Алдар Холдор менга қош кериб, Фулом
чўмич кўринмайди, деб савол юмалатди.

– Фулом тоға бугун ишга келолмади, – деб
гапни қисқалатдим мен.

Алдар Холдор бир “гимм” деб олиб, унда
уйига борақолай, дея ортга қайрилаётганида;
ошпазнинг хотини эри даладалигини айтса, иш

чалкашиб кетишини ўйлаб, бориб овора бўлманг, Фулом тоға касалхонага тушибди, дедим.

Шундан кейин Алдар Холдорнинг сўроқлари ёмғирланаверди, жавоблар эса оғзимдан қўзиқоринлардек потира-путур униб чиқаверди.

– Фулом-чўмич кечагинаям гузарда гижинглаб турувди, қанақасига касалхонага тушаркан?

– Палакат оёқ остида, дейишади-ку. Палакатга йўлиққан одам касалхонада ётмай, сайлда юрсинми?

– Фимм... Қанақа фалокат?

– Фулом тоға эрталаб қараса, сандиқнинг тагидаги тахтамушукка сичқон илиниб турганмиш. Шуни олмоқчи бўлганида, сандиқнинг чириган оёқчаси синиб, каптини эзиб қўйибди.

– Шунгаям касалхонами?

– У ёғиниям гапирсам, Фулом тоға сичқоннинг ўлигини кўймоқчи бўлиб томорқага кирибди. Кириган заҳоти тўхлидан сал кичикроқ африканча мушуги бало-қазодай зувиллаб келиб, кўкрагига гупаранг калла солганича сичқонни опқочибди. Шунда қовурғаси лат ебди, шекилли.

– Вой, боши пишмаган-ей, феъл-атворини яхши билмай туриб, импўртний ҳайвонни боқиб бўларканми? Айниқса, ҳали у чеккасида, ҳали бу чеккасида ур-йиқит бўптурадиган Африканикини! Фимм... Лекин бўлак томондан қаралса, қовурғаси қиттак захалансаям касалхонага ётволиш эркакка ярашмайди.

– Агар мушук калла қўйганидан кейин, Фулом тоға нарироқдаги эшакка урилиб, қаттиқ тепки емаганида, балки касалхонага ётмасмиди...

– Бээ, шунга шунчами? Ўспиринлигимизда эшакдан кунора тепки еб юрибам, бирор марта дўхтирга арз қилмаганмиз.

– Тўғри айтяпсиз, эшакнинг тепкисигаям чидаса бўларди. Буни қарангки, эшак тепиб учирганида, ем кавшаб турган буқанинг тоғорасига бориб йиқилибди. Масалан, паловни мўндалатиб ошалаётганимизда биров товоғимизнинг устига ётволса, аччиғимиз чиқармиди, чиқарди. Буқаям ўзини тутолмай қолиб, Фулом тоғани шартта шохига илибди-ю, мууу деганича дуволдан ошириб ирғитворибди.

– Э, биламан, пастаккина девори бор. Шугина жойдан ошиб тушиб, дарров кўрпа-тўшакка ёпишибдимми?

– Шошманг-да энди, гапнинг охирига қараб келяпмиз-ку.

– Хўш?

– Айтишларича, шу маҳалда кўчадан бир трактор возиллаб ўтиб бораётганакан, дуволдан

чирпиракланиб тушаётган Фулом тоғани “Қаарс!” эткизиб уриб, йўлга ҳасибдек чўзилтириб қўйибди! Бунисига нима дейсиз?

Алдар Холдор бунисига нима дейишни билмай, бир муддат каловланиб тургач, фимм... мана шуниси сал чатоқ бўпти, деб эзмалик қилишдан тийилди.

Бу латтачайнардан қандай қутулишни билмаётганимда, Раҳимбой фермер келиб қолди; Алдар Холдор билан кўришиб бўлиб-ла, жўнатган селитраларингиз қоғоздагидан анча кам-ку, деб қовоқ уйган чоғда ошпаз мавзуси бутунлай четга сурилганидан қувониб, кўнглим тинчланди.

– Биласан-ку, Раҳимбой, – деди Алдар Холдор. – Бу нарса битта менга боғлиқмас.

– Нега боғлиқ бўлмас экан? – деб унга ўткир нигоҳ қадади Раҳимбой фермер. – Ижарага ер олган экинчиларга ўғитларни енг учида сотаётганингизни ҳамма билади. Ўша пуллар қаёққа кетяпти, ўзи?

Алдар Холдор биз тарафга олазarak қараб қўйиб, Раҳимбой фермернинг елкасидан тортганича четга етаклади:

– Раисимизнинг назаридан қолмай десанг, бу гапни қайтиб гапирма. Фимм...

– Буниси билан ишим йўқ. Ўғитнинг қолганиям тезда жойига қўйинг. Экин тўймагунча, деҳқон тўймайди. Деҳқоннинг ризқини қийган одам охири бир балога йўлиқмай қолмаслигини кўп кўрганмиз...

– Тилимни қичитма, Раҳимбой, ўзинг ҳам жа оппоқ эмассан. Колхозлар тугатилаётганида, бош буғолтирлигиндан фойдаланиб, бўлиқ-бўлиқ ерларни эгаллаб олгансан.

– Энди мени кўрқитишга ўтдингизми? Бу ишлар умумийғилишда ҳал қилинган, нимани беришса, шуни олганман...

Иккови биздан тобора узоқлашаётгани боис ади-бадиларнинг у ёғини эшитолмадим.

Алдар Холдор жўнаб кетгач, Фулом ошпаз маккалар орасидан чиқиб келиб, ҳей, бола, мени ўлдига чиқариб қўяй дединг-ку, дея тиззасига шапатилаб-шапатилаб, хохолай кетди.

– Ҳа, Фулом ака, бир ўлимдан қолдингиз! – деб қаҳқаҳ урди тоғам ҳам.

Тушлик тугаши биланоқ, дастурхондаги пичоқни олиб, толнинг ёнига бордим-да, ҳовузга осилиб турган шохларидан бирини кесдим, унга пиёзли қопнинг оғзидан ечилган капрон ипни тортиб, камон ясашга тутиндим. Далада нима кўп – ўрилиб, зовур ёқасига ёйиб қўйилган қамиш кўп. Улардан ўн бештача ўқ тайёрладим.

Ишимни кузатиб турган Фулом ошпаз карисларнинг қадимдаги урушлар тўғрисидаги киноларини кўравериб, болалар камон отишга ишқивоз бўлкетяпти, деган эди, бу сериалларни томоша қилган одам дунёда карисга тенг келадиган камончи йўқ деб ўйласа керак, дея мийиғида жилмайди тоғам.

– Мундоқ сарасап солиб қарасанг, ҳар қайси миллатнинг чинданам битта зўр томони бўларкан-да, – ўзича доноланди Фулом ошпаз.

– Масалан? – деб унинг оғзига тикилди тоғам.

Фулом ошпаз бирдан қўбизсиз бахшига айланди:

– Мисол учун олсак, ҳинднинг табиби зўр, немиснинг муаллими зўр, арабнинг қориси зўр, голланднинг гулчиси зўр, хитойнинг сополчиси зўр, инглизнинг биржачиси зўр, бразилияликнинг футболчиси зўр, ўриснинг қуролсози зўр, туркманнинг гиламчиси зўр, японнинг ихтирочиси зўр, бошқирднинг асалчиси зўр, мазангнинг ўйинчиси зўр, озарнинг машшоғи зўр, фарангнинг бичиқчиси зўр, ҳабашнинг овчиси зўр, лазгиннинг зангбози зўр, юноннинг ровийси зўр, форснинг зардўзи зўр, америкаликнинг банкири зўр, уйғурнинг ошпази зўр, испаннинг ҳўкизўй-натари зўр, туркнинг заргари зўр, яҳудийнинг савдогари зўр, қозоқнинг чорвачиси зўр..

Отақул тоғам унинг сўзини кесиб, ўзбекники-чи, ўзбекники, деб сўраган эди, Фулом ошпаз, бунни олам билади-ку, ўзбекнинг деҳқони зўр-да, дея дабдабали боқиш қилди. Кейин, тоғам ҳануз индамай қараб турганини кўриб, қўшиб қўйди:

– Ўзбекнинг энг зўр томони битта шуми, деб ҳайрон бўлма, Отақул. Тўғри, ўзбек қирқ хунарнинг қирида юради. Аммо-лекин, ерчиликда бизникиларга ақл ўргатадиганни менга кўрсат-чи. Айтайлик, ирландгами, шведгами, далага ҳандалак экиб бериб, қолганини ўзинг пиширвол, деса, у ёғини эглай оларканми? Мана, ерчилик қонингда шовуллаб турганакан, сен бунни бир уринишдаёқ қиёмига етказяпсан. Аввало-ку, одамларга шу аҳволда кўринишдан кўра очдан ўлганим яхши деб сатангланмай, посон кийимларингни чит чопонга алмаштиришдан ирганмаганинга балли. Худо сендай ётиқфеълларни мукофотламасдан қўймайди.

Бу сўзлардан тоғамнинг баҳри гуррос очилиб кетганини кўзларида ўзгача бир порпироқлик акс эта бошлаганидан илғаб олиш қийин эмасди.

Бекор ўтириш жуда зерикарли, ҳатто капор зарарли. Иш топилмаса, ҳеч бўлмаганда, арининг уясига чўп суқиб, уларнинг қувғинига учраганча,

ҳақ-ҳақлаб югураверган яхши. Отақул тоғам шийпон хоналари ичини тозалаб-нетишга киришганида, мен ташқарини сугпиришга тутиндим. Кейин биргаллашиб, дераза ойналарини ювдик.

Ҳамма ёқ саранжом-сарийшта бўлгач, ўтин тугаб бораётганини кўрган тоғам ойболтада ғўла ёришга тушди. Бунақа юмуш ҳозирча менга тўғри келмаслигини билиб, ўртачароқ бир ғўлани нишонга айлангирдим-у, камон отишга берилдим. Қанча отган бўлсам, бирор мартаям мўлжалдан янглишмадим.

Ишонмаганлар ишиб ўлишдан кўрқсин.

Тулкиннинг асир олиниши

Йиртқишлар ярим кечадан олдин овга унна-маслигини эшитиб юрганим учун Отақул тоғамнинг қотиб ухлашини ошиқмасдан пойлаб ётдим. Хуррақлар баланд пардага кўтарилганида, секин ўрнимдан туриб ташқарига чиқдим-у, ўқларни шимимнинг камарига қистириб, елкага камон осган асно товўқхона томонга йўналдим.

Ўткиркулоқ мушукларга, айниқса, ўқсанчар болани кўрган заҳоти шайтонлаб қолиши мумкин бўлган Оқчопонга ўзимни сездирмасликка тиришиб, зовур дўнги ортидан шарпасиз одимлаб бордим-да, товўқбоқарнинг уйдан бериқоқда ғўжғонланиб ўсган юлгинлар орасига чўзилдим. Ҳаво очик, ой тўлин бўлгани учун товўқхона олдидаги яланглик ҳам, ялангликнинг теварагига тортилган симтўрлар ҳам кундуздагидек яққол кўриниб турарди. Ўша ёқдан кўз узмай, ёнбошлаб ётавердим.

Ҳадеб бир жойга тикилаверишдан кўзим толиққанида, чалқанчасига узалиб, қовоқларимни юмдим. Уйку тортишига сал қолибди, вовуллоқ товўшдан чўчиб тушиб, мундоқ қарасам, симтўрнинг бу ёғида Оқчопон ер таталаб тинимсиз ҳурияпти, у ёқда бир тулки товўқхона деворидаги ёстикдек келадиган дарчанинг ярми синиқ панжарисига осилган тарзда жонҳалак жаланглаб турибди. Чиранчоқлик билан жойимдан кўзғалдим.

Етиб бормасимданоқ, жанг бошланиб кетди. Ногаҳонда итнинг таъқибига йўлиққанидан васвасага тушган тулки пастга сакраб, симтўрнинг ҳозиргина ўзи ўтиб келган жойига қараб югурди. Келиб, кандикка тумшуқ суққан заҳоти, умрида ҳеч учратмаган ажабтовур қаршилиқка дучор бўлди-ю, шу асно жангтоҳда бир хил манзара устма-уст такрорлана бошлади – тулки симтўр тагидаги кандикдан ташқарига чиқиб олишга кетма-кет уринаверди, бироқ тўққизта мушугу битта ит дўлдек ёғдираётган тошлар зарбига дош берол-

май, чийиллоқлана-чийиллоқлана, қашқаланган бошини қайта-қайта ортга олиб қочаверди.

Югуроқланиб борибоқ, камонимни ишга солдим. Шундоқ ҳам ҳоли танг бўлиб турган тулки визиллаб учаётган ўқлар баданининг беш-олти жойини жизиллатгач, узоқроққа чекиниб, ўзини симтўрнинг бошқа жойларига уриб-уриб кўрди. Бунинг фойдаси йўқлигини билганидан кейин андаккина қувват тўглаб олиш ниятида, хансирай-хансирай бир муддат тек туриб қолди.

Шу пайт сира кутилмаган ҳодиса юз берди – профессионал яккакурашчи ҳисобланмиш юлишқоқ “Самурай”, кўзини ойдинга озми-кўп мослаб ололган бўлса керак, панжараси синиқ дарчадан бургутдек учиб чиқиб, ҳали нафасини ростлаб улгурмаган тулкининг устига ташланди; унинг мажолсиз ҳамлаларига эпчиллик билан чап берган кўйи, чўқила-тепкилани тобора кучайтираверди.

Баттардан талвасага тушган тулки кўркув қоплаган кўзларида ойнанинг аксини йилтиратганича сувиллаб келиб, ўзини яна кандикка урди. Бошу танасига янгитдан ёғила бошлаган ўку тошлардан не чоғли азият чекаётган бўлмасин, бор чидамини ишга солиб, жон-жаҳди билан ташқарига отилди. Оқчопон бир сапчиб, тулкининг бўйнидан, тулки унинг оёғидан тишлади-ю, иккови томоғи йиртилгудек ириллай-ириллай, юмалаб-юмалаб олиша кетди.

Барчамиз қуролсизлангандек аҳволда додираб қолдик. Тулкига отилган тош ёки ўқ бу умбалоқ-думбалоқда Оқчопонга бориб тегиши ҳеч гап эмасди. Тош ушлаб олган мушуклар ҳаёт-мамот жангига киришган ит билан тулкининг атрофида миёвлаб-пихиллаб айланар, ҳозир кучук қиёфасида бўлмаганим сабабли бу гал уларнинг нималар деб жувириллашаётганини тушунолмаб тургандим. Кандикдан чиқиб келган “Самурай”гина, тулкини тепиб-чўқилаб, итга анча-мунча кўмак бераётганди.

Ён-веримга аланглаб, таёқ қидира бошлаганимда, шовқиндан уйғониб кетган Мўсақўзи товукбоқар бирдан қаторимизда пайдо бўлди. Вазиятни кўрганидаёқ, калласи тез ишлаб, балиқ тутишда фойдаланадиган тўрини ҳам олволган экан; тулки Оқчопоннинг чангалидан чиқиб, эндигина қочишга шайланганида, уни ҳавода ёйилтириб ирғитди. Тўрга ўралиб қолган тулки бир ваҳимали увлаб, бир чўзиқ ангиллаб, тўхтовсиз типирчилашга тушди.

Тонг ёриша бошлади. Бу орада Мўсақўзи товукбоқар Оқчопоннинг тулки ғажиган оёғига

қозонкуя босиб, латтада авайлаб боғлади; хотини эса кеча ортиб қолган туппага нон тўғраб, жангчи ҳайвонларга зиёфат тортди. Кейин “Самурай”га макка сочаётиб, бизда даканг хўроз йўқ эди, шекилли, бу қаёқдан кеп-қолди, деб эрига юзланди.

– Шуни ўзимам билолмай турибман, – деди Мўсақўзи товукбоқар, “Самурай”га диққат билан тикилиб. – Лекин росаям уришқоқ экан.

Бека энди эрига дашном беришга ўтди:

– Ишнинг тагига етмасдан бурун, Қорабекага қанча зулм қилдингиз. Одам деганиям шунчалик ҳовлиқмачи бўладими?

– Вайсинавермагин! Ҳовлиқмачиям бўлдимми ҳали?

– Ҳовлиқмачи бўлмасангиз, мушуклар тулкини тошбўрон қилди, деб мени ишонтиришга уринармидингиз?

– Ишонмасанг, ана, бориб қара, кандикнинг тевараги тошга тўлиб ётибди! Кўрганни эшитган энгибди, деганлари шу-да! Сенам бир нима десанг-чи, Мўттивой!

Бека мендан гап сўраб ўтирмади, калишини шалпиллатиб бориб, манави ер ютгур ҳам ўлмаб турсин-чи, дея, оёқлари арқонда чигиб боғланганича тандирнинг ёнида пўкиллаб ётган тулкининг олдида бир коса сув, икки бўлак қотган нон кўйиб кўйди.

Ҳайвонлар сийлаб бўлингач, уйга кириб, ўзимиз ҳам чой ичишга тўгарақландик.

– Сен лик этиб қаёқдан етиб келақолдинг? – ҳамон пишиллаб ухлаётган қизчасининг устидаги адиёлни тўғрилаётиб, менга савол ташлади Мўсақўзи товукбоқар.

– Уйқум қочиб, хирмонда айланиб юрувдим, – деб дарров гап топдим. – Итнинг вапира-вапини эшитиб, камонни олдим-у, шу ёққа югурдим.

– Ўзинг ҳам жуда урагон экансан-да, вей бола! Офарин дейиш керак!

Нонуштани тугатиб, ташқарига чиққанимизда, Оқчопоннинг ўнг кўзи кўрлиги етмаганидек, чап оёғи ҳам чўлоқ бўлиб қолганидан ичим тирналди. Унга яқинлашаётиб, ўзимни меҳрибондек тутишга нечоғлик интилмайин, мендан нуқул жафо кўриб келган жабрдийданинг бадани безиллоқдан титраб, саросимали ириллади. Қотиб олишидан ҳадиксираётган бўлсам-да, барибир яхши ниятдан қайтмадим – Оқчопонжон, Оқчопонжон, дея эҳтиёткорона қўл чўзиб, елкасини энгил-енгил силай бошладим. Ит аввалига кўзимга синовчан тикилиб турди, кейин хавфсирашдан тийилиб, думини ликиллатди. Ана, осонгина ярашиб олдик.

Бундан кайфиятим очилиб, энди мушукчаларни китиқлаб-пийпалаб эркалата кетдим.

Шийпонга борсам, Отақул тоғам Ғулом ошпаз билан нонушта қилиб ўтирган экан, товук ўғирлашга келган тулки кўлга тушганини суюнчилашим биланоқ, дастурхоннинг четини нон-чойнинг устига тортиб, бепул томошага ошиқшди. Оқ “Нексия”ни тол остига тўхтатиб, селкиллаганича машинадан тушган Раҳимбой фермер ҳам янгиликни эшитиб-ла, уларга эргашди.

У ер-бу ери ситила бошлаган дастурхоннинг чеккасини очиб, ярим ҳовуч майизни оғзимга тикқач, томошатабларнинг ортидан судралибгина йўлга тушдим. Бораётиб, эгим ғалати жимираётганини сездим.

Оббо-о, яна бошланди-ку!

Бундан бирпас олдин шийпонга одам шамоилида кетган бўлсам, энди товукхонага кучук шаклида қайтдим.

Келганлар асир олинган тулкини ғала-ғовурлаб томоша қилишга тутинди.

Раҳимбой фермер, бу тулкининг калласи намунча мўматалоқ бўлкетибди, деганини билади, Мўсақул товукбоқарнинг шавқи тошиб, мушуклар уни қандай тошбўрон қилгани тўғрисида жўшқинлана-жўшқинлана сўзлашга киришди.

– Э, одамларга кулки бўлмасангиз-чи! – деб эрининг тилини тийишга уринди хотин.

– Нимага кулки бўларканман? – чўчанглади товукбоқар. – Ким ишонмаса, ана, Мўттивойдан сўраб кўрсин! Ҳей, қаёқда қолди ўзи бу бола?

Мен бу пайтда ундан уч қадамгина наридаги хайвонларнинг орасида турган эдим.

– Қорин оғригинг сал босилдими? – деб сўради Қорабека.

– Анча тузукман, – дедим кулгим қистаб.

– Қийё-қийёмат жангдан қуруқ қолдинг-да, – деб ҳавасимни кўзишга

уринди Пихпих Чандр.

– Тулкини тошларда шунақаям

саваладикки, оғзи “вой буви-жон”лашдан бўшамай қолди.

Кейин ҳалиги Мўттивой ҳам

камони билан келиб, ёни-

мизда туриб берди, пих.

Айниқса, Оқчопон ҳазратлари-

нинг полвонларча олишувини

кўрганингдайди!

Оқчопон ўзига хос тарзда

камтаринланган бўлди:

– Очиғини гапирсам, ўша

Мўттивойларинг боя менга етти

букилиб елкамни силаганида,

тулкининг жиғини эзиб кўйга-

нимданам кўпроқ маза қил-

дим. Нодоноқ пайтида ўнгдаги

кўзимни шу бола ишдан чиқар-

ганиди. Эси қуюлгандирки,

охири менга мурид бўлгандир.

Ҳайт!

Ийе, “мурид” дегани нимаси

яна? “Ўртоқ” деганимикин?

Балки, “малай” деганидир?

То аниғини билиб олмагу-

нимча муридликдан нарироқда

турай деб, тулки томонга қараб

юрдим. У десангиз, тундаги

камончини танитай, мени

аврашга тушди:

– Кечаси анавиларга қўшилмаганингдан кўриниб турибди, ўта олийжаноб зотсан. Жооон, укажоним, ке, оёғимдаги арқонни ғажиб, мени бўшатворгин. Аҳволимни сўрасанг, уйини сув босган, хотинсизликдан ўксиниб яшаётган бир ғариб тулкиман, ҳозир кўмаклашмасанг, кейин виждонинг қийналади, уйқунгда додлайдиган бўтқоласан...

Қанчалар бетаъсир бўлмасин, бу аҳволда азобланиб ўлмасайди, деб тулкига барибир ачиниб турувдим; хайриятки, стадионимизда томоша кўрсатаётган кўчма ажойибхонадагиларга Раҳимбой фермер телефон қилиб кўйган экан, кўп ўтмай, қафасли юк машинаси возилаб етиб келди.

Бу дунёнинг ишлари чалкаш, ҳозиргача нима бўлганини-ку биламиз, аммо, кейин нима бўлишини аниқ айтолмаймиз. Мана, товукхўр йиртқичнинг эндиги тақдирини ҳар ким ўзича башоратлаб турганида, вазият кўкқисдан ўзгариб, қисмат оқими кўптчиликнинг хаёлигаям келмаган ўзанга бурилди-ю, ажал панжасида жони сўлиб бораётган махлуққа ҳаётгина эмас, янги бошпана ҳам ҳадея этди.

Ўйлаб қаралса, шугина воқеанинг тағидаям бир олам тасодиф, бир олам сир яшириниб ётибди – агар Калтўти қишлоғи яралганидан бери бу ерга биринчи марта кўчма ажойибхона келмаган; келганидаям, айнан шу кунларда томоша кўрсатиб турмаган; томоша кўрсатиб турганидаям, Раҳимбой фермер у ерга болаларини етаклаб бормаган; етаклаб борганидаям, ҳайвонбоқарлар бошлиғи билан танишиб қолмаган; танишиб қолганидаям, эҳтиёт шартдан бир-бирининг телефон рақамини ёзиб олмаган; ёзиб олганидаям, ўша одам тўсатдан фермернинг эсига тушмаган бўлса, тулкининг боши охири қаерга урилиб тўхтардийкин, буни ҳеч ким билмайди.

Тўғри, масаланинг бошқа томони ҳам бор. Бироқ буниси сиз билан менга асло боғлиқ эмас. Тулки учун, тирикчилик ташвишига кўмилиб бўлса-да, эркинликда яшаш яхшими ё тутқунликда тайёрини еб ётишми, буни солиштириб кўришни тулкининг ўзига кўйиб бераверайлик, ошналар.

Мени пулламоқчи бўлишгани

Машинада келган жингаласоч киши ҳайдовчи йигит билан биргаликда тулкини қафасга жойлаб қайтгач, шийпон олдида кутиб турган Раҳимбой фермер уларни дастурхонга таклиф қилди:

– Энди бир пиёла чой ичиб кетинглар, Қулқул Даведивич. Шўрваям пишиб қолди. Меҳмонлар осмакўвада қўл ювиб, шийпон айвонидаги тўшакка бориб ўтиришди. Дастурхон ёзилди. Чой, у-бу егулик келтирилди. Тушликка ҳали пича эрталигига қарамай, Раҳимбой фермер тоғамга юзланиб, бориб қара-чи, Отақул, шўрванинг ёғи ёйилган бўлса, кўйиб келавер, деди.

Тоғамга эргашиб шийпоннинг ортига ўтсам, Фулом ошпаз овқатнинг олдини аллақачон ўзи татимлаб ўтирган экан. Тоғам уч коса шўрва буюрган заҳоти, чайналганича ўрндан туриб, қозон тарафга юрди.

Қорним жуда оч эди. Ўчоқ бошидагилар ўз юмуши билан оворалигидан фойдаланиб, дастурхонга ҳужум уюштиришдан ўзимни тийиб туролмадим. Тоғам икки коса шўрвани, Фулом ошпаз бир қўлида овқат, бир қўлида қошиқларни кўтариб айвон томонга ўтиб кетиши биланоқ, олдинига ошпаздан қолган тишлоқ нонни икки чайнаб бир ютдим, сўнг шоша-пиша таомга ёпишдим.

Шу паллада: “Ҳей!” деган қичқириқ янгради. Чўчиб қарасам, Фулом ошпаз мумдек қотиб, менга хангу манг тикилиб турибди. Унинг не боисдан ҳайкалланиб қолганини сал кечроқ англаб етдим – шошилишда итлигим эсимдан чиқиб, шўрвани қошиқда ичмоқчи бўлиб турган эканман.

– Кет!!! Э, чип-э!!!

Ҳайкал ҳаракатга келиб, ердаги кўсовни қўлга олаётганида, чангалимдаги қошиқни ташлаб, ура қочдим.

Фулом ошпаз ҳаддан ташқари эринмаган банда экан, шийпоннинг нариги биқинидан гир айлангириб ўтиб, мени хирмонгача қувиб чиқди. Шўрва ичаётган Раҳимбой фермер меҳмонларга хижолатомуз қараб кўйиб, ҳа, Фулом ака, бу кучук ҳалиям қарзини тўламай юрибдими, деб аскияга олган эди, ошпаз югуришдан тўхтаб, яп-янги идишни макруҳ қилди бу чангтумшуқ, деди, фиғони кўкка ўрлаб. Кейин кўсовни ташлаб, ўтирганларга яқинлашаркан, ҳоббониланиб сўзлана кетди:

– Айтсам, ишонмайсизлар! Мундоқ қарасам, мендан қолган шўрвани қошиқда ичиб ўтирибди! Қошиқда-я!

– Мабодо туш кўрмадингизми? – деб кулди Қулқул Даведивич.

– Ўлай агар... Сизларни алдаб нима қиламан?! – қасам ичаётган кепатада таъкидлади Фулом ошпаз.

Тоғам менга зогланиб кўз қадади:

– Бу Миттивойни далага бошлаб келганида, дадам ҳам ғалатиноқ бир гап айтганиди...

– Қанақа гап? – деб қизиқсиранди Раҳимбой фермер.

– Овқатни еволиб, ялоғини ариқчада ўзи ювиб қўйди, дегандай бўлувди.

– Ёпирай! – деб ёқа ушлади ҳайдовчи йигит.

Қулқул Даведивич қўлидаги косани дастурхонга қўйиб, менга астойдил разм солди:

– Агарда гапларинг чин бўлса, табиий инстинктдан ташқари, ақлиям ўткир ривожланган ноёб кучуклардан бу! Хўп десаларинг, шаҳар циркида бир итўйнатар дўстим бор, буни ўшанга элтиб берай, синчиклаб синаб кўрсин.

Бу сўзни эшитиб, юрагим жиқжиқлай бошлаганда, тоғамнинг кескин қўл силтаб, э, бунақа гапни қўйсангиз-чи, Қулқул Даведивич, деганидан ичимдаги куртаклар қийғос гуллаб кетди.

– Қўйсангиз-чи, деманг, – деб, тоғамга қошини камалаклатди Қулқул Даведивич, – Кучугингиз имтиҳондан яхши ўтса, тузуккина пул ишлаб оласиз, биродар.

Отақул тоғам қўлини қайтадан силтади:

– Пулиям керакмас! Бу кучук отамники! Пул тугул, тиллогаям сотилмайди – гап тамом!

Тоғам савдонинг қавагига узил-кесил лой чаглаганидан шашти пасайган Қулқул Даведивич шўрва хўриллатишда давом этаркан, менга ора-сира тийрак назар ташлаб турди. Қизиқувини босолмадим, овқатни ярим-ёрти ичгач, дастурхондаги попукқандлардан бирини олиб қаддини тиклади.

– Ма, Миттивой, ма! – попукқандни баландлатиб шилдиратганича тепамга келди у. – Қани, конфетга икки оёқлаб сакра-чи! Сакрайқол!

Қулқул Даведивичга бир қараб қўйиб, ўзимни анқовликка солган турхатда гўлайиб ётавердим. Шундан кейин унинг ҳафсаласи тугалай совиди, попукқандни олдимга итқитиб, яна жойига бориб ўтирди.

Боя айтганимдек, қорним жуда оч эди. Бир чидадим, икки чидадим, охири нафсим жикира-жикирлаб, попукқандни секингина олдимга сурдим.

Ширинликни яйраб сўраётим, мундоқ қарасам, чой хўплаётган Қулқул Даведивич менга зимдан қиялаганича, муғамбирона илжайиб турибди. Шунда кетма-кет иккинчи бор хато қилганимни фаҳмладим. Қаранги, бу гал ҳам итлимимни унутибман-у, олдин попукқанднинг қоғозини арчиб ташлаб, кейин ейишни бошлабман.

Қулқул Даведивич ҳаммага бир-бир қўл чўзиб хайрлашаркан, тоғамнинг кафтидан тутиб туриб, бу Миттивойингизда барибир нимадир бор, бояги таклифим тўғрисида дадангиз билан маслаҳатлашиб кўринг, тирикчиликнинг уят жойи йўқ, Отақулжон, деб алоҳида тайинлади. Тоғам индамади.

Меҳмонлар кетганидан кейин Фулом ошпаз тумшугим теккан косани шўрваси билан кўтариб келиб, осмакўва устунининг ёнига қўйди:

– Ол энди, ўзинг ҳаром қилган нарсани ўзинг е!

Отақул тоғам меҳмонларнинг косаси тагида қолган шўваниям ялоғимга келтириб қуйгач, йиғма таомни ўртанган сиёқда тановул қилишга киришдим. Бундан пай-пайларимга қувват ёйилаётганини ҳис этганим сайин, ҳатто сербардош ажриқ ҳам баъзан қовжираб қурий бошлашининг асосий сабаби озиққа ташналик эканлигини туб-тубигача тушуниб ётавердим.

Тўйиб олганимдан кейин қорнимни чирмандалаб ётарканман, оқсоқ Оқчопон билан Пихпих Чандр йўлдан ўтиб бораётганига кўзим тушиб, ўрнимдан турдим. Уларга кўприкдан бериноқда етволиб, қаёққа кетишаётганини суриштирдим.

– Бунақа гадойтопмас ерларда ивирсиб юриш ҳайбатимга путур етказди, – деб тумшугини баландлатди Оқчопон. – Ўзимга муносиб жойга борганим маъқул. Ҳайт!

Пихпих Чандр ҳам ўзини салобатли кўрса-тишга тиришиб, димоғида сўзланди:

– Пих! Бизда яна бирорта ишинг бормиди, акаси бўйидан?

– Табақаси юқори зотларга ишдан гапириб ўлибманми? – деб тилёғламачиликка ўтдим мен. – Мабодо ҳаддим сизга, сизларга бир илтимосим борида.

– Бу илтимоснинг панасида бизгаям тегишли бирор наф ётгандирки, бетинг чидаб гапирмоқчи бўптургандирсан, пих?

– Агар иш битса, қуюқ бир ўтиришни ташкиллаш бемалол қўлимдан келади.

– Ҳайт-ҳайт! Насабимга ҳаддан зиёд ярашадиган гап айтдинг, бўтам. Қани-қани, сўровингни эшитайлик-чи.

Тасодифан Алдар Холдорнинг ҳовлисида бўлиб, яширин хазинаси борлигидан хабар топганимдан буён, қанчадан-қанча одамнинг оғзидагини юлволиш эвазига катта бойлик орттириб келаётган, айниқса, Отақул тоғамни жулдурчопонга айлантираётган бу бутунютарга ўзимча жазо тайинлаб, миямда бир режани пишитиб юривдим. Ҳозир шуни амалга оширишнинг айнаи фурсати келгандек туюлди.

Шерикларимни Алдар Холдорнинг уйи сари етаклаб борарканман, қилишимиз лозим бўлган ишни, умумий тарзда бўлса ҳам, йўл-йўлакай баёнлаб ўтдим. Ишнинг асосий томони Оламош ўз вазифасини уддалай олганми-йўқми, шунга боғлиқ бўлиб турганди.

Гап шундаки, ўша кун Оламош билан хушлашишдан олдин миямда тўсатдан бир фикр балқиди. Мушукларнинг хотираси кучлилиги барчага аён, уни адаштириш учун юз чақирим жойга элтиб ташласангиз ҳам, уйини беҳато тоғиб келаверади. Шунинг ҳисобга олиб, ҳовли деворининг қора бўёқ тортилган остки қисмига тирноғимда ўнта катакча чиздим-у, ҳар бирига нолдан тўққизгача бўлган рақамларни алоҳида-алоҳида ёзиб чиқдим.

– Жон Оламош, олдин девордаги манави рақамлар... ҳам... расмларни яхшилаб ёдлаб олишга урин, – деб ялиндим мушукка ўша кун. – Кейин, эганг темир жавондаги шунақа расмларни тераётганда, ёнига бориб, кунг билан қараб тур, олдин қай бирини терди, кейин қайсиларини, ҳаммасини эсингда сақлаб қол. Менга чин юракдан ўртоқ бўлмоқчимисан ёки шунчаки, мана шу ўтинчимни қандай ўринлатишингдан билинади. Уқдингми?

– Уқдим. Бунинг нимаси қийинакан?

Ҳозир шулар ҳақида ўйлаб келиб, Алдар Холдорнинг дарвозасидан бериқроқда тўхтадим-да, шерикларимга шу ерда туриб туришни тайинлаб, яна олдинга юрдим. Бориб, темир дарвозанинг ўнг қанотидаги эшикчани секингина қиялатдим. Қарасам, ҳовлида ҳеч ким йўқ, бека томорқадаги тандирга нон ёпиб турибди. Паст товушда сал ангиллаганим заҳоти, сопол йўлакда ўзини қуёшга солиб ётган Оламош шошиб бошини кўтарди, мени кўриб, пизиллаб олдимга келди.

– Қанақа расмлар борлигини билволдингми? – деб сўрадим, салом-алиқниям унутиб.

– Билволдим.

– Ҳаммаси эсингдами?

– Эсимда бўлганда қандоқ? Эгам неччи марта уйга келса, хотинига билдирмай, жавонни бир очиб кўради. Халтачани олиб, кўкрагига босади. Роҳатдан тебраниб, кўзлари юмилади. Ўша расмларингни ҳар сафар кўравериб, тушимдаям айтиб берадиган бўткетдим.

Пихтих Чандрни ёнимга имладим, учаламиз ҳовлига кириб, деворнинг рақамли катакчалар чизилган жойига бордик. Оламош заррача қийналмасдан, биринчиси манави, иккинчиси манави, учинчиси манави, тўртинчиси манави, деб керакли сонларни олдинма-кетин кўрса-

тишга тушди. Демак, тилсимланган рақамлар – бир, тўққиз, тўрт, етти.

Бу – ишнинг ярми битди дегани эди. Қолган ярмининг қийин томонлари кўпроқ, чуқур ўйлаб, ҳар бир ҳаракатнинг бор икир-чикирини биттама-битта белгилаб чиқиш керак бўлади.

Маслаҳатлашиб-маслаҳатлашиб, охири бир тўхтамга келдик: барча ишлар ярим кечадан кейин бошланади; ичкаридаги Оламош зарур рақамларни териб, темир жавончани очади; Пихтих Чандр деразанинг доим қия турадиган елтуйнуғидан ўтиб, духоба пардага осилган тарзда пастга тушгач, жавондан олинган халтани тишлаганича, худди ўша йўл билан ортга қайтади. Кейин халтани девор остидаги сув туйнуғидан кўчагача судраб чиқса бўлгани, уни ташқарида кутиб ётган Оқчопон ўлжани елкага ўнгариб, келишилган манзилга жўнайди.

– Пих! Ўша халтанинг сенга нима кераги бор, ўзи? – деб сўраб қолди Пихтих Чандр. – Ё ичи тўла чапчап луқумми?

Калламда бирдан жўяли жавоб чақнаб, ўзимга ўзим таҳсин ёғдиргим келди:

– Халтада жудаям ноёб дори бор, палакларнинг тагига оозгина сепилса бас, ҳандалакнинг сапчаси кўпаяди. Бу ярамас одам эгамнинг ўшандақа дорисини ўмариб кетиб, бировларга сотиш учун жавонига яшириб юрибди. Ўғирлатган нарсасини ўзига қайтариб, эгамга яхшилик қилмоқчиман.

– Бировга тегишли дорини эглаштирган бўлса, таги паст одам экан, – деди Оқчопон. – Бунақаларнинг адабини бериш оқсуяклар удумига гоятда мос тушади, бўтам. Ҳайт!

Ҳазинани қаерга беркитишнйам олдиндан ўйлаб турувдим. Уни шийпон яқинидаги полизга элтиб, тоғам осонгина тоғиб олиши учун ҳандалак палаклари остига тиқиб қўйишдан қулайроғи борақанми?

– Халтани полизга яшириб бўлиб, мени товухона томонда кутиб ётинглар, – дедим шерикларимга. – Зиёфатни ўша ерга олиб бораман.

Ваъда қилинаётган зиёфатнинг қандай ноз-неъматлардан иборат бўлишини ҳозирча ўзим ҳам билмасдим. Бувимгами, опоғотамгами, мунғайганча суйканиб, синфимиздаги бир қалин ошнам туғилган кунига айтувди, яхшироқ совға олиб бормасам уятга қоламан, деб чўнтакка юқадиганроқ пул ундирволсам – марра меники, базмнинг қўлами маблағнинг салмоғига қараб ё ундоғроқ бўлади, ё мундоғроқ.

Аслида-ку, ёмон нарса мундоғроқ, яхши нарса ундоғроқ бўлганига нима етсин?!

(Боши.
Давоми 26 бетда.)

Отабек ЖЎРАБОЕВ,
филология фанлари
номзоди, доцент

1973 йили туғилган.
Қўқон давлат педагогика
институтини тамомлаган.
Абдулқодир Гийлоний,
Алишер Навоий, Бобур,
Файзий, Хон, Фано,
Қорий, Ҳазиний, А.Қаҳҳор
асарларини нашрга
тайёрлаган. Монография,
рисола ва юздан зиёд
мақоласи чоп этилган.

Улуғ инсонларнинг қиёфаси, феъл-атвори ва ҳаётига қизиқиш ҳар доим ҳам кучли бўлган. Жумладан, Алишер Навоий сиймосига. У зотнинг сурати акс этган бир неча миниатюра маълум. Бири XV аср охишлоқларига мансуб, Маҳмуд Музаҳҳиб ишлаган машҳур расм. Яна бирини бироз кейинроқ номаълум rassom чизган, Навоий ва ёш шаҳзода сурати. Маҳмуд миниатюрасида шоир бор бўйи билан, бироз эгилиброқ, узун ҳассага таянган ҳолда акс этган бўлиб, Беҳзод мактабига хос нозик чизгилар ва тасвир маҳорати билан ажралиб туради. Навоийнинг донишмандлик барқ уриб турган чехраси, чуқур маъноли нигоҳи бир қарагандаёқ кишини ўзига жалб этади.

Унда зоҳирий улуғворлик билан уйғун ботиний сокинлик, юксак ахлоқий интизом, оқиллик, мукамал ҳаётий тажриба ва даҳо ижодкорга хос салоҳият нури ажиб бир нимтабассум орқали намоён бўлган. Ушбу суратнинг ҳақиқатга яқинлигини ёзма манбалар тўла тасдиқлайди.

XX асргача Навоий ҳақида ёзилган ана шундай асарлар борасида тўхталсак. Булар: 1) махсус Навоийга бағишланган асарлар; 2) достон ва тарихий асарларда Навоийга бағишланган боб ёки ўринлар; 3) тазира ва илмий асарлар.

Биринчи тоифадаги асарларга мисол қилиб Гиёсиддин Ҳумоиддин Хондамир (1475–1535) қаламига мансуб “Мақорим ул-ахлоқ” (Олижаноб сифатлар) асарини келтириш ўринлидир. Асар Навоий ҳаёти, ижодий мероси, ижтимоий-сиёсий ва ҳомийлик фаолияти ҳақида бирмунча батафсил маълумот берувчи манбадир. Муаллиф уни

ёзишни ҳали Навоий ҳаётлик чоғда (1500 йил) бошлаган. Бироқ улуғ шоирнинг бевақт вафоти туфайли ўзига тақдим этолмаган. Навоий кутубхонасида ишлаган Хондамир шоир умрининг охириги йилларида у билан кўп бирга бўлган, ҳатто, жон таслим этаётган чоғда ҳам ҳозир эди. Бетакрор даҳо инсоннинг вафоти эса ёш тарихчини чуқур қайғуга солади ва бир қанча вақт кўли ишга бормай юради. Фақат Султон Ҳусайн Бойқаронинг талаби билангина ушбу асарни тугатиб, унга тақдим этади.

Асар муқаддима, ўн мақсад (боб) ва хотимадан иборат. Уларда Навоий таваллудидан вафотига қадар бўлган воқеалар лўнда ва гўзал тарзда баён этилган. Шоирнинг юксак ахлоқий фазилатларига аниқ мисоллар келтирилган. Бу ҳақда тўхталиш ортиқча. Чунки асарнинг ўзбекча таржимаси бир неча бор чоп этилган (1940, 1949, 1967, 2015). Академик Иззат Султон таърифи билан айтганда:

“Мақоримул-ахлоқ”да Навоийнинг биографияси эмас, балки унинг тарихи, феъл-атвори масаласи биринчи ўринда туради.

Султон Ҳусайн мирзонинг ҳам Навоийга махсус бағишланган “Рисола”си мавжуд. Ҳажман қисқа, аммо Навоий ижодиёти ҳақида жуда муҳим маълумотлар келтирилган бу асарда Ҳусайн Бойқаро баланд оҳанг ва услубда шоир асарларига юксак баҳо беради. Тахминларга кўра, “Рисола” Навоий “Хамса”ни ёзиб тугатган вақтда – 1485 йили яратилган. Ҳусайн Бойқаро шу асариде: “...Мир Алишер... турк тилининг ўлган жасадиға Масиҳ анфоси била руҳ кийурди...” дея шоир ижодига юксак баҳо беради.

Навоийга бағишланган асарлар қаторига алоҳида шеърларни ҳам киритиш мумкин. Мисол учун, Давлатшоҳ Самарқандийнинг муламмаъ (ўзбекча-форсча) қасидаси маълум. Навоийнинг яқин дўстларидан бўлган Мавлоно Фасиҳиддин Соҳибдоронинг катта ҳажмли таркиббанди ҳам бор. Ушбу шеърнинг ҳар байти биринчи мисрасидан шоир таваллуд тарихи (ҳижрий 844) ва иккинчи сатридан эса вафот йили (ҳижрий 906) абжад ҳисобида келиб чиқади. Ушбу таркиббанд-таъриҳда Навоийдек зотнинг дунёга келиши қанчалик хайрли ва қувончли бўлган эса, унинг вафоти замондошларини шунчалик чуқур ғам-ғуссага кўмиб кетгани таъкидланади. Яна Хондамир, Султон Иброҳим Аманий, Фасиҳиддин Муҳаммад Низомий Охунд, Камолиддин Султон Ҳусайн, Мавлоно Дарвиш Али кабиларнинг ҳам шундай таърихлари маълум. “Тарихи том” асариде муаллифи номаълум бир таърих келади, унда ҳазрат Навоий қуёшга ўхшатилади. Бир сўз билан айтганда, тарих аҳли Навоийни улуғвор ва нузли сиймо сифатида тасвирлайди.

*Мири хуришдсифат Мир Алишери шаҳир,
Рахт ба баст чу зи-и зовияи пурмеҳнат.
Соли таърихи вай аз манзили ў нўрсидам:
Омад овоз зи Фирдавс, ки: “Жаннат, жаннат!”*

Яъни: –
Қуёш сифатли машҳур (зот) Мир Алишер,
Бу азоб тўла дунёдан бутунлай кўчди.
Таърих йили ва манзилини сўрасам,
Фирдавс боғидан овоз келдики: “жаннат, жаннат”.

Бу ўринда “жаннат” сўзининг икки марта келиши абжад ҳисобида 906 ни – Навоий вафот этган ҳижрий йилни кўрсатади.

Ҳусайн Бойқаро шу асариде: “...Мир Алишер... турк тилининг ўлган жасадиға Масиҳ анфоси била руҳ кийурди...” дея шоир ижодига юксак баҳо беради.

Навоийнинг мансабга тайинланиши, Ҳирот ва унинг атрофида қурдирган кўтлаб иншоотлари санаси ҳақидаги таърихлар ҳам маълум. Мавлоно Атоуллоҳ Розий ва Амир Бурҳониддин Навоийнинг амирлик мансабига тайин этилиши муносабати билан, Мир Ҳусайн Муаммой, Дарвиш Али табиб, Қози Ихтиёриддин, Мир Бурҳониддин Атоуллоҳ кабилар Навоий қурдирган мадрасалар битиши ва у ерда дарс берилиши муносабати билан таърихлар айтганлар. Мир Атоуллоҳ 1486 йили қурилган бир мадрасага бағишланган таъриҳида: “Чун мадраса сохт Мир бо илму адаб...” дея таърифлайди. Ҳақиқатан, Навоий нафақат қурдирган мадрасаю бошқа бинолари туфайли, балки катта илм ва юксак адабга соҳиблиги билан ҳам ҳурмат қозонган эди.

Иккинчи хил асарлар ҳам бирмунча бўлиб, улар қуйидагилардир:

Абдурахмон Жомийнинг “Фотиҳат уш-шабоб” девони, “Лайли ва Мажнун” ва “Ҳафт пайкар” дostonларида Навоийга мақтовли таърифлар берилиб, ижодий даҳоси юксак баҳоланган.

XV-XVI асрлар тарихини акс эттирувчи муҳим тарихий асарларда ҳам Алишер Навоий ҳаёти, айниқса, сиёсий арбоб сифатидаги фаолиятига доир жуда кўтлаб муҳим маълумотлар акс этган. Жумладан, Муҳаммад ибн Ховандшоҳ Мирхонд (1433–1498) ўзининг “Равзат ус-сафо фи сияр ил-анбиё вал-мулук вал-хулафо” (Набийлар, маликлар ва халифалар таржимаи ҳолида софлик боғи) асарида. Навоийга хос фазилятлар қайд этилган. Аслида, Мирхонд ушбу машҳур асарини Навоийнинг маслаҳати ва кўрсатмалари билан яратган. Айнан унда Навоийнинг “соҳиб тadbирлиги”, Ёдгор мирзога қарши “муҳорабалардаги иштироки”, амирлик мансаби, Астрободга бориши, укаси Дарвиш Алининг исёни, Бадиуззамон ва Музаффар мирзо ўртасидаги келишмовчиликларни бартараф этиши, Мўмин мирзонинг ўлдирилиши, ҳажга жўнаши, аммо Машҳаддан Султон Ҳусайн чақиртириб келиши ҳақидаги тарихий ҳодисалар зикр этилган.

Мирхонднинг набираси Хондамир “Макорим ул-ахлоқ”-дан ташқари яна учта тарихий асарида Навоийни бирқанча ўринларда ёдга олади. Хусусан, олти ой (1499 йил) ичида ёзиб тугаллаган илк асари “Хулосат ул-ахбор фи аҳвол ил-ахёр” (Хайрли кишилар аҳволида жаҳон хабарларининг хулосаси) да Навоий ҳақида жуда муҳим тарихий ҳужжат ва маълумотларни келтиради. Масалан, Ҳиротда Навоий қурдирган бинолар, обод қилган зиёратгоҳлар, Навоийга дўст ва унинг ҳимматидан баҳраманд бўлган олим, шоир, хаттот, санъаткор ва бошқалар тўғрисида.

Хондамир вазирлар ҳақидаги “Дастур ул-вузаро” асарининг бир неча саҳифасида Навоийнинг вазирлик мақомидаги яхши ишлари ва сиёсий фаолиятига таърифлар берса, ўз замонасининг энг муҳим асарларидан ҳисобланадиган “Ҳабиб ус-сияр”да Султон Ҳусайн даври тарихининг жуда кўп ўринларида Навоийни тилга олади ёки у билан боғлиқ тарихий воқеаларни ҳикоя қилади. Бу асарнинг яна бир аҳамиятли жиҳати шундаки, Хондамир олдинги асарларда ёритишни унутган ёки кам тўхталган Навоий билан боғлиқ воқеа-ҳодисаларни батафсил

келтиради, унинг тарихий сиймосига аниқроқ чизгилар тортади. Бу асар ёрдамида Алишер Навоий барча амалу мансабларга ўз ихтиёри билан келмаганини, лекин улардан истеъфо беришда ўз ихтиёри билан йўл тутганини билиб оламиз. “Ҳабиб ус-сияр”да келтирилишича, Навоий муҳрдорлик лавозимидан “истеъфога чиқди ва амир Низомиддин Шайх Аҳмад Сухайлийни муҳрдор этиб тайинлашни подшоҳдан илтимос қилди”. Султон Ҳусайн унинг бу илтимосини қабул қилади ва ҳижрий 876 йилнинг шаъбон ойида (1472 йил январ) Навоийни юқорироқ мансабга “девони олий амирлиги”га тайинламоқчи бўлади. Навоий бу мансабни ҳам рад этиб, важ ва сабаб келтирса-да, “ҳоконнинг муносиб хоҳишига биноан девони олий амирлиги мансабини эгаллади”.

Бобур эътиборни жуда муҳим жиҳатга қаратяпти. Яъни подшоҳнинг ҳар қандай умароси ёки беги унинг “мусоҳиби” (суҳбатдоши) бўлолмаслиги ва Навоий унга шундай яқин эканлиги, бу яқинлиги болаликдан бошланганини уқтирмоқда.

Бу ўринда эътиборга молик муҳим жиҳат – Навоий табиатидаги камтарлик бўлиб, у мансаблар сари интилишни эмас, эзгуликка хизмат қилишни мақсад қилганига урғу берилмоқда. Муаллифнинг холислигига шубҳа қилмаса ҳам бўлади. Негаки, Хондамир ушбу асарини 1515–1523 йилларда ёзган. Бу даврда Султон Ҳусайн салтанати тугаган эди. У тарихий ҳақиқатни, улуг шоиримизнинг тарихдаги бор бўйини кўрсатишга интилган.

Навоийнинг яна икки кичик замондоши тарихий асарларида у ҳақида жуда нодир ва қизиқарли далилларни келтирилганлар. Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг (1483–1530) “Бобурнома”си ва Зайниддин Восифийнинг (1486–1566) “Бадое ул-вақо” асарида Навоий характери ва шахсиятини очувчи, бир неча воқеа ва мулоҳазалар келтирилган. Шуниси қизиқки, ҳар икки муаллиф ҳам Навоийнинг нозиктаъблиги ва олий хулқи ҳақидаги ўринларга диққат қилади. Гарчанд “Бадое ул-вақо”даги ҳикоялар кўпроқ бадиийлик касб этса-да, ҳужжатлилик ва тарихийлик ҳам акс этиб туради. Восифий “Амир Алишер мизожи назокати ва латофати”, атрофдагиларга лутфу ҳазиллари, Биноий билан муносабати ва яна бошқалар ҳақида ҳикоя қилади.

“Бобурнома”да эса ҳижрий 911 (милодий 1505–1506) йил воқеалари баён этилар экан, Султон Ҳусайн мирзо умароси қаторида Навоий ҳам тилга олинади ва муҳим маълумотлар келтирилади. Саҳифалар оша Алишер Навоий турли воқеалар муносабати билан эсланади. Бобур ёзади: “...Яна Алишербек Навоий эди, беги эмас эди,

балки мусоҳиби эди, кичиклигида ҳаммақтаб экандурлар...”.

Бу ўринда Навоий Ҳусайн Бойқарога яқинлиги нуқтаи назаридан эсланяпти ва Бобур эътиборни жуда муҳим жиҳатга қаратяпти. Яъни, подшоҳнинг ҳар қандай умароси ёки беги унинг “мусоҳиби” (суҳбатдоши) бўлмаслиги ва Навоий унга шундай яқин эканлиги, бу яқинлиги болаликдан бошланганини уқтирмоқда. Шундан сўнг Бобур яна бир асосли мулоҳазани беради: “Хусусият бисёр экандур.” Эътибор қилинг, Навоий ва Султон Ҳусайн кўп хусусда фикри бир жойдан чиқадиган, ўхшашлик-

лари бисёр дўст экан. Айнан шундай тўхтамни ҳеч бир тарихчи бермаган эди. Тарихий асарларнинг аксаридида Навоий жуда мақталади ва ундаги икки хусусият – нозикмизожлик ва тез ранжишга махсус урғу бериларди. Бобур эса ана шу жиҳатларга ҳам нуқтадонлик билан таъриф топади. Унинг таъкидлашича: “Алишербекиннг мизожи нозуклук билан машҳурдир. Эл назокатини давлатининг ғуруридин тасаввур қилур эдилар. Андоқ эмас экандур, бу сифат анга жибилий экандур. Самарқандта эканда ҳам ушмундоқ нозук мизож экандур...”.

Талқинга кўра, халқ Навоий табиатидаги нозикмизожлик (нозик ҳис-гуйғулар, суҳбатдош ва дўстни чертиб-чертиб танлаш, нафис ва гўзал нарсаларни суйиш, тавозе, озода ва саришталик каби) хусусиятини ўта давлатманд ва юқори мансабга эга бўлгани сабабидан деб биларди. Аммо ундай эмас экан. Бу сифат у зотда туғма. Чунки Самарқандда моддий қийинчилик билан кечган тўрт йил давомида ҳам худди шундай “нозук мизож экандур”.

Навоий шахсиятидаги ўзига хос жиҳатларни ҳеч ким Бобурчалик бу тарзда кашф этиб, баён қилмаган эди. Умуман, Бобурнинг Навоийга муносабати, қарашлари ва талқини бошқаларникидан реаллиги ва кенг қамровлилиги билан ажралиб туради.

Бобурнинг жияни Муҳаммад Ҳайдар мирзонинг (1503–1551) “Тарихи Рашидий” асарида “Мир Алишер зикрида” номли парча мавжуд. Бироқ ундаги маълумотлар бошқа асарларни деярли қайтаради. Умуман олганда, кейинги тарихий асарларда бирмунча такрорлар сезилади. Аммо унчалик машҳур бўлмаган яна бир китоб борки, ундаги айрим далиллар янгилиги ва кизиқарлилиги билан ажралиб туради. Бу асар Абдулмўминхон ибн Абдуллахон (1598 йили вафот этган) қаламига мансуб “Том ут-таворих” дир. Профессор А.Ҳайитметовнинг аниқлашича, бу асарнинг уч саҳифасида Навоий ҳаёти билан боғлиқ баъзи муҳим маълумотлар, жумладан, унинг отаси, Самарқанддалик даври, Ҳиротга қайтиши, сўнгги ёзган шеъри ва вафоти ҳақида маълумотлар бор. Мисол учун, унда таъкидланишича, шоирнинг

*Ҳасанхожа Нисорий шоирни тушда
кўргани, Навоий ундан шеърларидан
ёд билиш-билмаслигини сўрагани,
илтифот қилганини айтади.
Фаҳрий Ҳиравий эса: “Амир
Алишер – мағфиратпаноҳий.
Унинг аҳволининг шарҳи шу
қадар кўплигидан баён чегарасига
сигмайди...” дейди.*

отаси Фиёсиддин Кичкина “бисёр саодатманд ва нек (яхши) ниятлик”, олижаноб киши бўлиб, қўлга тушган банди(асир)ларни, хун пулини ўз ёнидан тўлаб, озод қилиб юборар экан. Яна Навоий вафот этишидан бироз олдин ёзган ғазалидан уч байт келтириладики, бу шеър бошқа манбаларда учрамайди. Унинг мақтаъси:

*Эй Навоий, қил фидо жононгаким жон, лоф эрур –
Ошиқ ўзни ишқ даъвосида машҳур айламак.*

Учинчи хил асарлар, яъни тазкира ва илмий асарлар ҳам бирмунча. Тазкиралар – Давлатшоҳ Самарқандийнинг (1435–1495) “Тазкират уш-шуро”, Фаҳрий Ҳиравийнинг (1497–1559) “Равзат ус-салотин”, Ҳасанхожа Нисорийнинг (1516–1597) “Музаққири аҳбоб”, Содикбек Содикийнинг (1533–1610) “Мажма ул-хавоис”, Шарафиддин Роқимийнинг (XVII аср) “Тарихи том” асари келтирилади. Бобурнинг “Аруз рисоласи” да ҳам Навоийнинг бир қанча шеърларидан келтирилади, айрим фикрлар билдирилади. Аммо у соф илмий асар бўлгани учун Навоий ҳаёти ва шахсиятига оид маълумотлар берилмаган. Тазкираларда эса аксинча, Алишер Навоий асосан шоир сифатида ёд этилади, асарларидан айрим намуналар келтирилади. Шу билан бирга, шоир билан боғлиқ баъзи тарихий воқеа ва ҳодисаларга ҳам ишоралар берилади, таҳлил қилинади.

Масалан, Давлатшоҳ ўз тазкирасида Навоийни шундай таърифлайди: “Офтобни таърифлаш ақл қисқалигидан нишона, тоза мушк фазилати хусусида қиссани чўзиш жоҳиллик аломатидир. Бу улуг амирнинг мақбул ишлари ва қутлуғ зикри

рубъи маскуннинг барча мамлакатларида маълум, фазилатининг дабдабаси ва олий ҳимматининг камолоти бутун оламга ёйилгандир. Бу хусусда нима дейилса ҳам ибрат бўлғусидур...”.

Тазкираларнинг муаллифлари Навоий даҳоси ва шахсига бўлган юксак эҳтиромларини турлича изҳор этган. Ҳасанхожа Нисорий шоирни тушда кўргани, Навоий ундан шеърларидан ёд билиш-билмаслигини сўрагани, илтифот қилганини айтади. Фаҳрий Ҳиравий эса: “Амир Алишер – мағфиратпаноҳий. Унинг аҳволининг шарҳи шу қадар кўплигидан баён чегарасига сигмайди...” дейди.

Таъкидлаш зарур, барча тазкираларда Навоий туркий ва форсий шеърятда мукамал асарлар яратгани, табиатининг қуввати ва қобилиятининг кенглигини васф этиб тугатиб бўлмаслиги таъкидланади.

Демак, Навоий сиймоси нафақат назм қуёши, балки инсонийлик, олижаноблик, саховатпешалик ва илму адаб офтоби ўлароқ тарих давомида ҳам тасаввурларда шаклланиб келган. Бу қуёш бизга, келажак авлодларга ҳам ўз нурларини саҳийлик билан сочаверади.

Навоий[👑] номи билан...

Навоий вилояти – Ўзбекистон

Республикаси таркибидаги вилоят. 1982 йил 20 апрелда асосан Бухоро ва қисман Самарқанд вилоятлари ҳудуди асосида ташкил этилган. 1988 йили маъмурий бирлик сифатида тугатилиб, 1992 йил бошида қайта тикланди.

Шунингдек, вилоятда Навоий номи билан аталган шаҳар ва туман ҳам мавжуд.

Мамлакатимизда 62 та фуқаролар йиғини Алишер Навоий номи билан аталади.

Навоий вилоят ўлкашунослик музейи – маданий-маърифий муассаса; 1992 йилда Навоий шаҳарда ташкил этилган. Музейнинг археология, этнография, нумизматика, табиат, тасвирий санъат ва саноат бўлимлари бор.

Ўзбекистон Миллий кутубхонаси – 1870 йилда асос солинган. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2002 йил 20 февралдаги «Илмий-тадқиқот фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида»ги Фармониغا мувофиқ Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Республикаси Давлат кутубхонаси ва Республика илмий-техника кутубхонаси негизида ташкил қилинган Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси бой адабиёт хазинасидир.

Алишер Навоий номидаги давлат академик катта театри – опера ва балет санъати соҳасидаги Ўзбекистоннинг асосий театри. 2015 йилда қайта реконструкция қилинди.

Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий боғи – Тошкентнинг марказий қисмида жойлашган, Ўзбекистондаги энг катта маданият ва истироҳат боғи. 1991 йилда Алишер Навоий таваллудининг 550 йиллиги тантаналари муносабати билан Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримов ташаббуси билан боғ обод қилинди ва бутунлай янги қиёфага кирди.

Фурқат МЕЛИ

1972 йили туғилган.
Тошкент давлат
университети (ҳозирги
ЎзМУ)ни тамомлаган.
"Ватанпарвар" газетасида
фаолият кўрсатади

ҚОР парчаси
жимирлайди, урилади.
Ёр дарчаси
қимирлайди, сурилади.
Дардим айтдим,
севишимни айтолмадим.
Ортга қайтдим,
бот ортимга қайтолмадим.
Қор парчаси
юзларимда эриб деди:
"Ёр дарчаси
сенга имкон бериб эди".

Барг ёзиб кўкардим эрта кўкламда

ЯПРОҚЛАРДА ўзгача титроқ,
Ҳар томчида ранглар, жилвалар.
Бутун дунё қизил, сарик, оқ,
Ариқ бўйи. Хушбўй ҳилвалар.

Қуёш бузди олам тинчини,
Гўзал хабар олиб келди у.
Қуёш, айт! Ва бер севинчини,
Айтгин, интизорим келдими?

ТУПРОҚ орасида ётган уруғнинг
буюк жимлигини айтинг, ким олди?
Тим қора ва мангу зулмат қўйнида,
аниқ, кимдир уни қийноққа солди.

Ўша номсиз бир куч қобигни ёрди.
Музлаб ётган ердан кўтарилди буг.
Тупроқдан ажралиб яшил тиг ва туг,
Кўкда ёниб турган оловни кўрди.

ГОҲИДА изгирин, гоҳида ёмгир,
гоҳида қор ёғар, қуёш тўсилган.
Ишонган дўстларим кетдилар бир-бир.
Айтгин, булутларга нелар ёзилган?

Бундай нигоҳ билан қарама менга,
кўзингда ўт бўлсин, умид ва ишонч.
Катта юрак билан киргин уйингга,
унда сени кутар шодлик ва қувонч.

Мен мана шу бўз тупроқда туғилдим.
Барг ёзиб кўкардим эрта кўкламда.
Қузак шамолида дув-дув тўкилдим.
Томир ер қаърида, бошим кўкларда.

Қиш билан юзма-юз турибман ҳозир,
совуқ игна санчар, бироз карахтман.
Сен-чи, сен сангима, бор, уйингга кир.
Мен баҳорни кутаётган дарахтман.

ЕРГА ёпишиб ётган бола
 юлдузни орзулагани каби
 юлдузлар ҳам
 ерда бўлишни орзу қилармикан?
 Балки улар учун биз осмондамиз.
 Шундаймикан?
 Орзудан ва согинчдан
 пайдо бўлармикан юлдузлар?

БИР томон сахро эса, бир ён адир,
 жон у ёна, гоҳида бу ёнадир,
 бу ҳолат офатми, роҳат ё надир?
 Мурувват қилгин вужудим ёнадир,
 бир назар этсанг тамоман қонадир
 ёки сахро лолагун ё қон адир.

УЛКАН денгизларга қўшилсам дедим.
 Тунроқ кўйвормади. Қотдим жойимда.
 Япроқман. Илиниб турибман ҳозир,
 бир ирмоқ югуриб келди пойимга.

Томирларим сезди денгиз нафасин.
 Зўр қувват ёйилди чанқоқ танамга.
 Мен эшитдим, ахир, денгизнинг сасин,
 гуллар ҳадыя этай энди онамга.

ГЎЗАЛ турмуш давом этарди,
 ҳатто гўзал эди бўйиндаги илмоқ,
 унга шунинг ўзи етарди, бироқ
 пайдо бўлди ювилмаган пайпоқ,

БУ ФАСЛНИНГ ёри кўп, хуш тори кўп,
 не ажабким, гунчасидин хори кўп.
 Ҳам ўликдир, ҳам тирикдир бори кўп,
 роҳати кўп, фурқати кўп не бало?
 Мубтало бўлдим манам, эй мубтало.

Бу фаслнинг галдирар тўлқинлари,
 Мавжларида ялтирар олтинлари.
 Сув ичинда кунга ўхшар тунлари,
 сеҳри кўп, жодуси кўпдир не бало?
 Мубтало бўлдим манам, эй мубтало.

Бу фаслнинг ёнида безори кўп,
 кўп томоша, кўп ўйин бозори кўп.
 Санъати кўп, сарвати кўп, мори кўп,
 Не қиёмат, не малоҳат, не бало?
 Мубтало бўлдим манам, эй мубтало.

Бу фаслда тўхтама, эй мубтало.
 Бу фаслда йўқ таъма, эй мубтало.
 Бу аза, бу тантана, бу қар бало
 роҳати кўп, фурқати кўп, бир бало.
 Мубтало бўлдим манам, эй мубтало.

(Давоми.
Боши 4-17 бетларда.)

Товуқ ҳақида қўшиқ

Тўсатдан одамга айлангунимга қадар назардан четроқда юргим келиб уйимизга бордим-у, таг-зоти тайинсиз кучукнинг эшикдан яна қийпанглаб киришига жа кўзи учиб турмагандир-ов, деб бувимга ҳам кўриниш бермадим. Кеча уйқум чала бўлгани учун молхона бурчагидаги парқувсимон хашак ғарамига ётибоқ, мизғиб қолибман. Гўнгнинг сассиғидан димоғим ёрилгудек алпозда уйғониб қарасам, бош томоним хашакка чўкиб, пушти кросовкали оёқларим тепамда айриланиб турибди.

Қизиқ! Аллақачон одамлик тусини олганимга қарамай, осмонга тикилиб, чўзиқ-чўзиқ вовуллагим келаётганди.

Тагин ўша кўз очиб кўрган ишларимга уннадим – ишком остидаги кўрада юз-қўлимни ювдим, артиндим; бармоқларимни оғзимга бир теккизиб, ошхонада уймаланаётган бувимга учирма ўпич йўлладим; уйга кирдим, исланиб кетган ички кийимларимни алмаштирдим; дадам билан аямнинг девордаги суратига ичикиб-ичикиб тикилдим; хонтахта қаршисига чўккаладим, товоқчадаги гилосни олдимга суриб, бир зумда данакка айлантирдим; қайтадан ташқарида пайдо бўлдим; сопи чиқиб ётган тешани тузатиб, айвоннинг тоқчасига қўйдим; тунда бурун қитиқлаб юришини яширмоқчидек, ҳозир тоқча четида киборларча тавозеланиб турган лўттибоз пашшани дўппимда бир уриб ялпайтирдим; томорқага ўтдим, кетмонни олдим, саримсоқпиёзларга сув очдим; қийшиқ мистогорани топдим, ичига сомон солиб, устига кунжара уқаладим, уларни намлаб аралаштириб, қўйларга ем қоришни бошладим...

Қуёш ботди. Кечки овқатни бувим билан бирга қилдим. Кейин Парпивою ошнамникига югурдим.

Ҳатто денгизни куритворса бўларкан-у, инсонни ўзгартириб бўлмас экан. Кирсам, ҳануз ўша аҳвол – Парпивою худди ўн марза сабзи қазиган одамдек терлаб-пишганича, компьютердаги математик жумбоқларнинг тугунини ечиб ўтирибди. Шартта елкасидан ғижимлаб, ҳей, пашмакоч, бошинг ёрилиб кетмасин тагин, деб кўчага судрадим.

Гузар томонга бораётиб, мундоқ қарасам, Оқчопон билан Пихтих Чандр ушбу тундаги

қалтис юмушни бажаришга куч тўглаб, ёлламачини кутаётган мардикорлардек ариқ ёқасида ёнбошлаб ётишибди.

– Уйга кириб, бирор егулик опчиқсанг-чи, – дедим Парпивоюга. – Манави бечоралар жуда очга ўхшайди.

Парпивою илжайиб кесатди:

– Бу итни ўзинг кўр қилувдинг, шекилли? Энди унга жа акажонлаб қолибсан?

– Янги гуноҳ қилишдан олдин эскиларини ювиб туриш керак, – деб чала фаришталандим. – Бор, тузукроқ нарсалардан опчиқ.

Парпивою уйга кириб, уч-тўрт бўлак қотган-қутган нон, беш-олтита пўпаланглаган вафли, намиқиб сарғишланган оққандларни қоғозга солиб чиқди. Ўрамни унинг қўлидан олиб, ичидагиларни итлигимдаги қадрдонларимнинг олдига тўқдим:

– Олинглар, азаматларим, бу – хамир учидан патир.

Даладаги силаб-сийпалашларимдан сўнг мендан ҳуркимай қолган Оқчопон емишга биринчи бўлиб тумшуқ урди. Кейин насаби ундан пастроқ бўлган Пихтих Чандрнинг гали келди.

Ҳеч ким йўқлигидан фойдаланиб, Парпивою иккаламиз мачитнинг ҳовузида роса ақула-ақула бўлиб сузғиландик. Кечқурунги чўмилишнинг иккита яхши томони бор: биринчиси – кун бўйи юққан чанг-чунглардан терингни тозалайсан, иккинчиси – сув этингни шалпайтириб, қор тагидаги айиқдек миқ этмай ухлайсан.

Тунда кўрпага ётаётиб, эрталаб яна тепки ейишим эҳтимоли борлигидан чўчиган асно бувимга безиллаб-безиллаб қараб қўйгандим. Хайрият, тонгда одамлигимча уйғониб, ҳозиргина қозондан чиққан кўкатли чалпакни қаймоққа ботира-ботира, одамдек нонушта қилдим.

Қорним тўйгач, бабалаётган қўйларга хашак ташлаб қўйиб, гузарга чиқдим. Тўрт оёқли дўстларимни сийлаш мақсадида бувимни ийдириб ундирган пулимдан озгинасини сарфлаб, сўрғилдириқ олиб сўришга тутинарканман, агар шерикларим ишни уддалаган бўлса, янги шовшув маҳалламизга ҳам етиб келишидан умидворланиб, шу ерда ивирсиб туравердим.

– Кўринмайроқ қолганингдан ҳайрон бўлиб, кеча бувингдан сўрасам, тоғаси билан далада юришни ўрганволди, деди. Ўзи, даланинг нимаси ёқиб қолди сенга?

Момогул қандолатчи бекорчиликдан зерикиб, мени гапга сола бошлагани қўл келди,

ёнига ўтиб, узун тахтакурсининг бир четига ўтирдим.

– Даланинг текин ҳандалаги ёқиб қолди.

– Ҳа-а, гап бу ёқда экан-да? Ҳей бола, унда-бунда бизгаям илиниб тургин.

– Илинардим-у, ҳандалакни мен экмаган-ман-да.

– Э-э, ўзимниям бўйним қисик дегин?

Кутган ишим бўлди – Барака-маърака қўшни маҳалладан соқол олдиришга келган буқоқ киши билан бирга сартарошхонадан чиқиб, чойхона сўрисиди ўтирганларга қарата гажакдор сўз қотди:

– Янгиликка тобларинг қалай?

– Янги гап биринчи бўлиб ё сартарошга, ё чойхоначига етиб келади-да, – деб мутойиба қилди Тошпўлат мерган. – Гапираверсинлар.

– Алдар Холдор эсидан оғанмиш!

– Йўғ-е! – шошганича дўконидан чиқиб келди Қирон қассоб. – Буни кимдан эшитдинг?

– Мана, ўз кўзи билан кўрган одам ёнимда турибди, – деб буқоқни кўрсатди сартарош.

Ҳамма тенгдан буқоққа юзланди.

– Бу ёққа келаётиб қарасам, Алдар Холдор кўчадаги қайрағочнинг устига чиқволиб, ҳамманг ўғрисан, ҳаммангни йўқотаман, деганича қушларнинг инини бузаяпти, – пингиллоқ товушда сўз бошлади буқоқ. – Ана энди кўрсангиз – қайрағочнинг тагида қўни-қўшни тўпланган, Алдар Холдорнинг хотини ўзини ҳар томонга уриб, сизга нима бўлди, дадаси, йиқилиб ўласиз, тушинг, деб уввос солган...

Қўшнилاردан бири уйдан шоти олиб чиққач, уч-тўртта эркак бир бўлиб, Алдар Холдорни қайрағочдан зўрға юлқилаб туширишибди. У оёғи ерга тегиши биланоқ, биламан, баринг туғма томтешарсан, шунийчун ўғри қушларнинг ёнини оляпсан, деб, энди атрофдагиларга мушт ўйната кетибди. Сўнг туйқус жимланиб, теваракка илжайиб аланглабди; ердан чўп олиб, ҳиҳ-ҳиҳ-ҳи, булар – уюшган талончилар, дея чумолилларнинг уйини буза бошлабди.

– Худойим шунақа кўргиликлардан асрасин, – деб хўрсиниб қўйди Момогоул қандолатчи.

Тўлан тўлпоқ гапнинг таг-тагигача етишга ошиқиб, буқоқни сўрига ўтқазди; қўлига бир пиёла чой тутқазиб, хўш, кейин нима бўлди, деб сўради.

– Кейин қандайдир товуққа бағишлаб, тўсатдан ашула айтворди, ўзининг ашуласига ўзи ўйин тушганича уйга қараб йўрғалади, – деб чойдан хўплади буқоқ. – Хотинидан гап сўрасак, ўзимам ҳеч нимани англолмай турибман, деди.

Хотини нонушта тайёрлашга уринаётганида, Алдар Холдор ўз хонасига кириб кетиб, анча вақтгача қайтиб чиқмабди. Дастурхонни тузаб бўлган бека уни чақирмоқчи бўлиб, хонага бош суқса, эри гиламга чўккалаган тарзда бир нуқтага тикилганича, қозикдек қоқилиб ўтирганмиш. Юринг, нонушта қилволинг, деб дастурхонга чақирсаям, қилт этиб қўймабди. Беканинг юраги шувиллаб, ичкарироққа ўтиб борибди-да, ҳой, бу нима туриш бўлди, дадаси, деб унинг елкасига туртибди. Алдар Холдор бир сесканиб олиб, музга айланган кўзлари билан бу сафар хотинига узоқ тикилиб қолибди; унга бармоғини бигизлаб, э, кунинг қашқарбалдоққа қолмай ўл-а, дебди-ю, бирдан қаҳқаҳлаб юборибди.

– Менимча, бу ҳаромчайнар охири тангрининг қаҳрига учради, – деб янада баландроқ пингиллади буқоқ. – Кўп одамни куйдирган-да!

Муюлишдан тандир юкланган арава чиқиб келди. Чойхонага яқинлашганда, эшак таққа тўхтаб, эгасининг қамчилашига заррача парво қилмасдан, безланиб тураверди.

– Ййе, яна хўппайиб олдимдан чиқдингми? – деб мен тарафга оғзидан дағдаға уфуртирди Сангин тандирчи. – Мана, Ҳангирштейн сени кўрибоқ тахта бўтқолди! Яхшиликча туёғингни шикиллат-э!

Момогоул қандолатчи менга жон тортишган бўлди:

– Болага бақирманг! Эшагингиз азалдан хира, ўзи!

– Феъли хира бўлсаям, эси тиниқ! Душманини юз йилдан кейинам танийди!

Керакли гапни билволганимдан кейин ўзим ҳам бу ердан жилмоқчи бўптурувдим, индамай ўрнимдан кўзғалиб, дала томонга йўл олдим. Қушандасини бадарға қилишга эришган Ҳангирштейн тантанавор ҳанграганича олға одимлаб, чойхона қаршисига келиб тўхтади.

Учқўчага етиб, “Пайнет” дўкончаси ёнидан ўнгга бурилдим. Теракзор йўлдан борарканман, Алдар Холдорнинг уйи олдида пешанасига ярим ой тамғаси туширилган “Тез ёрдам” машинаси турганини кўриб, қадамимни секинлатдим. Алдар Холдор оқ халатли иккита барзанги санитарнинг етагида, ашула айтганича, кўчага алпанг-талпангланиб чиқиб келди:

Салимжоннинг товуғи бор,

Олачипор қаноти.

Салимжоннинг шу товуқ деб,

Мақтаниши ғалатиини.

Қақа қақ-қак, қақа қақ-қак,

Куку куқ-қу, куку кууууу...

Очиғини айтсам, Алдар Холдорнинг таъ-зирини бериб қўйишга шайланаётиб, иш бу даражада фожиали тус олишини хаёлимгаям келтирмагандим.

Ўзимни гуноҳкордек ҳис этганим учун этим жимирлаб кетдимикан, деб турувдим; йўқ, шунчаки одатий ҳол юз бериб, яна кучукка дўнган эканман.

– Кўрдиларингми, кўрдиларингми? – оғзи йирилгудек бўлиб қаҳқаҳ отганча ирғишлади Алдар Холдор. – Одам итга ўгирилиб қолди! Вех-ҳаҳ-ҳа, вех-ҳаҳ-ҳа...

Қисикқўз санитар бу гапни телбанинг гал-даги алжирашига йўйиб, кўрдик, биламиз, одамлар қут-қут итга айланиб туради, деб ми-йиғини жимирди.

Уни машинага чиқаришаётганда, Алдар Холдор бир силтаниб тўхтади-да, кескин жиддий-лашиб, мабодо суриштириб кўрмадингми, бир карат олмос жаҳон бозорида қанчага чиқдий-кин, деб сўради қисикқўз санитардан.

– Бундан беҳабар эканман, – деди санитар мазахнамо оҳангда.

Алдар Холдор энди иккинчи санитарга кўр-сайиб юзланди:

– Бир унция олтин-чи?

– Билмадим-а...

Алдар Холдор иягига бармоқ тираб, осмонга ўйчан тикилди:

– Олтин... олтинлар... Гимм... Қаердадир кўрган-ман-да... Ҳа! Раҳматли отамнинг қўлида кўрувдим!

– Тўппа-тўғри!

Санитарлар бир-бирига илжайиб қўйиб, Алдар Холдорни орқа эшикдан машинага тикқач, ўзлари ҳам унинг ёнига тиралишди. Кейинроқда чиққан врач аёл кабинага ўтирди.

Йўл-йўлакай опоготамни бир йўқлаб қўйиш ниятим бор эди, шу туришда кириб боришга кўнглим чопмади. Умуман, бу ерга келганга яраша анор пишиғида келсанг-да. Ўшандаям, итлингнда эмас.

Стадионни ёқалаб ўтаётганимда, ичкари-даги болакайларнинг жарангдор бақирик-чақир-икларини эшитиб, энтикиб кетдим. То одамга айланиб, дўкондан зиёфатбоп нарсалар олвол-гунимча шу ёққа кириб вақт ўткавай, баҳонада ҳибсдаги тулкимизниям бир кўриб кўярман, деб ўйладим-у, оёғим ўз-ўзидан ажойибхона бўсағасига қараб ўрмалади. Эшик олдида чипта йирттириб турган кишиларнинг пойабзали орасида ўралашганимча ички йўлакка ўтиб олдим.

Синфимиздаги болалар билан ўқитувчимиз бошчилигида келиб, бу кўчма ажойибхона илгариям ров кўриб кетувдим. Энди ҳар қайси қафас олдида хоҳлагимча тўхталиб, турли жониворларни шошилмай кўздан кечиримизга имкон туғилганди.

Тулкимизни тополмадим, яралари биттунича четроқда даволаниб ётибди, шекилли. Хилма-хил қушу ҳайвонларни бир-бир томоша қила бориб, маймунларнинг қаршисида узоқ туриб қолдим: ҳаммасидан каттаси – горилла, шимпанзе ундан кичикроқ, нариги қафасда жажжигина “мортиш-ка”лар онасига битини тердириб ўтирибди.

Қафаслардан берироқдаги ёғоч тўсиқнинг тирқишидан ўтиб, болалар ирғитган ҳар хил меваю ширинликларни талашиб-тортишиб еб турган маймунларга яқинлашдим. Улардан бири олма чайнашдан тўхтаб, кўзимга майнавозланиб тикилди. Янаям яқин борганимни биламан, оғзидаги олма қолдиғини юзимга туфлаб, қийқира-қийқира, устимдан кула кетди. Қоним қайнагандан қайнаб, бир сакрадим-у, панжарадан осилиб турган думини аямасдан тишладим.

Ҳа чинқирмайсан-а! Тегмаганга тегишнинг оқибати мана шунақа бўлади!

Бир зумда тўполон кўтарилди. Бошқа маймунлар ҳам қий-чувлашга тушиб, олдидаги нарсаларни одамларга ота бошлади. Борлиқ ҳайвонбоқар шу жойга тўпланди. Улар маймунларни тартибга солишга тиришаётганида, Қулқул Даведивич гердайганча бўй кўрсатиб, гала-говурнинг сабабини суриштирди.

– Манави кучук анави маймуннинг думини тишлаволди, – деди томошабинлардан бири.

– Шундан кейин жамики маймун кўзғолон кўтарди, – деб қўшимча қилди бошқаси.

Мени кўриб-ла, Қулқул Даведивичнинг башарасидан тажанглик аломати сўниб, ийе, Миттивоймисан, деб ҳиринглади. Атрофимда одамлар тирбандлиги учун қочишга уринишим ҳабада кетди, бошлиқнинг “Уушланглар уни”, деган буйруғини эшитибок, ҳайвонбоқарлардан бири менга шартта чангал солди.

Биргас ўтиб қарабсизки, Қулқул Даведивичнинг хонасидаги чуқур яшиқда аристонланиб ўтирибман-да. Олдимдаги лаганчада – сув, товоқчада – гуруч-қийма аралаш овқат. Менга вақтинчалик бошпана ҳозирлаб берган ҳайвонбоқар бошлиққа қараб, энди бу кучукни нима қиламиз, Қулқул Даведивич, ё арслонга берайликми, деб сўраганида, ўтакам ёрилишига оз қолди.

– Шу жинқарчанг арслоннинг чап ичагига юк бўларканми! – деди Қулқул Даведивич. – Мен сенга айтсам, жуда уқувчан кучук бу. Уни кеча далада кўрувдим, ўзини муғомбирликка солиб, мени лақиллатмоқчи бўлди-я. Циркдаги оғайнимга элтиб берсам, роса хурсанд бўлади.

Бу гапни эшитиб, хийла ўзимга келдим.

Қани, ўша циркидаям бир ялансак яланиб-миз-да. Агар янглиш фикрлаётган бўлмасам, итлигимда ҳалқадан сакраб, одамлигимда масхарабозлик қилиб нон топиш арслонга ем бўлишдан кўра бирмунча файзлироқ.

Камина учун бюджетдан ажратилган таомни тушликда едим. Қорин тўйиб, энди чалароқ ухлаб олсаммикин деб турганимда, Қулқул Даведивич мени чўғирмадек кўтариб чиқиб, ойналари зич ёпилган “Матиз”нинг орқа ўриндигига ирғитди. Бу – ит бўлганимдан бери илк бора машинага ўтиришим эди.

Ҳамённи очинг, Қулқул Даведивич!

Машина шаҳар сари ғилдиरोқлана бошлаганида, орқа ўриндикда кулчаланиб ётишдан зерикиб, олдиндаги суянчиқларнинг икки четига қўшоёқлаб осилдим-да, теваракка аланглаб-жаланглаб боравердим.

Аросатда яшашга ўтганимдан буён мени энг кўрқувга солиб юрган нарса – итлигимда ҳайвонларнинг кўзи олдида одамга, одамлигимда кишиларнинг орасида итга айланиб қолиш эди. Қарангки, ўша ходиса айни шу паллада юз бериб турибди-ку!

Эсанкирашдан қутим ўчиб, гавдамни ёнроққа яширишга уринганимда, Қулқул Даведивич олд ойнак тепасига ўрнатилган чўзиқ кўзгучага қиялади-ю, орқада кимдир бақрайиб ўтирганини кўриб, томи кетишига оз қолди. “Ва-вах!!!” деб сагчилаганида, рул кўлидан чиқиб, машина бирдан четга бурилди; йўл ёқасидаги ёйилмада ўсган қамишларни шатирлатиб ўтиб, ариққа санчилди.

Қулқул Даведивич ваҳимадан ҳала-ҳаловланиб, пешанасини рулга қадаган асно нафасини пишпишлатиб тураркан, мен олд ўриндикқа урилишдан ачишаётган кўкрагимни силай-сила, секингина машинадан тушдим. Ўзимни ўнглаб олгач, машинанинг нариги ёғига ўтиб, кучук ўғрисига ойнакдан безрайиб мўраладим:

– Пўкиллаб ўтиравермай, бу ёққа чиқмай-сизми энди!

Машинанинг орт қисми ёйилманинг саёз жойида, олд томони ариқнинг чуқурида бўлгани боис, эшик очилиши биланоқ, ичкарини сув босди; Қулқул Даведивич тиззагача шалаббо бўлган алпозда йўл четига чиқиб келди.

– Ҳей, шатмоқвачча! Биров сен болага хўрозқанд тутқазиб, Қулқул Даведивични ўлдириб берасан, демаганмиди? – деб, темирчининг кўмиридек бозиллади у. – Ўзи, машинада қаёқдан пайдо бўтқолдинг? Суянчиқнинг орқасида биқиниб ётувдингми?

Тайёр баҳонани ўзи топиб берганидан суюниб, узр энди, шаҳарни бир кўриб келай дедим-да, дея ўзимни изза бўлганга солдим.

– Ҳе, сендақанги кезаргондан ўргилиб кўйдим! – қиттак тилинган бурнига рўмолча босаётиб, кўзини чақчайтирди Қулқул Даведивич. – Қайтишда йўлимни топаманми-йўқми, деб ўйламадингми, қозонкалла?!

У яна нимадир дейишга оғиз жуфтлаётганида, асосий нарса туйқус эсига келиб, сув кечиб борганича, машинанинг орқа эшигини очди; ичкарига бош суқиб, пасту баландни қитир-шитир тимирскилай кетди. Сўнг жуссасини ташқарига олиб, кучук қани, деб сўради мендан.

– Машинадан тушаётиб қарасам, кучук ўлиб ётибди, – деб парвосизгина жавоб қилдим. – Шартга олиб, ариққа ирғитвордим. Ўлиги далага оқиб борса, балки, Отақул тоға уни топиб, ўзи яхшилаб кўмиб қўяр.

Бу сўзимни эшитиб, Қулқул Даведивичнинг елкаси учинди:

– Ийе, кучукни танирмидинг?

– Бўлмасам-чи! Далага борганимда неччи марта кўрганман. Агар ўғирламасангиз, ҳозирам ўша ёқда тирик юрган бўларди.

– Ким ўғирлабди? – деб гезарди Қулқул Даведивич. – Бунақа гапни бошқа гапирма!

– Унда, бегона кучук машинангизга ўзи ўтирволибди-да, Қулқул Даведивич?

Шу пайт бир трактор тар-тарлаб келиб қолди. Уни тўхтатиб, машинани йўлга торттириб чиқардик. “Матиз”нинг ўнг чироғи синиб, Оқчопоннинг кўзига ўхшаб кўринаётганини ҳисобга олмаганда, бошқа жойига ортиқча шикаст етмаган экан, эгаси калитни бураганида, бир-икки бор чучкурган бўлди-ю, кейин мотори гувиллаб ишлай бошлади.

Трактор кетгач, Қулқул Даведивич менга мўлтайиб, жон укажон, ўтган иш ўтди, кучук тўғрисида эгасига индаб юрмагин, а, деб эланган эди, тўрт оёқли ўртоқларимга катта кетворганим ёдимга тушиб, мўндароқ зиёфатга эрисангиз, соқовга айланаман-қоламан, дедим.

Отакул тоғамнинг ғазабига учрашдан кўра кучук ўғриси деган лақаб орттириб олишдан кўпроқ қўрқаётган Қулқул Даведивич ора-сира инжиқлана-инжиқлана, айтганларимнинг ҳаммасини муҳайё қилди – биркўз “Матиз”ни ҳайдаб бориб, пахта заводининг ошхонаси ёнида тўхтатди; ичкарига кириб кетиб, ўн бир қўшоқ пармўда сомса, ўн битта гамбургер, ўн битта қиймакабоб, ўн битта сосиска, бир коса нўхатшўракни салафан сумкага тиққанича қайтиб чиқди. Ишим юришиб, эрталаб бувимдан олган пулим ёнимга қолиб турибди-ку!

– Майли, қоқланган ҳамённи бошдан ўгирган бўлайин, – деди Қулқул Даведивич, машинага ўтираётди. – Омалейкин, бир нарсани олдиндан айтиб қўяй, буларнинг ярмини ямлаб улгурма-сингданоқ, қорнинг ваванглаб портлаши мумкин!

– Қўрқманг, бундан кўпиниям еб юрганмиз, – деб керикландим унга. – Энди мени далага ташлаб қўйинг.

Далага етиб боргач, зовур ёқасида машинадан тушдим.

– Ўша гап – гап-а? – деб кўзимга синчиланди Қулқул Даведивич. – Бировга индаш йўқми, ахир?

– Нима, қиз болага ўхшаятманми? Ўғил боланинг гапи битта бўлади – тамом!

Қулқул Даведивич билан ҳани-хуни хайрлашдим. Ён-веримга қарасам, яқин атрофда ҳеч зоғ йўқ. Салафан сумкани зовур кўптригининг остига яшириб, шийпон сари юрдим. Зиёфатбоп ўлжани осонгина қўлга киритганимдан кўнглим чароғонлашгани сайин, қадам босишларим ҳам энгиллашиб бораётгандек эди.

Келиб, деразадан шийпоннинг ичига мўраладим, Отакул тоғам кўринмади. Уни қидириб орқа тарафга ўтсам, Фулом ошпаз тушликда ишлатилган идишларни ариқчада ювиб турган экан. Саломлашиб бўлиб, тоғамни сўроқлаган эдим, Отакулнинг пати бирдан ярқираб товланди-ю, пириллаганича учди-кетди, деб хохолади.

Унинг айтишича, тоғам Раҳимбой фермер икковига ҳандалак сўйиб бериш ниятида полиз томонга кетиб, бирпасдан кейин ҳандалак ўрнига қандайдир чарм халтани кўтариб келибди-да, буни кўринглар, палакларнинг орасидан топволдим, дея оғзи очиқ топилдиқни дастурхонга қўйибди. Қарашса, халтанинг ичида олтин тақинчоқлар бижиб ётганмиш. Ошпазнинг ичи долғаланиб, энди

буни нима қиламиз, деб сўраса, тоғам ҳеч иккиланмасдан, нима қилардик, молини ўғирлатган кишини топиб, ўзига қайтарамиз-да, дебди.

– Эгаси чиқмаса-чи? – деб яна терговчиланибди Фулом ошпаз.

Шунда Раҳимбой фермер ўртага бир маслаҳат ташлабди:

– Яхшиси, буни милисахонага топширайлик. Эгасини ўзлари суриштириб топади. Эгаси топилмаса, давлатга қолади.

Буни эшитиб, ўша ялтир-юлтир нарсаларни писиниб-биқиниб тўплаб келган кимса учун энди Салимжоннинг товуғидан бошқаси сариқ чақа, деб қўйдим ичимда.

Хуллас, Раҳимбой фермернинг таклифи маъқул келиб, тоғам иккови оқ “Нексия”да туман марказига қараб жўнашибди.

Фулом ошпаз идиш-товоқларни аллақачон ювиб-жойлаб қўйганига қарамай, у ёқда нима гап бўлганини билишга қизиқиб, уйига кетмасдан ўтираверди. Кетганлар шомга яқин қайтишди. Милисахона ходимлари халтадаги нарсаларни бирма-бир қоғозга ёзиб чиқиб, Раҳимбой фермер билан тоғамга гувоҳ сифатида қўл қўйдириб олишибди.

Отакул тоғам кечки овқат маҳали буғдой ёрмаси устига уч-тўртта тухум чақиб, ҳузури-жон бўтқа пишириб берди. Иштахам карвонсаройнинг дарвозасидек очилиб турганида бу бўтқа кўприкнинг тагига яширилган таомлардан ҳам тансиқроқдек туюлди. Шу орада товуқхона тарафдан Оқчопоннинг қисқагина вовуллаб қўйгани қулоғимга чалиниб, мени кута-кута, ўлғудек очқаганга ўхшайди булар, деган ўй кечди бошимдан.

Тун қуюқлашди. Тоғам қаттиқроқ чарчаган, шекилли, ухлашга одатдагидан анча барвақт ётгани зап кўнглимдагидек иш бўлди. Кўприкнинг тагидаги салафан сумкани олиб, зовур дўнгини паналаганимча, товуқхонага қараб юрдим. Мўсақўзи товуқбоқарнинг уйидан ўн-ўн беш қадам берида тўхтаб, юлғунлар орасига ястандим.

Итга айланишни бунчалик орзиқиб кутганимни сира эслолмайман, тун яримга қараб оғяптики, ҳалиям одамлигимча сўлжайиб ётибман.

Хайрият, бақаларнинг қуриллаши авжга мина бошлаган чоғда, ниҳоят, эгим жимирлади. Шуни интиқиб кутаётганим учунми, ҳар қачонгидан ёқимлироқ жимирлаганга ўхшаб кетди.

Кучукка дўнганим заҳоти тагдор ингиллаб, шерикларимга чорлов ишорасини қилдим. Зиё-фатдан умидвор бўлиб ётганлар ёппасига оёққа қалқигани потира-путур товушлардан яққол сезилиб турарди.

Базмга қанчалар ошиқаётган бўлмасин, Пихпих Чандрдан тортиб Қорабеканинг болаларигача ўзини босиб олишга куч топиб, оқсуякларга хос вазмин одимлаётган Оқчопондан орқароқда келишди; салафан сумкани таталаб йиртганимдан кейин ҳам, таомга ундан кейин тумшуқ чўзишди.

Қаранг-а! Афтингни кибор кўрсатиб, насабинг баландлигини тинмай пеш қилаверсанг, охири ҳамма бунга кўникиб қолар экан.

Еди-ичди қизгин паллага кираётганида, буниси “Самурай”га, дея юпқа пластмасса косадаги нўхатшўракни олдинги оёғимда четга суриб қўйдим.

Ҳа, даврада яна битта дўст етишмай турганди. Товуқхонага яқин бориб, жанговар хўрозга овоз қилдим:

– Вангууу ванг!

“Самурай” дарчанинг синиқ панжарасидан бош чиқариб, атрофга эловлади. Кўпчилик паррандалар қоронғида узоқни яхши кўра олмаслигини билганим боис, симтўр остидаги туйнукдан ўтиб, унга янада яқинлашдим:

– Мен Миттивой ошнангман. Бу ёққа сақра. “Самурай” олдимга учиб тушиши билан, юр, зиё-фатга айтгани келувдим, деб ортимдан эргаштирдим.

Қиёмат ўтириш бўлди. Бари ўзимбоп емишлар эди, шу туфайли биринчи бор шерикларимга қўшилиб, бурунма-бурун овқатландим.

Салафан дастурхонни жанубдан шимолга қарата яланглатиб келган Оқчопон бир тўхталиб олиб, кекириғини карнайлатди. Кейин қорин силаганича ўз-ўзидан куйлашга тушди:

*Ювиндининг ёғи қани,
Шўрванинг қаймоғи қани,
Воқи бобооо,
Вовва вовооо!
Сон суяги қаттиқ экан,
Сут ачиган – аччиқ экан,
Воқи бобооо,
Вовва вовооо!*

*Ош пишириб, бақириб келинг,
Ошга мени чақириб келинг,
Воқи бобооо,
Вовва вовооо!..*

Айвон томондан Мўсақўзи товуқбоқарнинг бор товушда шанғиллагани эшитилиб, қўшиқ энди-гина қиёмлашаётганида, тўсатдан бўлиниб қолди:

– Чип!!! Хе, томоғинг титилгур!!!

Пўписа тиниб-тинмасидан, йиртиқ бир шиппак ҳавода чирпироқланиб келиб, уйга орқамача ўтирган бегуноҳ Пихпих Чандрнинг курагига тегди.

– Ҳааа, дид ёмоон бузилди! – дея бурнини салобатли тебратди Оқчопон. – Қадимий қўшиқларимизни менсимайдиган пайтавақулоқлар кўпайиб боряпти.

Ўтиришимиз қўшиқсиз ҳам, бинойидек давом этаверди.

Яйрагандан яйраб кетиб, шунчалар узоқ чақчақлашибмизки, тонг ёришаётганини “Самурай” ўз-ўзидан қичқира бошлаганида пайқаб қолдик.

Бу – танишганимиздан буён ўтган қисқа давр ичида менга қирқ йиллик қариндошлардек азиз бўлиб улгурган жонажон ошналарим билан охириги марта уларнинг тилида гурунглашиб ўтиришим эканлигини ўшанда қаёқдан билибман дейсиз? Билсам, ҳар бирини алоҳида қуча-қуча, қалбимдаги меҳру муҳаббатнинг борлиқ ўт-отагини, сўзларимнинг энг жўқин, энг тотлиларини бошларидан гулбарглардек тўкиб-сочмасмидим?!

Қаёққа қарама – аттанглар, аттанглар, аттанглар. Чамаси, бунинг олдини олиш жуда мушкул – одам шаклида дунёга келибмизки, соатнинг ҳар бир чиқирлашида ниманидир бой бераётган бўламиз...

Оддийдан оддий жасорат

Гира-шира тонгдаёқ тириллаб етиб келган уч гилдиракли мотоциклга тухум юклаб жўнатган Мўсақўзи товукбоқар симтўр билан девор орасидаги эшикчанинг қулфини ечиб кириб, товукхонанинг дарвозасини очди. Товуклар тўғонни қўпорган сувдек ташқарига гувраниб ёптирилди. Ана энди, йўнғичқа чўқилаш бўйича товукхона биринчилигини томоша қилиб ётаверинг!

“Самурай” симтўр остидаги кандикдан писмайиб ўтиб, эрталабки сайлга чиқарилган товуклар орасига эсон-омон қўшилиб олган пайтда Оқчопон билан Пихпих Чандр ҳам кетишга ҳозирланди.

– Ҳайт-ҳайт! – дея шавқланиб силкинди Оқчопон. – Умримда бунақа ваҳвахали чайновга дуч келмаганидим. Қорним ногора бўпкетди-я!

Мақтовни Пихпих Чандр давом эттирди:

– Қойилман, Миттивой! Менга ўхшаб лабзида турадиганлардан экансан! Очиғи, бунчалик сершира ўтириш қилиб беришингни кутмовдим, пих!

Кўтаринки кайфиятда хайрлашдик. Оқчопон нарироққа борганида ўйчан тўхталиб, ҳа, айтгандай, бир нарсани сўраш эсимдан чиқибди, деб ёнимга қайтиб келди:

– Ҳайт! Ҳалиги... бўличкали овқатнинг оти нимаиди?

Зиёфат чоғида бу саволга бир-икки бор жавоб берган бўлишимга қарамай, сокин товушда яна қайтариқладим:

– Гамбургер.

– Гамбургер... гамбургер, – янги сўзни хотирасида қотиришга тиришди Оқчопон. – Анави... қизил ичакнинг оти-чи?

– Сосиска.

– Сосиска... сосиска... гамбургер... сосиска, – яна ўзича бидирлади Оқчопон. – Менимча, бу камёб таомлар атайлаб оқсуяклар учун пиширилса керак. Нима дединг, ҳайт?!

– Ўйлаб қаралса, гапингизда жон бор, Оқчопон ҳазратлари.

Фикрига қўшилганим Оқчопонга ёқиб тушдим, олдинги оёқда елкамга қоқиб кўйиб, гўққайганича ортга бурилди.

Қорним тўқ бўлгани, бировнинг у-бу егулик итқитишига зор эмаслигим туфайли шийпон тарафга бормадим; яна одамнусха бўлишимни кутиб, биққи чимлоққа ястандим. Туни билан ухламай чиққаним учун сал пинакка кетибман. Кўнғироқнамо кулгу товушидан сесканиб кўз очсам, Мўсақўзи товукбоқарнинг жиккак қизи мушукчаларни қувалаганича ўйнаб юрибди. Қувлашмачоқни жўшқинланиб кузатарканман, мушукчаларнинг ўрнида эмаслигимдан хитландимми, уларга гайирланиб боқдим.

Қизалоқ бир у мушукчани, бир бу мушукчани тутмоқчи бўлар, эпчилликда тенги йўқ пахмоқвойлар эса ҳар сафар чаққонлик билан чап бериб, уни доғда қолдирарди. Қувлаша-қувлаша зовур ёқасига бориб қолишганда, қизалоқ мушукчалардан бирининг устига ташланди-ю, оёғи тойиб кетиб, пастликка қараб юмаланди.

Сапчиб туриб, зовур томонга учқурладим. Бориб қарасам, қизалоқ чинқира-чинқира сувда оқиб кетяпти. Оқини унча тез бўлмаган зовур ёқалаб чопишга тутиндим. Мўлжалга етганимда, ўзимни сувга отиб, қизалоқнинг ёнгинасига шалоплаб тушдим; кўйлагининг

ёқасидан тишлаб олгач, у билан биргаликда гоҳ тубга чўкиб, гоҳ юзага қалқиб оққанамча, жон ҳалпида потраниб, қирғоқ сари интилавердим. Шу топда ўз жоним кўзимга кўринмай, қизнинг ёқаси йиртилиб тишимдан чиқиб кетмаса бас, деб хавотирланаётган эдим.

Қуённинг куни битмаса, бўрининг югуроқ-лиги нима бўпти, деганларидек, бизнинг ҳам умримиздан бор экан, зовурнинг ярмида саёзлик ҳосил қилган дўнғалак жойга учраб, тажовузкор сувнинг човутидан юлқиниб кутулдик. Чўзиқ-чўзиқ чинқириқлардан ваҳимага тушган Мўсақўзи товукбоқар соҳилга ҳаллослаб етиб келганида, мен қизалоқни аллақачон сувнинг четига тортқилаб чиқаётган эдим.

Пастаккина уй бир зумда қувонч қасрига айланди. Кўзи ёшўраган хотин худога шукрона айта-айта, қизининг кийимларини алмаштираркан, Мўсақўзи товукбоқар сувкаламусдек ивиб турганимга қарамай, мени бағрига маҳкам босиб олиб, қалтироқ товушда дуо-алқовларни шоввалатди:

– Ҳа Миттвой-а! Ҳа кам бўлмагур-а! Бизга қандай катта яхшилик қилганингни англомай туришингни қара! Итлингдан афсусланиб кетяпман ҳозир! Э, йўқ, сендақаларни ит дейишга тил бормайди, бунақа гап сенга сираям муносибмас, Миттвой! Қанийди, худо саховат кўрсатиб, сени умрбод одамга айлантириб қўйса-ю, оға-ини тутиниб, боримни ўртага тўкиб ташласам!..

Бу сўзни эшитиб, ҳадемай чинданам одамга айланишим мумкинлиги бирдан эсимга келиб, кўнглим далғовланди. Қизчанинг кийимларини алмаштириб улгурган хотин жавон тортқисидан иккита попукқанд олиб, ма, Миттвойжоним, вуй, сенгинадан ўзим айнаиб кетайин-а, деб уларни палосга қўйганида, ниҳоят, Мўсақўзи товукбоқарнинг оғушидан халос бўлиб, пастга кўндим. Попукқандлардан бирини шу жойнинг ўзида хапиллатгач, иккинчисини тишларимга қистириб, ташқарига юрдим.

Ташқарига чиқдим-у, оғзида попукқанд саланглаб турган одамга эврилдим. Ўта татинқираб туюлган биринчи попукқанднинг таъми танглайимдан кетиб улгурмаганди, иккинчисининг ҳам қоғозини очаётганимда, “Ийеее!” деган овоздан бир чўчиб тушиб, мундоқ қарасам, остонадан хатлаётган Мўсақўзи товукбоқар менга давараляниб келяпти:

– Ҳей, қанақа очофат боласан? Қандни итнинг оғзидан юлволишга уялмадингми?

Товукбоқар теваракка жовдираб, ардоқли

кучугини, яъни мени кўзида қидира бошлади. Сўнг Мўттивойнинг қиёфасига кирган Миттвойни танимай, қайтадан захрини сочди:

– Миттвой қани? Ё уни тепиб ҳайдавордингми, оёғинг қийшайгур?! Ўзи, турумимнинг тагида нимага талмовсираб турибсан?

Жўяли жавоб зип этиб тилимга қўнақолди:

– Шу ёқда биров ҳадеб чинқираётгандек бўлди. Нима гаплигини билгани келувдим.

– Ҳеч гап йўқ! Бор, келган жойингга жўна!

Индамай бурилиб, шийпон тарафга йўл солдим. Мўсақўзи товукбоқар зовур сари юриб, ма, Миттвой, ҳушт-ҳушт, дея бўйчан шувокларни пайпаслай-пайпаслай, йўқ кучукни ахтаришга тутинди.

Шийпонга борсам, Отақул тоғам гуруч тозалаб, Фулом ошпаз сабзи арчиб ўтирибди.

– Нонушта қилмай қаёқларда юрибсан, Мўттивой? – мени кўриб-ла, енгил дашном берди тоғам. – Ке, чаққон-чаққон овқатланвол. Кейин ҳандалак узамиз. Кўтарамачи харидорлар кўлимга кўнғироқ қилиб, тушга яқин борамиз, дейишди.

Қорнимнинг тўқлигини айтиб ўтирмай, тўшакка чордана қуриб, енгил-елпи тамаддиланишга тушдим. Ортиқчаси тешиб чиқарканми!

Ҳали қандчойимни ичиб тугатмасимдан, Мўсақўзи товукбоқар бурнини бир ўнгга, бир чапга бурганича келиб, менга ола қараб қўйгач, тоғамни сўроққа тутди:

– Кучугингиз кўринмайди, Отақул ака?

– Юргандир-да, – деди тоғам ҳайрон бўлиб.

– Саломлашмасдан туриб, кучугимни суриштириб қолдинг, тинчликми, Мўсақўзи?

Мўсақўзи товукбоқарнинг бирдан чеҳраси куёшланди:

– Э, Отақул ака-я яхшиям ўша кучукни боқволган экансиз! Минг раҳмат сизга! Битта ош қарздор бўлдим! Ош нима, ошдан кейин тўн кийдираман!

Шундай деди-ю, юз берган фалокат, телпакдеккина кучукнинг қоплонларга хос жасорати тўғрисида тўлиқиб-тошиқиб сўзлана кетди. Ўтирганлар ҳайратдан донг қотишди.

Жасоратмиш! Бировнинг чўкаётганини кўрса, ким четда томошабинланиб тура оларкан? Қутқаришга уриниш – оддийдан оддий бир иш-ку!

Тол остига оқ “Нексия” келиб тўхади. Раҳимбой фермер машинадан тушиб, бизга яқинлашаркан, янги гапни эшитдиларингми, Алдар Ҳолдор асаб касалига чалинибди, хабар олгани борсам, ҳозирча мумкинмас, деб ичкарига қўйишмади, дея рўмолчада пешонасини артди.

– Буни Фулом акадан билиб турувдим, – деди тоғам. – Бунақа вақтда баттар бўлсин дейишгайм тилинг бормай қоларкан, барибир ичим оғриди.

Раҳимбой фермер ўзича мулоҳазаланди:

– Менимча, бунинг асосий сабаби – фарзандсизлик. Боласиз уй – зиндоннинг ўзгинаси, беш-ўн йилда ҳар қандай одамни жинни қипқўйиши ҳеч гапмас.

– Синглиси болаларидан биттасини бермоқчи бўлганида кўнмовди, – деди Фулом ошпаз, арчиб бўлинган сабзи-пиёзни сувли тоғорада чайқаётди. – Ҳеч йўқ, ўша болани асраб олса, уйига фаришта кўнармиди дейман-да...

Мўсақўзи товукбоқарнинг шийпонга ўз оёғи билан келиши айна муддао бўлди – ҳашарга қўшилгач, ҳандалак узишда ҳам, уларни уватга ташиб чиқишда ҳам, харидорларнинг машинасига юклаб жўнатишда ҳам қўлдошимизга айлангани, уйқусизликдан гарангсиб турганимда, жонимга ора кирди. Акахонгинам ушбу иши билан, ўзи буни мутлақо билмаган ҳолда, агар одамга дўниб қолсам, менга оға тутиниши ҳақидаги қасамнамо сўзининг устидан чиқди.

Пайшанба кунни бўлгани учун, ўзбекнинг ҳамма хонадонидаги сингари, далада ҳам палов дамлангани, куюқ тушликдан кейин орзуим ушалиб, ошхамирдек кўпчиб ухладим. Жимжимали туш кўрибман – аламзада эшак билан ярашиб олиб, каттакон столнинг у ёғида Ҳангирштейн, бу ёғида мен, бир музқаймоқдан ялаб, бир шарбатдан ҳўплаганча, оламнинг гўзаллигини ҳайбаракаллалаб ўтирган эмишмиз...

Аср маҳали сўлагим томчилаб уйғондим. Жасоратдан кейин ҳам барибир қоринга қайғуриб яшаш керак бўлади – совуқ чойга қўшиб бир ўрам печений еб олгач, тоғам қопчиққа солиб берган олтига ҳандалакни елкалаган кўйи уйга жўнадим. Улардан иккитасини йўл-йўлакай опоготамга, биттасини Момогул қандолатчига, биттасини Парпивоё ошнамга тарқата бориб, қолганини бус-бутунича бувимга топширдим.

Ҳаётнинг тугалай ўзгача бир тарзига эндигина кўника бошлаганимда, бирдан тагин эскича ҳолатга тушиб қолсанг, саросимали вазият юзага келаркан. Бир кун ўтди – одамлимча турибман, икки кун ўтди – ўзгариш йўқ...

Учинчи кунни ҳам икки оёқлаб изғийверганимдан сўнг дўппини қошга суриб, бунинг сабабини қидиришга тушдим. Миямнинг қатиғи қайнашига сал қолганида, охири бир ўйда тўхталдим – наҳотки, Мўсақўзи товукбоқарнинг дуоли илтижолари худога етиб борган бўлса?!

Ҳадиксираб юришим ўн кунларга чўзилди. Билиб-билмай, яна чатоқроқ бир бетамизлик қипқўйиб, буткул итга айланиб қолишим ҳам мумкинлигидан безиллабми, шу ўн кун ичида феъл-хўйим ўз-ўзидан ўзгараверди – теваргимдаги кишилар билан дунёнинг сирли-сирли ишлари, турмушнинг тушунарсиз қирралари, одамнинг одамлиги асосан нималарда намоён бўлиши кабилар тўғрисида ёниқа-ёниқа суҳбатлашиб тўймаётгандек эдим. Бунинг сайин, борлиқни севиб-ардоқлашга, ундаги барча мавжудотни бирдек қадрлашга, қисқа умр ичида ўзгаларга имкон қадар кўпроқ яхшилиқ қилиб қолишга кўнглимда иштиёқ тўфонлана бориб, нақ ўн ёшга улғайгандек бўлдим.

Ён-веримдагилардан билиб олмоқчи бўлган нарсаларимнинг чеки йўқдек эди:

– Буви, дунёдаги энг катта яхшилиқ нима?

– Бировнинг кўнглини оғритмаслик...

– Бир нарсага ақлим етмай турибди, опогота. Тирик жон борки, нимаичун ҳаммаси боласини яхши кўради?

– Зурриётга меҳр – худойимнинг минг-минглаб мўъжизалари ичида ноёбдан ноёби бўлса, ажабмас. Шу нарса бўлмаганида, ҳатто ўт-ўлан ҳам кўпаймасди, ер юзи яп-яйдоқ даштлигича тураверарди...

– Ҳей, Момогул опа, намунча эр танламангиз?

– Эмчиларнинг айтишича, ё у, ё бу касалликка қирқ минг хил кўкатдан биттагинаси ёқимчил бўларкан. Опагинанг ҳам турмушига ёқимчилини излаётгандир-да, Мўттивой...

– Алдар Холдор борингизни шилволсаям, нимага таъзирини бериб кўймадингиз, Отақул тоға?

– Тишлаган итни калтаклашга вақт кетказмасдан, ярага тезроқ малҳам топишга уринган маъқул, жиян.

– Ҳалол одам бугун йўқотганини эртага ортиғи билан топаверади, – деб, тоғамнинг сўзига қўшимчалайди Фулом ошпаз. – Кимки ҳаромдан қўрқмабди – ўзини ўзи жазога йўлиқтирибди. Ундайларнинг кир ёқасидан олиб, қўлни булғанинг қолади.

– Тўғри! Бировнинг ҳақини бийдалашга ёшлиқданоқ ўрганмаган яхши, – ўнгғови келганидан фойдаланиб, илмоқли гап ташлайди Мўсақўзи товукбоқар. – Бунақалар бора-бора итнинг оғзидагини тортволишданам тоймайди-ган бўлади.

Гап айланиб, туйқусдан йўқолиб қолган ўша кучукка бориб тақалаётганида, товукбоқарнинг

кўнглига таскин уруғини сепишга талпинаман:

– Бир синфдошимдан эшитишимча, башанг кийинган бойвучча хоним йўл четида ўйноқлаб юрган Миттивойимизни “Жиг”ига солиб кетганмиш. Балки, ўзига тўқ хонадонга борволиб, боши маишатдан чиқмай ётгандир.

– Унақа бўлса-ку яхши-я! – деб кўзини чарақлатади Мўсақўзи товукбоқар. – Ҳе, аттанг! Ўша куни кучукни ачомлаб турганимда, хотинимга айтмабман-а, телефонида суратга опкўйса, эсдалик бўтқоларди.

Бирдан юрагим жигиллаганини сезаман. Бундай суратни ўзим ҳам бир қулочга катта-лаштириб, меҳробимизнинг ёнига илиб қўймасмидим!

Одамлигимдаги қарғиш туфайли итга эврилган бўлсам, итлигимда қилинган дуо мени одамликка қайтарди. Боласи ўзидан кўра яхшироқ яшадини орзулаб, иссиқни иссиқ, совуқни совуқ демай, қўлини қирққадоқ қилиб кун кечираётган товукбоқарнинг илтижосини ҳам назардан қочирмагани юрагимга бир дарё туғён бўлиб қуйилди-ю, бувим “Оллоҳжоним” деб эъвозловчи Яратгучимизни ниҳоятда яхши кўриб қолдим. Бандаларини борлиққа, аввало, бир-бирига меҳр-оқибатли, раҳм-шафқатли, иззат-эътиборли бўлишга чорлаш билангина кифояланмай, Ўзи бу борада куну тун улгу кўрсатиб туришини теран англаб ета бошлаганингдан кейин ҳам ихлосинг гувланмасинми?

Шуларни ўйлаганда, бировга яхшилик қилолмаганга яраша, лоақал, ёмонлик қилмагин, деган гапни унчалар ҳикматга йўйгинг келмай қоларкан. Менимча, хоҳи одам, хоҳи жонивор, хоҳи ўсимлик бўлсин – уларнинг ҳеч бирига зараринг тегмаслигининг ўзи етарли эмас. Кимки бунга қўшилмабди, малол оладими-йўқми, унга ошнарларча очиқ айтақолай – агар, атрофингдагиларга бирор яхшиликни соғиниш қўлингдан келмаса, кўчани нимага банд қилиб юрибсан?!

Қисқагина қўшимча

Бу ишларнинг бўлиб ўтганига икки йилдан ошди. Эсим анча қуюлди, энди тугалай бошқа одамман. Бошқачаман-у, яширмай айтсам, бирда-бирда олдинги Мўттивойни соғингандан соғиниб кетаман.

Кечган давр ичида қанча-қанча нарса ўзгарди. Энг қувонарлиси – дадам бутунлай уйга қайтиб, туманимиздаги ичимлик сув қазувчилар идорасига жойлашиб олди. Кўп

ўтмай, Филмир зикнага ўхшаганларни доғда қолдириб, Момогул қандолатчи билан турмуш қурди. Эр-хотиннинг пули битта сандиқда йиғилди-ю, гузардаги қизил соябон ўрнида тепасига “Сўрғилдириқ” деб ёзилган ойнаванд дўконча қад кўтарди. Кейин қарабсизки, сингиллик ҳам бўлволдим. Ёнидагиларга зийрак қиялаб, мийиғида кулиб туриши билан очикўз бувигинамга тортган бу қизалоқ шунақаям чиройлики, шунақаям ширинки!

Отақул тоғам хазина тоғиб олганидан хабардорсиз. Қонунга кўра, давлатга топширилган хазинага баҳо қўйилиб, уни топган одамга шу қимматнинг бир қисми тўланар экан. Тоғам бойиб кетиб, қир этагида янгитдан яралган Намунавий қишлоқдаги қўшқават уйлардан бирини сотиб олди. Хотини, болалари яна бағрини тўлдирди. Гоҳо уларни “Ласетти” машинасига ўтқазволиб, бизникига кептуради.

Бу орада опоғотамниям хужраси ёришди. Унга анчадан бери ёстиқдош тополмай юришувди. Отақул тоғамнинг ўн бир яшарлик кенжа қизи интернетдаги “Болалар сайти”га кириб, олтмиш беш ёшли бувасининг феъл-атвори, яшаш шароити, илгари агроном бўлгани, ҳозирда томорқасини анорзорга айлангириб олганини таърифлаб ўтгач, унга мос аёл ахтаришаётганини айтиб, тенгқурлари билан мулоқот қила бошлабди.

Охири, бешинчида ўқийдиган шаҳарлик боланинг қирқ олтига борган боши очиқ онаси маъқул тушиб, “келин-куёв”ни учраштиришибди. Шу зайл, опоготамнинг хонадонига шаҳарлик она-бола келиб қўшилди. Аёл қўли гул соч турмакловчилардан экан, қишлоқда хотин-қизлар пардозхонасини очди.

Учинчи синфдалигидаёқ “Мулла Алгоритм” лақабини олган Парпивоё ошнам туман, вилоят, республика босқичларини энгил-елпи пийпалаб, ёш математикларнинг чет элда ташкилланган халқаро олимпиадасида ҳам ғолиб бўлди.

Одамнинг ачинишини кўзитиб, кўчада баъзан Алдар Холдор йўлиқиб қолади. Репертуарида ҳалиям ўша биттаю битта қўшиқ:

*Салимжоннинг товуги бор,
Олачипор қаноти.
Салимжоннинг шу товук деб,
Мақтаниши галатиши.
Қақа қақ-қақ, қақа қақ-қақ,
Куку куқ-ку, куку кууууу...*

Яна айтсам, Раҳимбой фермер қаҳрамонлик унвонини олди; хотини бир сават тухум кўтариб, қизчаси елгага жўжа кўндириб, ўзи товукларга дон сепиб туриб тушган сурати рангли журналда босилган Мўсақўзи товукбоқарнинг паррандалари уч мингтадан ошди; Гулом ошпазнинг аёли олтига қиздан кейин эгизак ўғил туғди; шарттаки Маҳай хўрозбоз невра кўргач, бирдан сиполаниб, намоз ўқишга ўтди; Тўлан тўлпоқнинг ўғли ҳарбий билим юртининг курсантига айланди; сартарошимиз Барака маъраканинг ўртанчаси Сангин тардирчининг қизига уйланганидан сўнг, эгасига ўхшаб Ҳангиштейн ҳам маҳалламизда бегонасирамай юрадиган бўлди; Тошпўлат мерган чўпонларнинг бошига қишин-ёзин ташвиш солаётган чиябўриларни қийратишдаги хизматлари эвазига овчилар жамияти томонидан дурбинли милтиқ билан тақдирланди; қўчқоримизга суқланишдан тийилиб қолган Қирон қассоб суякни тезу тоза ғажишда қаторасига ўн учинчи бор чойхона чемпионлигини кўлга киритди; қаттиқ ҳайиқув боис мўлжалдагидан олдинроқ туғиб қўйган Жамила опанинг ўғилчаси жавондан секингина попуққанд ўмарадиган ёшга борди; товукхўр тулкининг халоскориман, деб мақтанса-да, кучук ўғирлаб уятли иш қилганини айтишга мардлиги етма-

ётган Қулқул Даведивич айби фош этилишидан ҳали-ҳануз кўрқиб яшаётгани аниқ...

Жониворлар оламидаги қадрдонларимдан саналмиш Оқчопон ҳозирда хусусий италоққа хўжайинланиб, кексайган чоғи, ниҳоят, бизникида кўним топди; сузагон Хўппакалла бошчилигидаги кўйларимизни яйловчага ўзи ҳайдаб чиқиб, ўзи қайтариб келади; бувим уни алқагани алқаган. Қароқчиликни ташлаб, тандир остидаги кулхонада Қорабека билан апоқ-чапоқланиб яшаётган Пихпих Чандр аллақачон невра-чеварали бўлди. “Самурай” туфайли товукхонада жўжахўрозларнинг ўта уришқоқ тури урчиб бораётганмиш. Танноз Оламош болаларсиз ҳувиллаб ётган бефайз хонадонни бутунлай тарк этиб, менинг кўмагимда Санакул тоғамнинг уйига ўрнашиб олганича, унинг эмаклағич ўғлига тирик ўйинчоқ бўлиб, кунлари мароқлидан мароқли кечяпти...

Ўзимга келсак, доимий одамлик мақомига эришганимдан кейиноқ, вилоятдаги спорт мактаби талабаларининг қаторига бориб қўшилган эдим. Спортчи шерикларим билан шу ерда ўқиб, шу ерда яшаб, шу ерда машқ қилиб, кун сайин пайимиз пишяпти. Жа қўмсаниб кетсак, уйга боришимизга дам олиш кунидagina ижозат беришади.

Болаларнинг кўпчилиги тез оммалашаётган футбол, бокс, кураш бўлимларига ёпишволган бўлса, мен камончиликни танладим. Ахир, бу афсонавий қуролни олти ёшимдан бери кўлдан қўймай келаман-а! Қани, биров менга тенглашиб кўрсин-чи!

Яна гупиришни бошладингми, деманг. Чиппа-чин гапираётганимга асосларим етарли – иккита бронза, битта кумуш, тўртта олтин медалим бор. Тўртинчи олтинни ўсмирлар ўртасида бундан икки ойча илгари хорижда ўтказилган Осиё биринчилигида олдим.

Кетма-кет ютуқларга эришувимда мураббийларимга ўжарлана-ўжарлана, ўзимга азалдан қулай бўлган ўзбекона камоннинг сал замонавийлашган хилини маҳаллий усталар кўмагида ясаб олганим ниҳоятда қўл келди; қаерга бормай, тамоман бошқача кўринишдаги бу қуролни рақибларим қизиқиб-қизиқиб томоша қилади. Шундан билингки, тушунарсиз янги эргашгандан кўра тушунарли эскини пишитган яхши.

Биламан, ётларга қандай қавмданлигимни кўрсатиб юравериш, биринчи ўринда, ўзимнинг

уринчоқлигимга боғлиқ. Бувим манглайимга бармоғини ниқтаб тайинлаганидек, бундан бу ёғигаям асти бўш келмаслигим керак. Оламда тенги йўқ Алпомишимиз қалмиқ элидан нариламаган бўлса, энди мен елкамга уникага ўхшаш камонни илволиб, бутун Ер кезғичини айланиб чиқаман, чамаси...

Кучукликдан қутулганимдан буён икки йил ўтибдики, айрим мазахсеварларга кулки бўлишдан, мени ашаддий лофчига, ҳатто овсарга чиқариб қўйишларидан чўчиб, ушбу ғаройиб кечинмаларимни ҳеч кимга гулламай юрувдим. Охири, ўйлаб-ўйлаб, айтмасам бўлмайди, деган тўхтамга келдим-у, мана, барини оқизмай-томизмай сўйлаб бердим. Чунки, шу баҳонада, у тенгдошимми, мендан каттароқ ёки кичик-

роқми, танишми, нотанишми – ҳамма-ҳамма болани қўрқинчли бир хатардан вақтида огоҳ қилиб қўймасам, ўз элатдошларимга ёмонлик тилаётганга ўхшаб кўриняпман.

Қисқаси, болаларга чикитмагунча кўнглим тинчимайдиган учтагина ўғитим бор: қарғиш эшитишдан жуда эҳтиёт бўлинг, қарғиш эшитишдан жудаям эҳтиёт бўлинг, қарғиш эшитишдан жуууда-жуда эҳтиёт бўлинг...

Энди бас қилай. Ўтган ишларни эслаб-эслаб, гапириб-гапириб, тилим тугул, бошим ҳам чарчагандан чарчаб кетди. Тўйиб-тўйиб ухламасам бўлмайди, шекилли. Балки, бу гал роса узоқ ухларман...

Тошкент, 2015 йил.

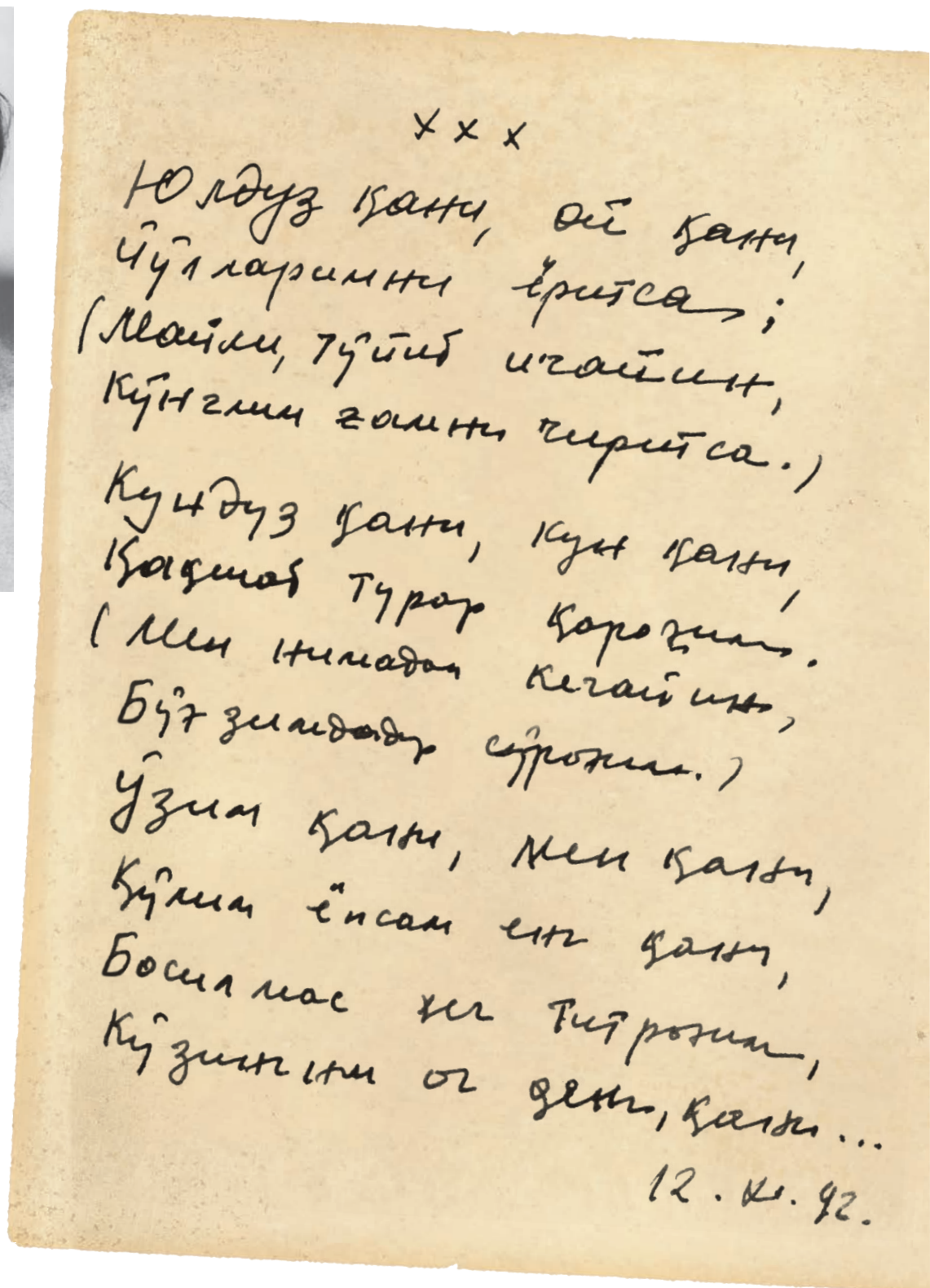

Тилак ЖҰРА

1947 йили

Бухоро вилоятининг Қорақўл туманидаги Саёт қишлоғида туғилган. Тошкент давлат (ҳозирги ЎЗМУ) университетининг филология факультетини тамомлаган. «Райҳон» (1977), «Олам остонаси» (1980), «Юлдузлар табассуми» (1981), «Чорраҳадаги уй» (1983), «Сандувоч» (1988), «Рухият» (1990) каби шеърий тўпламлари нашр этилган. «Ҳозирги турк шеърляти», «Нозим Ҳикмат ва Ўзбекистон» сингарилмий асарлари ҳам бор.

1994 йил Тошкент шаҳрида вафот этган.

Мен бешта Тилак Жўрани билардим: одамохун, шоир, олим, таржимон, мураббий. Тагин: дўст, улфат, ота, оилапарвар, содиқ шогирд, устод... У олимдан чиққан шоир эмас, шоирдан чиққан олим эди.

Ғайбулла ас-Салом

Андодларни ардоқлаган қало

Мен Ҳалолддинни кейинги даврда яшаб ўтган ёқуд яшаб турган иншоқорлар ишида энг истеъдодлиларидан бири деб ҳисоблайман. Японияда Сохо университети бор. Уша жойда Алишер Навоий ҳайкалини ўрнатили ҳаракати бошланди. Раҳматли Ҳалолддин Миртожиёв катта илҳом, шитиёқ билан ишга киришди.

Ҳайкал баландроқ тайёрлангани босис университет маъмурияти, бу ҳайкал бизнинг залимизга сизмайди-ку, деб ўз таъбиришни билдирди. Уйлаб-уйлаб, Навоий ҳайкалини университет майдонига қўямиз, дейишди. Баъзилар эътироз билдириб, йўқ, ҳовлига қўйиб бўлмайди, ҳайкал қору-ёмғирда қолиб кетади, яқшимас, деган фикрни билдиришди. Шунда асар муаллими Ҳалолддин Миртожиёв: Бунинг зиёни йўқ, айнан қору ёмғирдан ҳимояланиши учун қадратнинг бошига салла ўраб қўйганман, деб жавоб берди. Навоийнинг руҳи қўладими, японларнинг улғу добомизга эътироми сабабми, ҳулас, масала шу тахлит ҳал бўлди. Ҳозирги кунда дунёнинг энг машҳур ўқув даргоҳларидан бири бўлган Сохо университети бош майдонига Алишер Навоий ҳайкали қад кўтариб турибди. Бугун асосий сайлар, тантаналар ана шу ҳайкал пойида ўтказилади. Ҳалолддин Миртожиёв наираҳат буюк инсонларга, балки уларга бўлган неқисиз эътироми тусраили ўз истеъдодига ҳам ҳайкал қўйган улкан иншоқордир.

Абдулла Орипов,

Ўзбекистон Қаҳрамони,
Ўзбекистон халқ шоири.

Жалолддин МИРТОЖИЕВ,
Ўзбекистон халқ рассоми.

1954 йили Тошкент шаҳрида туғилган. Тошкент театр ва рассомлик санъати институтини тугатган.

Истиклол йилларида Жалолддин Миртожиёв ижоди юксак поғонага кўтарилди: “Мирзо Улуғбек” (Самарқандда, Ригада), “Абу Али ибн Сино” (Ригада) “Бобур” (Андижонда), “Абдулла Қодирий”, “Ғафур Фулом”, “Ойбек”, “Зулфия”, “Саид Аҳмад ва Саида Зуннуова”, “Ватанга қасамёд”, (Тошкентда), “Абдурауф Фитрат” (Буҳорода), “Абдулҳамид Чўлпон” (Андижонда), “Алишер Навоий” (Москва, Боку, Пекин, Токио, Вашингтонда), “Қамолддин Бехзод” (Хитойда), “Темур Малик”, “Амир Темур”, “Човгон ўйинида Бобур”, “Эл-юрт таянчи” ҳайкали ва бошқа асарларини яратди.

2015 Тошкент шаҳрида вафот этди.

Шогирдлари - Улуғбек, Ботир ва Жасванд билан. 2013 йил.

1994 йил

Налоллидин Миртоғониев билан улуғ шоир Ғафур Ғулом ҳайкали очилиш маросимида танишганман. Кейинчалик нунда кўп кизмат сарарларига бирга ишдик. Налоллидин ака яратган асарлар ҳақида кизгин суҳбатлар кўрганмиз. Турунларимиз асносида билдимки, атоқли ҳайкалтарош ағадийетни нозик ҳис қилар ва тушунар экан.

Иқбол Мирзо,
Ўзбекистон халқ шоири

Рафиқаси Назия Миртоғониева, набиралари Саидакбар ва Сарваржон билан. 2014 йил.

2010 йил

Дунё мўъжизаларга бўй. Шундай мўъжизалардан бири ҳайкалтарошлик санъатидир. Налоллидин Миртоғониев ушбу санъатнинг дойишига катта ҳисса қўшди. Қангадан-қанга гўзал ва маҳобатли ҳайкаллар ясади. Бугун у яратган ҳайкалларга қараганимда унинг сиймосини кўргандек бўламан.

Баҳодир Жалолов,
Ўзбекистон халқ рассоми

2013 йил

1993 йил

2010 йил

2010 йил.

2008 йил

Миср сафарига юрганымда мени хайрат қамраб олганди. У ерда Налолиддин Мирмониев яратган Аҳмад ал-Фарғонийнинг хайкали ҳам бор эди. Шунда Налолиддин аканинг тарихий образларни мукамал билгани, назик қис эгаси эканлиги ва замонавий нигоҳ орқали яратган бу асари кўнглимда ёрқин таассурот қолдирганди.

Ортиқали Қозоқов,
Ўзбекистон Республикаси санъат арбоби

Камоллиддин Бехзод образи маҳобатли хайкал сиратида Хитойнинг Чан-тул шаҳрида ва пойтахтимиздаги Камоллиддин Бехзод номидаги боз-музей биноси олдида қад ростлаган. Налолиддин Шарқнинг буюк rassomини бор буй-баста билан ҳавдалантирар экан, унинг қадимги миниатюраларда қолдирилган тасвирларидан фойдаланган ҳолда, образнинг тишрак ҳолатини поэтик шаклда, инноватсион образлари оғушида беришга эришган.

Нодир Нормат,
ёзувчи

Оила даврасида.
2012 йил.

Элёр Мурод
тайёрлади.

Еттинчи ҳаёт

Онам Саида Холмирзаевага бағишлайман

*Ким чекмаган бўлса дард, бешак,
Бошламабди яшашни, демак...*
Расул Ҳамзатов

**Жаҳонгир
ХОЛМИРЗАЕВ**

1974 йили туғилган. Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси ҳамда Ўзбекистон Миллий университети қошидаги Олий адабиёт курсини тамомлаган. “Ўтган кунлардан”, “Овчи”, “Олтинчи ҳукм”, “Ўлмаган жондан умид”, “Абориген”, “Совға”, “Ёзувчининг сўнги кунлари”, “Орзу дарахти” каби ҳикоялари, “Хуш қол, сеҳрли диёр!”, “Фақат ҳаёт абадий” сингари қисса ва “Йигирма йилдан сўнг”, “Бу кунлар ҳам утиб кетар”, “Илк қадам” эсселари матбуотда эълон қилинган.

Яратгандан неча бор ўзимга завоқ сўрадим... Ахир, мендан, мавжудлигимдан нима наф? Кўзим фақат шарпанигина сезади, оёғим ишламай қолган. Кўрпа-тўшакка парчинланиб, жойимдан қўзғала олмасам. Менимча, бу – барча гуноҳларим учун Ҳудонинг жазоси.

Ҳеч қачон ўлимдан кўрқмаганман, бироқ қон ва оғриқдан нафратланганман. Худди санъаткор Владимир Висоцкий куйлаганидек:

*Эҳ, биз қанчалар хоҳлар эдик,
Нақадар буни биз истар эдик,
Уйқуга кетгандек ўлимга кетсанг...*

Нариги хонадан телевизор овози эшитилади. Қандайдир қизиқиш билан, зим-зиё хаёллардан чалғиб унга қулоқ бердим. Бошловчи кўрсатув иштирокчиларига Марсел Прустдан ўн савол берарди. Саволлардан бири шундай эди: “Сизга эвазига ҳеч нима сўрамасдан мангу яшашни таклиф қилишса, рози бўлармидингиз?”. Сухбатдошлар таниқли шахслар эди. Уларнинг бирортасиям бу саволга тасдиқ жавобини беролмади. Ҳақиқатан ҳам, фарзандларингнинг, яқинларингнинг, дўстларингнинг қазосини кўриш жуда даҳшатли бўлади. Шунда мен Оскар Уайлднинг “Дорион Грей портрети” романидаги бош қаҳрамонни нафрат билан эсладим.

Гўё гапираётган бошга айланиб қолганман. Танамнинг бошқа қисмлари илгари бўлмагандек... Бунини ҳис қилиш мутлақо тоқат қилиб бўлмайдиган даражада эди. Худди жароҳатланган бўридек бор кучинг билан увиллашни хоҳлайсан. Мени кўришга келадиган одамлар олдинига ҳар кунни, кейин ҳафтада бир марта йўқлашар, сўнгра умуман кўринмай кетишарди. Ягона ишончли ёрдамчим менга қарайдиган ҳамшира эди.

Бир жойда йиллаб ётавериш шуни англадимки, инсон оиласисиз, яқинлари ва дўстларисиз кўрпа-тўшакка михланиб қолиб ҳам яшашда давом этиши мумкин экан. Агарда ёнимда онажоним бўлмаганида, билмадим, қанча яшаган бўлар эдим. Бунини айтмаслик, албатта, инсофсизликдан бошқа нарса эмас. Доим шундай эди, эсласам, алланечук бўлиб кетаман. Оиламизга қандай бало, хавф-хатар йўламасин, асосий зарба онамнинг

гарданига тушар эди. Мен онамни қуёшга тенглаштирдим. Негаки, қуёш бизга нур, илиқлик ва ниҳоят ҳаётни бахш этган ва эвазига ҳеч нарса сўрамаган.

Шу ерда оиламиз қадрдони Ўткир Ҳошимовнинг отам Шукур Холмирзаев 60 ёшга тўлиши муносабати билан айтган бир гапи эсимга тушди. “Ҳар бир ёзувчининг рафиқасига бир ҳайкал қўйиш керак, – деган эди у. – Шукурнинг рафиқасига эса икки ҳайкал қўйиш лозим”.

Ҳозирги аҳволимда фақат бир нарса билан машғул бўлишим – хаёл суришим ва хотирамда ниманидир тиклашим мумкин, холос. Негаки, энди на ўқий оламан, на ёзишни уддалайман. Шунда хаёлимга ҳаётимни бошқатдан бошлаш

Ахир, Жек Лондон америкалик буюк ёзувчи-ку! Унинг тахаллусини олишга ким журъат этар эди?! Ўзимга келсак, умуман тахаллус қўйишни ёқтирмайман. Шунинг учун ҳам сиз вестибюлда кимлигим билан қизиққанингизда, хаёлимга келган биринчи ёзувчининг исмини айтиб юборгандим.

имкони бўлганида нимани ўзгартирар эдим, деган фикр келди. Тушундимки, энди ҳеч нарсани ўзгартириб бўлмайди. Мен Яратганга ва тақдирга ишонаман. Айнан шундай, бошқача бўлиши ҳам мумкин эмас. Ҳа, яна шундай қилган бўлар эдим...

Балки бошидан ўзгача тахаллус билан чиқсам яхши бўлармиди? Менга бунини жуда кўп танишларим айтишган эди. Жумладан, ёзувчи Назар Эшонқул ёзганларимни доимо отамнинг асарлари билан қиёслаб кўрарди. Бироқ энди гишт қолипдан кўчди.

Гап тахаллус ҳақида кетганда ғалати бир воқеа эсимга тушади. Бир вақтлар Жиззахга раҳматли дўстим ва курсдошим Неъмат Ҳайрат олдига кўп борардим. У ҳақда кейинроқ “Бу ҳам ўтади” номли эссе ёздим. Унинг шарофати билан Жиззах адабий муҳитига сингишиб, кўникиб кетгандим. У “Сангзор” адабий клубида фаол эди. Бир сафар адабий клуб муҳокамасида қатнашишимга тўғри келди.

Ўшанда 20-25 ёшдаги бир йигитча ёнимга келиб сўради:

– Сиз ҳам шоирмисиз?

– Йўқ, мен ёзувчиман.

– Сиз қандай тахаллус билан ижод қиласиз?

– Жек Лондон, – дедим жилмайиб.

Йигит менга бир лаҳза таажжубланиб қараб қолди.

Тез орада у, мен ва вестибюлдагилар – ҳаммамиз залга кириб, жой-жойимизни эгалладик.

Тепада Неъмат, Ёзувчилар уюшмасининг Жиззах вилояти бўлими котиби Туроб Мақсуд ва ҳокимиятдан бир аёл ўтирарди. Залда юзга яқин киши бор.

Шоирлар бирма-бир даврага чиқиб шеърларидан ўқирди. Ва дафъатан Неъмат менга маъноли қараб, сўзга чиқишимни эълон қилди.

Ўқилган шеърлар ва адабий клуб фаолияти ҳақида фикрларимни билдирдим. Шундан сўнг ўтирганлар ичидан бир қиз: “Сизни кўпроқ нима илҳомлантиради?” деб сўраб қолди.

– Пушкиндан иқтибос олиб шундай дейишим мумкин: “Ҳақиқий ижодкор илҳом изламайди, балки илҳомнинг ўзи ижодкорни излаб келиши керак”.

– Айтинг-чи, нега ўзбек фарзанди бўла туриб Жек Лондон деб тахаллус олгансиз? – бу савол эгаси ўша, вестибюлдаги йигитча эди.

– Бу нима деганингиз? Ахир, Жек Лондон америкалик буюк ёзувчи-ку! Унинг тахаллусини олишга ким журъат этар эди?! Ўзимга келсак, умуман тахаллус қўйишни ёқтирмайман. Шунинг учун ҳам сиз вестибюлда кимлигим билан қизиққанганингизда, хаёлимга келган биринчи ёзувчининг исмини айтиб юборгандим. Бу ҳазилимни тушундирингиз, деб ўйлагандим. Шундай адабий клубнинг аъзоси буни фаҳмлай олмаслиги, Жек Лондон ҳақида билмаслиги хаёлимга ҳам келмаганди.

Залда кулги кўтарилди. Шундан кейин ёзувчи Туроб Мақсуд ўрнидан туриб Жек Лондон ҳақида гап бошлади ва унинг “Мартин Иден” романининг мазмунини сал бўлмаса тўлиқ гапириб берди.

Бироз ўтиб мени Жек Лондон деб ўйлаган ўша йигитча ёнимга келиб гўлдирди:

– Узр, мен сизни тушунмабман. Бундан кейин кўп ўқишга ҳаракат қиламан...

Бир пайтлар Махатма Гандининг “Ёмон нарсага қараманг, ёмон нарсани эшитманг, ёмон нарсани гапирманг ва ёмон нарса ҳақида ўйламанг”, деган мулоҳазаларини ўқигандим. Ўша пайтларда бу маслаҳатларни умуман бажариши мумкин эмасдек туюларди. Мен энди асабийлашишдан чалғиш учун фақат яхши нарсалар ҳақида ўйлашга ҳаракат қилиб кўрдим.

Бу воқеани “тахаллус” шарофати билан эслаяпман.

Шундан сўнг Неъмат бахтсиз ҳодиса туфайли кутилмаганда оламдан ўтганини эшитдим. Жуда ғалати. Бу воқеа мен автохалокатга учраб ётиб қолган пайтларда юз берганди. Уни дафн этишганида реанимацияда эканман. Бироқ кўзим ожизлашиб бораётганини бундан анча олдин – 2002 йилнинг декабрида пайқаган эдим.

У пайтда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ҳамда Миллий университет қошидаги Олий адабиёт курсида ўқирдим.

Ҳар куни эрталаб, одатдагидай, 82 автобуска чиқиш учун уйимиз яқинидаги шоҳбе-

катга борардим. Ўша кун ҳам худди бошқаларидан фарқ қилмасди, назаримда. Ҳавони ҳарир туман пардаси қоплаб олгандек эди. Декабрь ойи бўлгани учунми, табиатнинг бу манзарасидан ажабланмадим. Ўшанда менга жуда яқин турган автобуснинг рақамини ажрата олмадим.

– Бу нечанчи автобус? – дея сўрадим ёнимда турган ёши улуг кишидан.

– Саксон иккинчи, – деди у таажжуб билан қараб.

Бир неча лаҳзадан кейин автобусда кетардим. Атрофимни яна ўша туман қоплаб олди. Шунда ўйладим: агар бу туман бўлса, унда нима учун бу чол мен кўрмаган автобус рақамини дарров фарқлай олди?! Ахир, кечагина атрофимдаги манзараларни аниқ кўрардим, гўё ҳеч нарса юз бермагандек эди. Бироқ ҳозир, чамамда, уч метр узоқликда турган кишиларнинг юзларини ҳам кўрмаётгандим.

Биз Қорақамишга яқинлашганимизда кимнингдир овози эшитилди.

– Илтмос, Республика кўз касалликлари шифохонасига қайси бекатда тушилади, айтолмайсизми?

– Кейингисида, – дея жавоб берди чиптачи аёл.

Мен ҳам тушишга ҳозирландим. Ўқиш бир гап бўлар, аввало кўзимга нима бўлаётганини билиш керак эди.

Кўриқдан ўтдим. Ўшанда кўз шифокорининг айтган гаплари худди ҳукмдек этимни жунжиқтириб юборди. Бу – кўз нерв толаларининг қуриши экан. У менга кўзим гавҳари асаб хужайраларидан таркиб топганини, улар ўлиб бўлганини бамайлихотир айтди. Маълумки, асаб тола-

*Кейинчалик яқинларим
ва таниш кишиларнинг
юзларини кўрмасдан,
масофадан туриб таниб
олишга ўрганиб қолдим.
Уларнинг овозлари ва бўй-
бастидан таниб олардим.*

лари қайта тикланмайди. Мен тўқсон олти фоизга сўқир эдим. Қолган тўрт фоизни ушлаб туриш учун мунтазам даволанишим керак экан. Кўзимнинг бу аҳволга тушиши кучли толиқиш, менингит ёки кучли мия чайқалиши асорати, дейишди.

Ҳа, мен рафиқам билан ажрашганимда кучли асабийлашгандим. Бундан ташқари, мия чайқалишини ҳам бошдан кечирганман. Ўшанда ўн кун даволанишим керак эди. Мен эса олти кун шифохонада ётиб, зерикканимдан чиқиб кетдим.

Кейин яна Республика кўз касалликлари шифохонасида даволандим. Бир неча хусусий шифохоналарга ҳам бордим. Уфадан тажриба алмашиш учун келган кўз шифокори ҳақида эшитиб, кўриқдан ўтишга бордим. Тошкентга Америкадан врачлар келгани ҳақидаги миш-мишларларни ҳам эшитдим. Ўша куниёқ уларнинг ёнига ошиқдим. Кейин Самарқандда таниқли профессор даволади. Икки марта Термизда Ўзбекистон Қаҳрамони, профессор Раҳмон Муҳаммадиев операция қилди. Жуда кўп бора халқона даволаш усули билан шуғулланувчи табиблар қабулида бўлдим. Хуллас, югура-югур кўп бўлди-ю, натижа чиқмади.

Шундан сўнг ҳаммасига қўл силтадим. Даволанишни тўхтатдим. Барчаси жонимга тегиб, бутунлай кўрмай қолишимни кута бошладим. Хаёлимга тез-тез ўз жонимга қасд қилиш фикри кела бошлади. Чунки ҳадемай бутунлай кўрмай қоламан, деб ўйлардим.

Бироқ орадан ойлар, йиллар ўтса-да, ҳеч нима содир бўлмаётган эди. Шунда борига мослаша бошладим. Сўқир полковник ҳақидаги “Аёл ифори” фильмини қайта-қайта кўрардим. Ҳиндларнинг кўзи ожиз қиз ҳақидаги “Зулматдаги рақс” фильми ҳам бутун руҳимни жодулаб қўйган эди. Бу фильмда кўзи ожиз, қулоғи кар қиз университетга киради ва аъло баҳолар билан яқунлайди. Кўзи ожиз рус қўшиқчиси Диана Гурская ва сўқир рок юлдузи Стивен Уандернинг қўшиқларини мунтазам эшитадиган бўлиб қолдим. “Маслин В билимлари” кўзи ожизлар жамиятининг раиси маърузаларини диққат билан эшитиб кўрдим. Бу жамоада ўзимни яхши ҳис қила бошладим.

Кейинчалик яқинларим ва таниш кишиларнинг юзларини кўрмасдан, масофадан туриб таниб олишга ўрганиб қолдим. Уларнинг овозлари ва бўй-бастидан таниб олардим. Йўлни кесиб ўтаётганда яқинлашиб келаётган машинанинг мотор товушини эшитиб, мендан қандай масофада эканини билиб олардим. Баъзида нима ёзганимни кўрмасам ҳам, ёзишга ҳаракат қилардим. Ҳаммаси хотирамда эди.

Қандай содир бўлди, билмайман, хаёл олиб қочдим, ёз оқшомларининг бирида хориж машинасининг мотор товушини эшитмай қолибман. Ёки йўлни кесиб ўтаётиб ўртада тўхтадимми? Менинг хира тортган кўзларимга машина чироқлари жуда яқин келди. Кучли тормоз товушини эшитдим...

Зарба!!! Ҳушдан кетдим...

“Тез ёрдам” машинасида кўзимни очдим ва оғриқдан чинқариб юбордим. Кейин билсам, тос суягим синган экан.

Яна шифохона. Олдинига травматология бўлими, кейин неврология. “Турон” сиҳатгоҳида анча ётдим. Турли дориларни қабул қилаверганимдан кўнглим айнийдиган бўлиб қолди.

Вақт ўтиши билан суякларим тузалди. Бироқ энди юра олмас эдим. Гарчи шифокорлар: “Ҳаммаси яхши бўлади, оёққа туриб кетасан”, деган бўлса ҳам.

Энди кунларимни шунчаки ётган ҳолда ўткашим керак. Тирик мурдадек эдим. Ўзининг сўнгги дамларини кечираётган, қуриб қолган дарахтдан фарқим қолмаганди.

Бир замон Архимед: “Менга таянч нуқтасини кўрсатинг, ерни ўрнидан кўзгатаман”, деган эди. Бирорта таянч нуқта тополмасдим. Хаёлимга фақат ёмон фикрлар келарди. Баъзида бошимни сал кўтариб, барчасини унутиш учун устимдан сув қуярдим.

Ҳиндулар инсон кетма-кет еттита ҳаётни яшаб ўтади, дейишади. Мен эса яна қачондир оёққа турсам, ҳеч иккиланмасдан айтишим мумкин, иккинчи эмас – янги ҳаётимни бошлайман.

Бир пайтлар Махатма Гандининг “Ёмон нарсага қараманг, ёмон нарсани эшитманг, ёмон нарсани гапирманг ва ёмон нарса ҳақида ўйламанг”, деган мулоҳазаларини ўқигандим. Ўша пайтларда бу маслаҳатларни умуман бажариш мумкин эмасдек туюларди. Мен энди асабийлашишдан чалғиш учун фақат яхши нарсалар ҳақида ўйлашга ҳаракат қилиб кўрдим.

Бир замонлар Жюль Вернга “Асарларингизни ўқиган китобхон Сизни худди бутун дунёни айлашиб чиққан бўлса керак, деб ўйлайди. Бу ҳақиқатан ҳам шундайми?” деб савол беришгани ёдимга тушди. Ёзувчи шундай деб жавоб қайтарган экан: “Ҳа, ҳақиқатан ҳам, бутун дунёни айланиб чиқдим. Бироқ буни мен ўз кресломдан кўзгалмасдан, ўз тассавурида амалга оширдим”.

Мен ҳам худди шундай йўл тутдим, кўзларимни юмиб (дарвоқе, улар барибир кўрмайди-ку) хаёлларим ва тассавури билан дунёнинг қай бир четига сафарга отландим. Бироқ қанча уринмайин, Швейцариянинг кенгликлари, Ниагара шаршараси ёки ҳинд

жунглиларига кўчиб ўтишни эгложмаётган эдим. Балки ўша жойларда ҳеч қачон бўлмаганим учундир? Бироқ мен Қиримга, Қора денгиз бўйларига осонликча бориб келардим. Кавказнинг Бештов ва ҳайбатли Маъшуқ тоғининг яйловларини кезардим. Бу жойларнинг манзарасини тассавури этиш жуда осон эди. Негаки, болалигимда ўша жойларни кўрганман-да!

Йўқ-йўқ, қирқ йил умримни бежиз яшамаган эканман. Эслаган сайин хаёлимда жуда кўп хотиралар жонлана бошлади. Менинг ҳам дўстларим, душманларим бор эди. Кимдир менга ёрдам берган, кимгадир мен ёрдам берганман. Тўғри, оилавий ҳаётда омадим чопмади.

1996 йил, август. Ўша йиллари мен ҳар йили ёзнинг бир ойини Ёзувчилар уюшмасининг “Дўрмон” ижод уйида ўтказишга кўниккан эдим. Чунки у ерда отам ижод қиларди.

Бир куни ижод уйининг мраммар зиналаридан кўтарилаётган Жумагул опага дуч келдим ва салом бердим.

– Ваалайкум ассалом. Отангиз сизга яна 20 кунга хона олиб қўйди.

Чап томонимда бир гуруҳ одамларнинг яқинлашганини кўрдим ва беихтиёр уларга қайрилиб қарадим.

– Ассалому алайкум, – деди менга ҳаммадан ҳам яқинроқ турган қиз.

Унга қарашим билан нигоҳим бир лаҳза тўхтаб қолди. Менга бир жуфт чарақлаган катта кўзлар тикилиб турарди. Ферузранг кўзларда нур акс этарди. Бу нур ўшанда менинг кўзларимда ҳам акс этган бўлса керак. Унинг тим қора сумбул сочлари, узун киприклари ва ўзига ярашган бурни қалбимни ром қилди. Қиз тахминан менга тенгдош эди, назаримда. Ёнида яна икки қиз бўлиб, сингиллари бўлса керак, деб ўйладим. Ва яна бир аёл бор эди.

– Узр, сизни ҳеч танимадим, – ўхшовсиз гудурладим унинг ферузранг кўзларидан кўзларимни узмай.

– Бу – қизим Гулчеҳра. Мен бўлса, Ғани Жаҳонгировнинг қизи бўламан. У киши бир вақтлар отангизни ўқитган экан.

– Ҳа, ҳа, эсимга тушди. У киши бир пайтлар адабиёт фондида ишлаган.

– Ҳа, шундай, – жавоб берди аёл.

– Бу ерга келганингизга анча бўлдимми?

– Бугун уч кун бўлади.

– Демак, унда яна кўришамиз. Мен ҳозиргина етиб келдим. Яхши қолинглар, – дея хайрлашдим.

Зинадан секин “Менинг феруза кўзларим учун сен мени жодугар дединг” деган ашулани хиргойи қилиб кўтарилиб борардим. Учинчи қаватга етганимда ёнимдан икки киши ўтиб кетди. Бири бақувват, кенг елкали киши, чеҳраси жуда таниш кўринди. Бироқ қанча уринмайин, уни эслай олмадим. Унинг ёнида эса башанг кийинган аёл.

– Жаҳонгир, – дея фикримни бўлди аёл овози. Қайрилиб қарадим.

– Мен Фотима опангиз бўламан. Бу кишини таниган бўлсангиз керак. Бокс тарихида афсонага айланган жаҳон чемпиони Руфат Рисқиев! Деярли ҳар куни отангиз билан учрашиб турибмиз.

Улар билан хайр-хўш қилгач, ниҳоят отамнинг хужрасига етиб келдим. Хонадан ҳар доимгидек тамакиннинг ёқимсиз ҳиди анқирди. Отам ёзув машинкаси олдида хаёл суриб ўтирибди. Мен отам билан кўришдим-да, балконга қараган деразани очиб қўйдим.

– Ишларинг қалай? – сўради у қўлларимни сиқиб кўришар экан.

– Яхши, ёмон эмас.

Отам ўчиб қолган тамакинсини ёндирди.

– Қачондан буён боксёрлар

сиздан хабар оладиган бўлиб қолди? Яна қандайдир ғалати аёллар билан?

– Нима, сен Руфатни кўрдингми? Ёнидаги аёл – Фотима, Руфат ҳақида китоб ёзган. Ўша китобни уч тилда нашр қилишмоқчи. Улар китобни ўқиб фикр билдиришимни ва маъқул бўлса, сўзбоши ёзишимни ишташяпти.

– Ҳа, тушунарли.

– Янги ҳикоя ҳақида ўйла яптсанми?

– Ҳа.

– Бу бошқа гап.

– Дада, мен боя пастда

Жаҳонгировлар оиласи билан учрашиб қолдим.

– Бу ерда унинг қизи ва неваралари дам олишяпти. Сен туғилиб ўсган ёзувчилар уйи калитини раҳматли Фани Жаҳонгиров топширган эди. Ҳа, айтганча, уч кундан кейин айланамиз.

– Бўпти, тушундим, – дея жавоб бердим.

Дадам “айланамиз” деганда газета ва журналлар, телерадиокомпания таҳририятларидан ёзилган гонорарларни бориб олишни назарда тутар эди. Бу сафар биз яна театр арбоблари жамиятига ҳам кириб ўтишимиз керак эди. У ерда дадам “Театр санъати ривожига қўшган хиссаси учун” мукофоти билан тақдирланиши кутилаётган эди. Бироқ буларнинг ҳаммаси яна уч кундан кейин юз бериши керак. Ўша кунни дадам билан яна бир оз суҳбатлашиб ўтирдим-да, кейин хонамга ўтдим. Нарсаларимни жой-жойига қўйдим ва сочиқни олиб бассейнга йўналдим.

Бассейн олдидаги ўриндикларда одам кўп эди: Уйғуннинг невараси, Учқун

Назаровнинг фарзандлари, Асқад Мухторнинг неваралари...

Бурчакда эса менга таниш Жаҳонгировлар оиласи... Гулчеҳра онаси ва синглиси билан турарди.

– Сиз нимага чўмилмаяпсиз? – дедим Гулчеҳрага кўзим тушиши билан.

– Мен сузишни билмайман.

– Унда мен сизга ўргатиб қўярман.

Гулчеҳра сокин жилмайди. Мен эса ўзимни сувга отдим. Бироздан кейин бассейндан чиқиб, яна уларга яқинлашдим.

– Билмайсизми, бу ерда ким шаҳарга тез-тез тушиб туради? Аҳмоқлик қилиб сигарет обкелишни унутибман. Агар кимдир борса, илтимос қилмоқчи эдим.

Сўзимга онаси жавоб берди.

– Бу ерга яқин маҳалладаги бир ҳовлида дўконча бор экан.

– Узоқ эмасми?

– Йўқ, йўқ, унчаликмас. Гулчеҳра бир марта қаттиқ учун борганди, ярим соатда келди. Қизим унда Ҳамид билан борган эди. Энди эса у билан ҳамроқ бўлгиси йўқ. Бир ўзини эса у ёққа юбормайман. Балки сен Жаҳонгир билан бориб келарсан? – дея сўради у Гулчеҳрадан.

Гулчеҳра “хўп” дегандек бошини

қимирлатди.

Бироздан сўнг қалин узумзор оралаб суҳбатлашиб кетиб борардик.

– Эшитишимча, сиз ҳам ёзувчи экансиз, шу тўғрими?

– Ҳа, тўғри. Ўзингиз нима иш қиласиз?

– Мен педагогика институтининг учинчи курсида ўқийман.

– Қайси факультетда?

– Музика бўйича.

– Мактабда мусиқа ўқитувчиси бўласизми?

– Болалар боғчасида музикачи бўлишим ҳам мумкин. Мен болаларни яхши кўраман.

– Мен ҳам.

– Сиз, менимча, “Ц-1” даги Ёзувчилар уйида турсангиз керак.

– Ҳа, бу уйнинг калитини дадамга сизнинг бобонгиз топширган экан.

– Ўша уйларга яқин жойда менинг дугонам Мавлуда яшайди...

– Шундай денг. Айтинг-чи, Ҳамид ким ўзи?

Гулчеҳра жилмайди.

– Ҳа, уми, “Литфонд” раисининг жияни. Шу ерда яшайди. Доим мен билан суҳбатлашишга ва нима биландир меҳмон қилишга уринади.

– Англашимча, у сизга ёқмас керак.

– Ҳа, у менга ёқмайди.

Унинг ёқимли панжасига “Baby” ёзуви туширилган. Албатта, бу инглизча талаффузда “Бейби” бўлиб жаранглайди. Менга эса ўзбек-лотин имлосида ўқиб-талаффуз қилиш ёқади. Бабу билан жуда узоқ дардлашган пайтларимиз бўлган. У доимо менинг фикримга қўшилади.

Яқинимиздан от туёқларининг товуши эшитилди.

Ўғирилиб қарадик. От ёнимизга келиб тўхтади. Унда қўлида бир даста атиргул ушлаган йигит ўтирарди.

– Сизга нима керак, Ҳамид? – дея Гулчеҳра хўмрайиб сўради.

– Бу сизга, – дея гудурлади Ҳамид қўлидаги гулдастани узатаркан.

– Гулни яхши кўрган қизингизга совға қиларсиз, менга керак эмас, – деди Гулчеҳра.

Ҳамид изимиздан қолмасди.

– Ҳамид, чамамда, Гулчеҳра сизни кўришни истамаяпти, – дедим.

– Мен унга шунчаки гул совға қилмоқчи эдим. Ахир, бу гул-ку, олса нима бўпти?!

– Биринчидан, Гулчеҳра гулни олмоқчи эмас, иккинчидан, гулни олса нима бўпти, деб нотўғри айтяпсиз. Қиз бола бегона эркакдан гул олавермайди-ку. Билмадим, сизларда қандай, аммо Тошкентда бўлғуси куёв ва келин уч марта учрашади. Биринчи марта – танишув, иккинчи учрашувда кафе ёки кинога боришади. Учинчи учрашувда эса йигит қизга гулдаста совға қилади. Агар қиз гулни олса, демак, унга турмушга чиқишга рози бўлган бўлади. Агар олмаса... бу ёғини ўзинг тушунарсан. Кейин, Гулчеҳра бу ерда ёлғиз эмаслигини айтмасам ҳам кўрган бўлсанг керак.

Ҳамид отини буриб чоптириб кетди.

– У бу атиргулларни анча танлаган кўринади.

– Келинг, у ҳақда гапирмайлик, – деди Гулчеҳра ва чапга бурилиб бир шингил узумни узиб олди. Бир донасини эҳтиёткорона артди-да, менга узатди.

– Қара, қўлларим ювилмаган, сен уни оғзимга яқин обкела олмайсанми?

У қўлларим тоза эканини биларди, албатта. Бироқ узум донасини оғзимга ташлади. Орқага қайтаётганимизда ундан бирпас кутиб туришни илтимос қилдим. Яқинимиздаги дала гулларидан гулдаста ясадим. Совғамни Гулчеҳрага берганимда у жилмайиб гулларни қучоғига олди-да, тўйиб ҳидлади.

Унинг нафасини бутун туйғуларим билан сезгандек бўлдим. Бу жуда гўзал лаҳзалар эди, атрофимиздаги манзаралар ҳам нафосатга бурканган эди.

Шу кундан бошлаб бу каби сайрларимиз одатий тус олди. Кун ўтган сайин бир-биримизга кўника бошладик.

Дам олиш кунларимиз дадам режалаштирганидек яхши ўтди. Бир неча кундан кейин Руфат Рисқиевнинг ҳайдовчиси билан бориб онам, опам ва жиянларимни олиб келдим. Дадам ош дамлади. Мен онамни Гулчеҳра билан таништирдим. Ҳаммаси кўнгилдагидек яхши кетарди.

Эртасига дадам билан таҳририятларни айландик. Ундан кейин театр жамиятида ўзбек балети афсонаси Бернора Қориева дадамни мукофот билан тақдирлади. Яна ижод оламининг қатор намояндалари ҳам мукофот билан тақдирланди. Мукофот шарафига базм уюштирилди.

Ўша базм кечасида дадамга Гулчеҳра ҳақида гапирдим. Отам бу қароримдан хурсандлигини яширмади. У бизнинг бирга сайр этганимизни бир неча бор хонаси деразасидан кўрган ва шундай бўлишини олдиндан билган экан.

Отам бизни ҳар томонлама бир-биримизга мос ва тўғри келади деб ҳисоблади. Ёнимизга Ҳусан Шарипов келиб ўтирганида, улар оилавий ҳаётимга оқ йўл тилаб қадах кўтардилар. Гўё тўйимиз аллақачон бўлиб ўтгандек эди.

Шаҳарга қайтганимиздан кейин Гулчеҳра билан яна бир неча бор Анҳор бўйида учрашдик. Бу сайрларимиз аввалгиларидан-да сурурли ва эсда қоларли эди.

“Дўрмон” ижод уйидан қайтгани-

миздан икки ҳафта ўтгач, 1996 йилнинг 29 августида бизнинг тўйимиз бўлди.

Аммо иккимизнинг биргаликдаги ҳаётимиз кўп чўзилмади. Бор-йўғи бир неча йил давом этди. Бунга бизнинг ёш ва иродасизлигимиз сабаб бўлди, деб биламан. Майда-чуйда гап-сўзлар, гап кетидан кўп қувганимиз ва ҳеч қачон бир-биримизга ён бермаганимиз туфайли муросамиз келишмади. Ўйлашимча, мен биринчи бўлиб кўнишим ва таслим бўлишим керак эди.

Кейин мен яна уйландим, аммо бахтли бўлолмадим.

Чеховнинг бир ҳикоясида ўқиган эдим. Ўша асар қаҳрамони кема саҳнида ётганича жон таслим қилаётиб, қонталаш боши билан дод-уввос соларкан, ўз аёлини чақиради. Ёнидаги аёлини эмас – у иккинчи хотини эди – қачонлардир ажрашиб кетган биринчи хотинини чорлайди.

Баъзан мен билан ҳам худди шундай бўлади, деб ўйлаб қоламан. Ўзимнинг турли ёқимсиз фикр-хаёлларимдан, хотираларимдан тийилиб, бугунги кунимга қайтаман. Баъзи хотиралар эзгин руҳимга илинж, ёруғлик бағишлайди.

Мен уларни Бабуга айтиб бердим. Бабу бу тукли духобадан қилинган ўйинчоқ айиқча. Унинг ёқимли панжасига “Baby” ёзуви туширилган. Албатта, бу инглизча талаффузда “Бейби” бўлиб жаранглайди. Менга эса ўзбек-лотин имлосида ўқиб-талаффуз қилиш ёқади. Бабу билан жуда узоқ дардлашган пайтларимиз бўлган. У доимо менинг фикримга қўшилади.

Бир пайтлар таниқли француз қўшиқчиси Эдит Пиафдан “Сиз ўлимдан кўрқасизми?” деб сўрашган экан.

– Йўқ, мен кўпроқ ёлғизликдан кўрқаман, – деб жавоб берган экан у. Мен унинг жавобини ич-ичдан тушунаман. Ёлғизликдан ақлдан озишимга бир баҳя қолган пайтлар ҳам бўлган.

Бироқ худди қўллаб-қувватлаб туришга келишишгандек, даб-дурустдан ҳол-аҳвол сўрагани яқинларим келишарди. Бир неча марта курсдошим ва дўстим Даврон Ражаб йўқлаб кетди. Мана, ким билан суҳбатлашим керак. Ҳа, бу Бабу эмас. Кейин қариндошларим, танишларим кела бошлади. Қўлларимга жон киргандек бўлди ва ўрнимдан туриб ўтиришга ҳаракат қилдим. Олдинига иккала

Ўзбекистон халқ ёзувчиси Шукур Холмирзаев Олий адабиёт курси тингловчилари билан. 2003 й.

қўлим билан кароватим ёнида турган тумбочкани ушлаб, ўрнимдан туришга ҳаракат қилдим. Кейин эса тумбочкани ушламай ҳам тик тура оладиган бўлдим. Илтимосимга кўра, турли аудио китоблар олиб келишди. Аристотелнинг “Помпей”и, Гюгонинг “Париж черкови илоҳаси”, Робинзон Крузо, Шекспирнинг бир неча фожеаларини овозли китоблар ёрдамида “мутолаа” қилдим. Гарчи қачонлардир бу китобларни ўқиган бўлсам-да, уларни интиқлик билан навбатма-навбат тинглаб чиқдим.

Хаёлимда иккита ҳикояни пишитиб қўйгандим. “Баҳор қайтади” ва “Дайди булутлар”. Қоғозда нима ёзаётганимни кўрмасам ҳам, ёза бошлаган эдим. Кейин “Бу ҳам ўтади”, “Биринчи қадам” деб номланган эсселаримни хаёлимда тиклай бошладим. Дўстим Даврон Ражаб мен билан учрашгани адабиётшуносларни бошлаб келарди. Бу орада

олдинги ҳамширам Жаннат ҳам хабар олиб турадиган бўлди. Унинг қизиқ қилиқлари бор. Ўзи қозоқ миллатига мансуб бўлиб, ўзбекчани тўла-тўқис ўргангиси келади. Аслида ўзбекчада жуда яхши гапиради.

У охири келганида мендан “Зимистон қаерда жойлашган?” деб сўради. Мен ўзимни кулгидан тутиб тура олмадим.

– Сен бу сўзни қаерда эшитдинг?

– Уйимиз олдида ўзбек аёллари гаплашганида эшитдим. Бир аёл иккинчисига, қаранг, зимистон бўп қолди, кетишим керак, деганди. Билишимча, Сирдарёда Гулистон бор, Самарқандда эса Регистон, аммо ҳайронман, “Зимистон” қаерда жойлашган экан.

– Жаннат, зимистон бу – қоп-қоронғи дегани. Бу туман ёки кўча номини англамайди. Тунда кўчага чиқсанг, зимистонга дуч келишинг мумкин, – дедим мен.

Хуллас, нимадир юз бераётгандек эди. Ўзгариш яхшилик томонга эди, назаримда. Мен тикилаётган қоронғилик охирида ғира-шира нур кўринаётгандай бўлди. Ва бу ғира-шира нур борган сайин ёруғлашиб бораётгандек.

Мен пайпасланиб эшикни топдим ва уни ушлаб ўрнимдан турдим. Бошида беш, кейин ўн лаҳза ва бир дақиқа...

Назаримда, олдингига нисбатан равшанроқ кўра бошлагандекман. Бундай бўлиши мумкин эмас эди-ку. Куч топиб, оғриқларга бардош бериб, машқ қила бошладим. Ҳар куни шу тартибда ҳаракат қилишга уринардим.

Мен жисмонан ва руҳан ўлгандим. Қайта тирилишим пешонамда ёзилган бўлса, бу албатта, биринчи навбатда онам шарофати билан эди. Бошимдан кечган воқеаларни қоғозга туширар эканман, ҳаммаси учун онамга қарздорлик ҳиссини туяман. Тақдиримнинг бахтли якун топишига ишонмаган, умид қилмаган эдим. Бироқ яна қайта ва такрор айтаманки, Худога ва тақдирга ишонаман. Шу кунларда секин, эҳтиёткорлик билан қадам ташлаб зинамиз суюнчиқларини ушлаганча ташқарига чиқдим. Юзимни куз қуёшининг ожиз нурлари силагандек бўлди. Бу нурлар менга илиқдек туюлди. Енгил шабада кўнглимни кўтарди. Агар тақдир ҳукми билан оёққа туриб кетишим керак экан, демак, бу дунёда ҳали қиладиган ишларим кўп, деб ўйладим. У дунёни ўйлашга эса ҳали вақт бор, чамамда.

Олий адабиёт курсида ўқиган йилларимни тез-тез эслаб, хотираларни қоғозга туширишга ҳаракат қилиб тураман. Билмадим, ёқимли хотира бўлгани учунми, ўша даврлар руҳимда соғинч туйғусини уйғотади. Агар қирқ йиллик ҳаётимнинг энг яхши уч йили ҳақида сўрашганида, бир йилни ўйлаб кўрардим-у, қолган икки йилини ўйлаб ўтирмай ўша Олий адабиёт курсида ўқиган чоғларим, деб айтган бўлардим. Негаки, у ерда ўзимга ўхшаганлар билан адабиёт уммонида бирга сузган эдик.

Бизга дарс берган ўқитувчиларни-ку айтмай қўя қолай. Улар ўқитувчилардек маъруза ўқишмас, машғулотлар ўзаро дўстона суҳбат тарзида ўтар эди. Дарс чоғида биз ўзимизни профессор ва таниқли адабиётшунослар билан тенгдек тутардик. Ҳар бирининг ўзига хос

Жавобим устозимизга ёққанини англадим.

Назаримда, у дунёнинг аслида нимадан иборат эканини билишимизни, тўғри идрок қилишимизни истагандай эди.

Руҳий нотинчлик, безовталиқ билан ёзилган асарлар доим баҳсга сабаб бўларди.

дунёси, ўзига хос дарс ўтиш услуби бор эди. Сабоқларни қандай “ҳазм” қилиш бизнинг ишимиз эди.

Масалан, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Муҳаммад Али бизга эстетика фанидан дарс берарди. Эсимда, у аудиторияга кириши билан бугунги дарсимиз ҳинд эпоси “Рамаяна” ҳақида бўлади, дея эълон қилган эди. Баъзи ҳамкурсларимиз норозинамо бир-бирларига қараб олишди. Менга эса ҳиндларнинг бу халқона асари қизиқарли туюлди ва асар ҳақида кўпроқ маълумотга эга бўлишни хоҳладим. Бунинг устига, билишимча, у киши эпосни ўзбек тилига таржима қилган. У асар мазмунини гўё Браҳма илоҳининг ёнида тургандек ҳикоя қилиб берарди. Хонада барча тингловчилар, ҳатто боя мавзудан норози бўлаётганлар ҳам эпоснинг давоми билан қизиқиб қолишганди.

Ҳа, Муҳаммад Али мавзуни тингловчиларга етказиш психологиясини мукамал эгаллаганди. Ахир, ҳар йили бир ой

давомида АҚШнинг Вашингтон шаҳрида дарс бераётгани бежиз эмасди-да.

У бир гал биздан: “Сиз дунё деганда нимани тушунасиз?” деб сўраб қолди. Шоирларимиз ҳар доимгидек биттадан шеър ўқиб беришди. Доим шундай бўлади: шоирни даврага таклиф қилсанг ёки сўз берсанг, ўзининг энг яхши чиққан шеърини ўқиб бериб, вазиятдан чиқишга ҳаракат қилади. Шунинг учун ҳам шоир деймиз-да уларни.

Курсда носирлардан икки киши эдик. Иккинчи прозачимиз саволга жавоб берар экан, дунё – ҳеч қачон чиқиб бўлмайдиган панжара, деб фалсафа сўқишга ҳаракат қилди.

– Сиз айтгандек панжара бўлса, демак, уни бузиб ташқарига чиқиш керак, – деди Муҳаммад Али.

– Мен бу панжарани бузолмайман. Бу нарсанинг имкони йўқ, деб ўйлайман, – деб ўз фикрида туриб олди курсдошимиз.

Жавоб бериш навбати менга келди. “Назаримда, – дедим, – дунёни қандай кўришимиз, бу бизнинг айна пайтдаги руҳий ҳолатимизга, ички нигоҳимизга боғлиқ. Агар ичимизда зулумот бўлса, оғриқ-қийноқлар

таъсирида бутун олам бизга жаҳаннам каби туюлиши мумкин. Аксинча бўлса, яъни борлигимиз ёруғ туйғулар оғушида бўлса, дунёни жаннатга тенглаштирамиз. Яъни, ҳаммаси айна дамда суянган ҳақиқатимизга боғлиқ”.

Жавобим устозимизга ёққанини англадим. Назаримда, у дунёнинг аслида нимадан иборат эканини билишимизни, тўғри идрок қилишимизни истагандай эди. Руҳий нотинчлик, безовталиқ билан ёзилган асарлар доим баҳсга сабаб бўларди. Мен у киши билан уч йилдан кейин, отам вафот этган кунни учрашдим. Отамнинг шогирдлари, тутинган укалари кўп эди. Уларнинг айримлари ўша кунни ҳамдардлик билдиришга ҳам келмади. Бироқ Муҳаммад Алини отамнинг барча маърака кунларида кўрдим. Гарчи, тўғриси айтганда, у киши билан отам жудаям яқин эмас эди. Аммо ёзувчи сифатида бир-бирларига ҳурмат билан қарардилар.

– Ёзаяпсанми? – деган эди у отамнинг маъракаларидан бирида.

– Ҳа.

– Бу яхши, энг муҳими шу, унутма...

Бу жумла отамнинг сўзларини эслатди. У доим ёзишдан тўхтатмаслигимни, биринчи навбатда ижод муҳим эканлигини таъкидлар эди.

Шу кунларда Сайёра опам билан телефонда гаплашдим.

– Ёзувчилар уюшмаси раиси қабулида бўлдим. Отамнинг асарлари бешинчи жилди нашри ҳақида суҳбатлашдик. У сени ҳам сўради.

– Мен ҳақимда нима деди? Майли, айтмасангиз ҳам бўлади, биламан. У “Жаҳонгир ёзаяптими?” деган бўлса керак?!

– Ҳа, у айнан шундай деб сўради.

Бу гап менга катта куч, далда бўлганини сездим. Ичимда бир овоз “Таслим бўлма, Жаҳонгир, сен яна ёзишинг керак” дегандай бўлди. Ва ҳозирча ёзганларимни сизга илиндим...

ЭЛ ҲАЗИНАСИДАН

Адавур

Бахмал, Ғаллаорол, Булунғур туманлари шеvasида “анча”, “хийла”, “талай” деган маъноларда ишлатилади.

Масалан: “Унинг ёши адавур катта экан”.

Аржа

Хоразм вилояти шеvasида “сандиқ” деган маънони ифодалайди.

Масалан: “У нима топса аржага тикарди”.

Дусса

Бухоро вилоятининг айрим туманлари шеvasида “тутун” маъносида ишлатилади.

Масалан: “Бу пайтда тандир дусаб ётарди”.

Ламма

Бухоро вилояти шеvasида ишни тез бажармайдиган, бемалолхўжа, боқибегам, тепса-тебранмас аёлларга нисбатан ишлатилади.

Масалан: “Кампир доим келини Саида ламманинг юриш-туришидан нолийди”.

Лапа

Хоразм шеvasида учрайдиган бу сўз “конверт” деган маънони англатади.

Масалан: “Агар почтачи лапа ташлаб кетмаганида бундан беҳабар қолардик”.

Соявур

Наманганнинг айрим қишлоқлари шеvasида “сийрак”, “санжоб” маъноларида ишлатилади.

Масалан: “Бугун эрталаб бозорда одам соявур эди”.

Чилғай

Самарқанд вилоятининг айрим туманларида ишлатиладиган бу сўз “умуман”, “буткул” деган маъноларни англатади.

Масалан: “Қарасам, қоп бўшаб, чилғай буғдой қолмабди”.

Хунди

Яккабоғ тумани шеvasида “одамови” деган маънода ишлатилади.

Масалан: “Панжибой деганлари шу бўлса, хунди бир кас эканда-а?!”

Жасур Жамиров тўплади.

Заҳириддин Муҳаммад Бобурни шоҳ ва шоир, моҳир саркарда сифатида яхши биламиз. “Бобурнома”нинг ҳижрий 935 (милодий 1528) йил воқеалари бобида Ҳумоюнга ёзилган бир мактуб матни келтирилади. Ушбу битикда Бобур меҳрибон ва фидойи ота, салоҳиятли тарбиячи сифатида ҳам намоён бўлади. Валиаҳд ўғилга айтилган панд-насиҳатлар, кўрсатилган йўл-йўриқларнинг кўп қисми бугунги ёшларга ҳам фойда бериши аниқ.

“Агар менинг ризомни тиларсен...”

Ҳумоюнға муштоқликлар била соғиниб салом дегач, сўз улким, душанба куни рабиул аввал ойининг ўнида Беккина била Баёншайх келдилар. Хатлардин ва арзадошлардин ул юздаги, бу юздаги кайфият ва ҳолот мушаххас ва маълум бўлди.

*Шукр, бермиш санга Ҳақ фарзанде,
Санга фарзанду манга дилбанде.*

Тенгри таоло мундоқ севинчларни манга ва санга ҳамиша рўзи қилғай, омин ё раббал оламин. Отини Алъамон қўймишсен. Тенгри муборак қилғай. Вале бовужудким, ўзунг битибсен, мундин гофил бўлубсенким, касрати истиғмол била авом Аламо дерлар, ё Эл Амон дерлар, ўзга мундоқ алиф-лом отта кам бўлур. Тенгри отини ва зотини фархунда ва муборак қилғай, манга ва санга кўп йиллар ва бисёр қарнлар Алъамонни давлат ва саодат била тута бергай.

Тенгри таоло ўз фазлу карами била бизнинг ишимизни ясайдур. Мундоқ қоту қарнларда топилмас. Яна сешанба куни ойнинг ўн бирида арожиғ хабар келдиким, Балх эли Қурбонни тилаб Балхқа кижормишлар.

Яна Комронға, Кобулдағи бекларга фармон бўлдиким, бориб, санга қўшулуб, Ҳисор ё Самарқанд ё ҳар сориғақим салоҳи давлат бўлса, юругайсиз, Тенгрининг инояти била ёғийларни босиб, вилоятларни олиб, дўстларни шод, душманларни нигунсор қилғайсиз, иншооллоҳу таоло. Сизларнинг жон тортиб, қилич чопмоқ маҳалларингиздур. Қопуда келган ишни тақсир қилмангиз. Гаронжонлиқ била қоҳиллиқ подшоҳлиқ била рост келмас.

*Жаҳонгири таваққуф бар наёбад,
Жаҳон онро бувад кў беҳ шитобад,
Ҳама чизи зи рўи кадхудои,
Сукун меёбад илло подшоҳи.*

Мазмуни:

*(Жаҳонгирлик тўхтаб турмайди,
Ким яхши тиришса, жаҳон ўшаники бўлади.
Ҳаётда ҳар бир нарса тўхташи мумкин,
Аммо подшоҳлик тўхтамайди.)*

Агар тенгри инояти била Балх ва Ҳисор вилояти муяссар ва мусаххар бўлса, Ҳисорда сенинг кишинг бўлсун, Балхта Комроннинг кишиси бўлсун. Агар тенгри инояти била Самарқанд ҳам мусаххар бўлса, Самарқандта сен ўлтурғил, Ҳисор вилоятини, иншооллоҳ, ҳолиса қилғумдур. Агар Комрон Балхни озирганса, арзадошт қилинг, иншооллоҳ, анинг қусурини ўшал вилоятлардин-ўқ рост қилғумиздур.

Яна сен ўзинг билур эдингким, доим бу қоида маръий эди: олти ҳисса санга бўлса, беш ҳисса Комронга бўлур эди. Ҳамиша бу қоидани маръий тутуб, мундин тажовуз қилманг. Яна ининг била яхши маош қилгайсан. Улуқлар кўтаримлик керак, умидим борки, сен ҳам яхши ихтилот қилгайсан. Анинг ҳам муташарриъ ва яхши йигит қўюбтур, ул ҳам мулозамат ва якжиҳатликта тақсир қилмағай.

Яна сендин озроқ гинам бор, бу икки-уч йилдин бери бир кишинг келмади. Мен йиборган киши ҳам рост бир йилдин сўнгра келди. Мундоқ бўлурму?

Яна хатларингда ёлғузлук, ёлғузлукким, дебсен, подшоҳликта айбдур, нечукким дебтурлар:

*Агар пой банди ризо пеш гир,
Ва гар яксувори сари хеш гир.*

Мазмуни:

*(Агар оёгинг банд бўлса, ризони олдинга қўй,
Агар танда суворга бўлсанг, ўз бошинга бор.)*

Ҳеч қайде подшоҳлик қайдича йўқтур. Подшоҳлик била ёлғузлук рост келмас. Яна мен дегандек, бу хатларингни битибсен ва ўкумайсен, не учунким, агар ўқур хаёл қилсанг эди, ўқуйолмас эдинг. Ўқуйолмагандин сўнг албатта тағйир берур эдинг. Хатингни худ ташвиш била ўқуса бўладур, вале асру муғлақтур. Насри муаммо ҳеч киши кўрган эмас. Имлонг ёмон эмас. Агарчи хейли рост эмас, “илтифот”ни “То” (ط) била битибсен. “Кулунж”ни “ё” (چ) била битибсен. Хатингни худ ҳар тавр қилиб ўқуса бўладур, вале бу муғлақ алфозингдин мақсуд тамом мафҳум бўлмайдур. Фолибо хат битирда қоҳиллигинг ҳам ушбу жиҳатиндур. Такаллуф қилай дейсен, ул жиҳаттин муғлақ бўладур. Бундин нари бетакаллуф ва равшан ва пок алфоз била бити: ҳам санга ташвиш озроқ бўлур ва ҳам ўқуғучига.

Яна улук иш устига борасен, иш кўрган, рай ва тадбирлик беклар била кенгашиб, аларнинг сўзи била амал қилгайсен.

Агар менинг ризомни тиларсен, хилватнишинлиқни ва эл била кам ихтилотлиқни бартараф қилгил. Қунда икки навбат инингни ва бекларни ихтиёрларига қўймай, қошингга чарлаб, ҳар маслаҳат бўлса кенгашиб, бу давлатхоҳларнинг иттифоқи била ҳар сўзунга қарор бергайсен.

Яна Хожа Калон менинг била густохона ихтилот қила ўрғаниб эди, сен доғи, нечукким Хожа Калон била ихтилот қилур эдим, ўшундоқ ихтилот қилгайсен. Тенгри инояти била ул сорилар иш озроқ бўлса, Комронга эҳтиёж бўлмаса, Комрон Балхта мазбут кишиларни қўюб, ўзи менинг қошимга келсун.

Яна мунча фатҳ ва зафарлар Кобулда эканда бўлди, Кобулни шугун тутубтурмен, ани ҳолиса қилдим. Ҳеч қайсингиз тамаъ қилмағайсиз.

Яна яхши борибсен, Султон Вайсинг кўнглини олибсен, ани қошингга келтуруб, анинг раъйи била амал қилгайсенким, иш билур кишидур. Черикни яхши йигиб юргаисен. Оғиз сўзларидин Баёншайх соҳиб вуқуфдур, маълум бўлғусидур, деб муштоқлиқлар била салом.

Панжшанба кунни рабиул аввал ойининг ўн учиди битилди.

Арзадошт – арз қилиш, ариза тутиш.

Арожиф – беҳуда сўзлар, мишмиш гаплар.

Бовужуд – шундай бўлса-да, шундай бўлатуриб.

Гаронжонлик – оғир табиатлилик.

Густохона – тортинмай, андиша қилмай.

Ихтилот – аралаштиш, бордикелди қилиш.

Касрати истиъмол – оғзаки сўзлашувда бузиб айтиш.

Қоҳиллик – суслик, ялқовлик.

Мазбут – забт этилган, қўлга олинган; беркитилган, мустаҳкам.

Маръий – кўрилган.

Мафҳум бўлмоқ – фаҳмланмоқ, англашилмоқ.

Муғлақ – чалкаш.

Мусаххар – бўйсунган, таслим бўлган.

Муташарриъ – имонли, диёнатли.

Мушаххас – аниқ, аён, гавдаланган.

Насри муаммо кўрмоқ – насрда муаммо кўриш; ўқиб, англашга қийналиш.

Нигунсор – остин-устин, бўйсунган.

Тағйир бермоқ – ўзгартирмоқ.

Тақсир қилмоқ – қусур кўрсатмоқ, бир ишни охирига етказа олмаслик.

Фархунда – қутлуғ, саодатли.

Шугун тутмоқ – яхши ниятларга эришган жой деб билмоқ.

Қарн – аср; узоқ муддат.

Қопу – омад, зафар.

Ҳолиса қилмоқ – ўз ихтиёрида қолдирмоқ.

Ифтихор ХОНХЎЖАЕВ

1991 йили туғилган.
“Биринчи китобим”
лойиҳасида “Уйғоқ юрак”,
сўнгра “Ҳаёт куйи” номли
китоблари нашр қилинган.

Кўксинг яхшиликка юз очса агар...

Адашган хат

“Юрагимни қамраган согинч,
Ҳар нафасда эслайман сизни.
Ҳатто тунлар ухлолмайман
тинч,
Тушларимдан излайман сизни.

Жоду каби тортаркан меҳр,
Хат ёзарман бедор тунларим.
Согинганда ортаркан меҳр,
Шукр, яқин дийдор кунлари...”.

Ҳар ҳафтанинг якшанбасида
Такрорланар оддий одат бу.
Бир йигитдан рафиқасига
Жўнатилган ўнинчи хат бу.

Бу гал бироз босдимиз гафлат,
Ўртада хат ташувчи қушни,
Хотинига ёзилган бу хат
Онасининг қўлига тушди.

Хотин ўзи билан овора,
На эр, на хат билан иши йўқ.
Аммо бугун бу кенг дунёда –
Онасидан бахтли киши йўқ.

Бизга ақл ўргатма, деманг,
Бир шоирни телба аташиб.
Хат битганда онангизга ҳам
Ёзиб туринг, майли, адашиб...

Севсанг...

Севсанг севгин-да, ахир,
Сенга маст йигитман-ку.
Алпомиш бобомдай бир
Забардаст йигитман-ку.

Сўзинг йўқми сўзларга,
Кўмма дилни музларга.
Ҳар хил ишва-нозларга
Сотилмас йигитман-ку.

Келгин, танга жон келсин,
Сомон юзга қон келсин.
Ит тугул, арслон келсин,
Қопилмас йигитман-ку.

Эй қалбимнинг қуёши,
Бўл бир умр йўлдошим,
Сендан ўзгага қоши
Қоқилмас йигитман-ку.

Ошиқларинг бўлса жам,
Барини енггай бу дам.
Олтин шамшир келса ҳам,
Чопилмас йигитман-ку.

Кетсам Тоҳирдай оқиб,
Қолма ҳушингдан оғиб.
Кундузи чироқ ёқиб
Топилмас йигитман-ку...

Тилак

Сен учун оддий ҳол бўлиши мумкин,
Завол билмай ўсиб-унинг, дейишса.
Лек нима қилардинг дўхтир ё фолбин:
Бу сенинг охирги кунинг, дейишса?

Балки кўзларингга ёш тўлиб бу он,
Васият ёзишга киришгайдирсан.
Балки эшитганим ёлгон деб, ёлгон,
Ўзингни алдашга тиришгайдирсан.

Ёки гадо келса эшигинг чертиб,
Борингни унга шу заҳот берарсан.
Балки мискинларга савоб бўлар деб
Садақа берарсан, закот берарсан.

Ё оғритган бўлсанг кимнингдир қалбин,
Бориб ундан узр сўрарсан балки.
Ё зиёрат этиб волиданг қабрин,
Ўсган тиконларин ўрарсан балки.

Суйган таомингни пишириб балки,
Кўзингга ёш олиб егаймисан ё.
Вужудингда ажиб шижоат қалқиб,
Бир бошга – бир ўлим, дегаймисан ё.

Умрида калима келтирмаган зот
Балки сажда этиб дуо ҳам ўқир.
Келажак авлодлар айлар дея ёд,
Кимлардир ўзига ёднома тўқир.

Бир умр чекишга қарши курашиб
Яшаган тамаки чекади балки.
Кимдир кимларгадир нафи тегар деб
Меҳр билан ниҳол экади балки.

Балки ўтказай деб бу кунни шодон
Кимдир майхонага босар қадам ҳам.
Ёмонлик қилгиси келмайди бу он
Ҳатто дунёда энг ёвуз одам ҳам.

Агар шундай ўтса охирги кунинг,
Кўксинг яхшиликка юз очса агар...
Унда охиргиси бўлсин ҳар тунинг,
Ҳар кунинг сўнгиси бўлсин, биродар!

Ёр кетади...

Ёр кетади от устида ёт билан,
Ёт ёримни олиб кетар от билан.
Тақдир экан дея унга бахт тилаб,
Кузатаман фарёд билан, дод билан.

Ёз ёмғири жунжиктирар танимни,
Сездирмайман унга оғринганимни.
Гўё олмоқ истагандай жонимни
Нигоҳ ташлар кўзлари жаллод билан.

Тўй кечаси яйраб ўйнаган ҳам мен,
Оқ либосга боқиб тўймаган ҳам мен,
Қадаҳ тўла жомни қўймаган ҳам мен,
Май дўст экан юраги барбод билан.

Кетиб қолгим келар қорли тоғларга,
Ўзим каби мағрур, орли тоғларга,
Маликамни ёдга солмас ёқларга,
Қандай яшай, ахир, бунча ёд билан.

Тўй ҳам тугар, ҳамон ўша-ўшаман,
На йиғлайман ва на ҳаддан ошаман.
Кулибгина у-ла видолашаман,
Гўё видолашгандай ҳаёт билан.

Ёрим кетар от устида ёт билан,
Ёт ёримни олиб кетар от билан.
Ўша отнинг туюғига мен тентак
Тақа қоқиб эдим белда бод билан...

Дон Кихот

Дон Кихот сермуболаға рицарлик романлари мутулаасига муккасидан кетиб, ахийри ўзи ҳам саргузаштлар иштиёқига тушиб қолади. У дунёни, ўз даври ва ҳаётини тубдан ўзгартиришни истади. Бу йўлдаги уринишлари эса чаппасига айланиб, китобхонда беихтиёр кулги уйғотади. “Савобли” саъй-ҳаракатлари охир-оқибатда ёмонликка хизмат қилади. Шу маънода Дон Кихот эзгуликнинг омадсиз курашчисидир.

Атокли испан адиби Мигель де Сервантес (1547–1616) нинг қаҳрамони Дон Кихот ёзувчининг ўзидан ҳам машхур, десак муболаға бўлмайдди. Ўз даврининг машхур рицарлик романларига пародия тарзида ёзилган “Дон Кихотнинг саргузаштлари” асарида реаллик улуғланади. Бу боқий китоб яратилганидан сўнг рицарлик романларининг умри тугаб, реалистик насрга кенг йўл очилди. “Донкихотлик” атамаси деярли барча тилларда “соддадиллик”, “хаёлпарастлик”, “хомхаёллик” сўзлари билан ёнма-ён қўлланила бошлади. Асли, испан тилида ҳам “Don Quijote” сўзи “беҳуда орзуларга берилувчи, беғубор идеалист” маъносини англатадики, муаллиф асар қаҳрамони – Кехана исмли идалго(зодагон)га бу номни танлагани бежиз эмас.

Дон Кихот ва Санчо Пансо комик жуфтлиги ўртасидаги тафовут воқеалар ривожидан давомида яққол кўринади. Олижаноб хаёлпараст рицар ва содда муғомбир қуролбардори ўзаро қарама-қарши икки дунёқарашни ифодалайди. Адабиётшунос олим Узоқ Жўрақулов бу ҳақда: “...инсоннинг идеал дунёси ва реал дунё учрашган нуқтада фожиаси – Ҳазрати Инсон фожиаси майдонга келади”, деб ёзади. Шу жиҳатдан Дон Кихот ҳаёт ва хаёлининг кўринмас чегараларида адашган инсон қиёфасини намоён қилади.

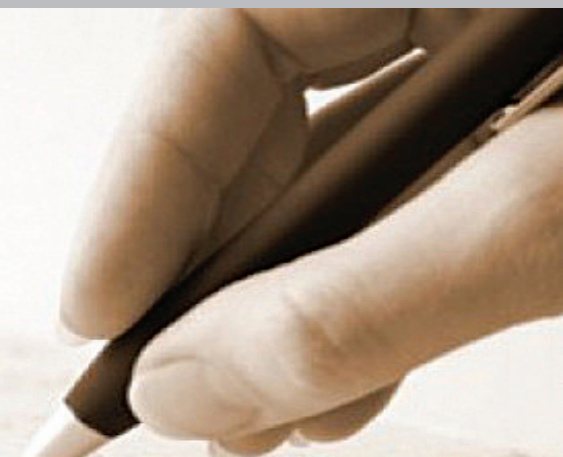
Ҳар даврнинг ўз донкихотлари бор. Эҳтимол, шунинг учун ҳам бу образ бутун ер юзидан ўлмас тимсолга айлангандир.

Дилрабо МИНГБӨЕВА

Антон Чехов: Ёзувчи монологчи

Истемдод сири ҳақида бир таъриф бор: “Истемдод – ўз дардингни маҳорат билан ифодалаш эмас, ўзга дардни ўзингдан ўтказиб яшашидир”. Чиндан ҳам, ўзингдан ўзга тақдирларнинг севинчию оғриқлари билан яшай олиш – сенинг ижод одами эканингдан дарак берувчи илк аломат. Лекин... ҳеч ким ўзидан қочиб кета олмайди. Ёзувчи икки азалий қутб – эзгулик ва ёвузлик ҳақиқатини тасвирламоқчи бўлса, барча рангларни ҳаёт ўз муҳрини қолдирган қувваи ҳофизасидан олади. Масалан, Ҳомид образи Абдулла Қодирий руҳиятининг маҳсули. Ёзувчининг тубанлик, хоинликка бўлган муносабати. Қодирийнинг жаҳолат ҳақидаги мезони бу. Ўзимча ўйлайман: агарда роман ижодкори иродаси ожиз, иймони заиф инсон бўлганида, унинг феъл-атворида Ҳомидга хос қора бўёқлар қай тариқа акс этган бўларди? Ва қандай кўринишида? Биргина салбий-намо қиёфани минг хил тусда ҳам жумбоқли, ҳам жозибали қилиб кўрсата олиш учун ёзувчининг тасаввур дунёси қанчалар бой ва ранг-баранг, шахсияти ҳам қай даражададир кўп қатламли

бўлиши керак. Масалан, Назар Яхшибоев жозибасини адиб Мурод Муҳаммад Дўстдан айро тасаввур қилинг-чи? Бош қаҳрамон бўладими ё эпизодик пержонаж – фарқи йўқ, бари бизга ёзувчининг ўзи ҳақида сўйлайди.

Антон Павлович Чехов ҳикояларидаги кулсанг ўзинг хижолат чекадиган, йиғласанг ҳақинг кетадиган персонажлар маърифатпарвар рус зиёлисининг ҳасратлари, кўзойнаги шишасини намлаган милт-милт кўзёшлари эди. Чеховдаги гўзал ички маданият қаҳрамонлари устидан қаҳ-қаҳ отиб кулдиришига, ожиздан ожиз одамларни масхаралатишигача олиб бормайди. Пьесалари ёзувчининг ўзига, сочидан товони қадар зиёли ижодкорнинг шахсиятига ўхшайди. Сиртдан қараганда, ҳамма нарса сокин, ҳаёт ўз йўлида рисоладагидек кетяпти. Одамлар кулади, қўшиқ айтади. Лекин ҳар бир юракнинг ўз бомбаси бор. Қўл теккизгудек бўлсанг, тамом – портлайди! Чеховона лиризм ортида ҳаётнинг шунақанги тасқара нуқси борки... Китобхондаги қулгига мойил кайфият ўз-ўзидан маҳзун кўйга тушади.

Унинг қаҳрамонлари шифокор Астров (“Ваня тоға” пьесаси) ва ёзувчи Тригорин (“Чайка” пьесаси) билан юзма-юз келган китобхон бевосита Антон Чеховнинг ўзи билан мулоқот қилади, унинг соф инсоний дардини тинглайди. Ёзувчи ўзининг бор ўй-ҳасратини, кечинмаларини ва ҳатто касбини ҳам ортиқча бўёқларсиз шу қаҳрамонларига кўчиргандек. Чехов ҳам шифокор, ҳам ёзувчи. Астров сингари бемаҳал, висолсиз муҳаббатга йўлиқди. Азоб чекди, азоб берди. Қаҳрамони каби ҳам қалб, ҳам фикр ва ташиқи гўзаллик уйғунлигини қўмсади, шунга интилди. Театр худди Тригорин каби Чеховнинг ҳам драматурглик қобилиятини кашф этди, актрисаларнинг муҳаббати эса ёзувчинини чинакам эркак сифатида улғайтириб, маҳбубга айлантирди, тақдирини актриса Ольга Книппер билан боғлади.

Тригорин ўз истеъдодига қай даражада ҳавотирланиб, шубҳа аралаш қараса, Чехов ҳам ўзига ишончсизлик ила: “Ўлганимдан сўнг мени узоғи билан бир йил эслашади, холос”, деб айтган. Ортда қолган аср ва ўтаётган йиллар эса ёзувчи бу борада адашганини, ўзининг ижодига ўта ҳақир кўз билан қараганини исботлаб турибди.

Қуйидаги битиклар “Чайка” асарининг қаҳрамонларидан бири ёзувчи Тригоринга тегишли. Тригориннинг фикрларини яхлит ҳолда умумлаштирсак, гўё Чехов монологи каби таассурот қолдиради. Ўқиб, бунга ўзингиз ҳам амин бўласиз, ёзувчининг ўй-ҳасратлари сўз дардига чалиниб, қўлига қалам ушлаган ҳар бир “бемор” учун бегона эмас.

Иқбол ҚЎШШАЕВА

Агар одам кечаю кундуз бир нарса тўғрисида, масалан, ой тўғрисида ўйлай берса, зўрма-зўраки тасаввур ҳосил қилади, менинг ҳам шунақа ойим бор. Мени кечаю кундуз сира қутулиб бўлмайдиган бир фикр банд қилади: мен ёзишим керак, ёзишим керак, ёзишим керак... Бирор қиссани ёзиб тугатдимми, нима учундир дарҳол бошқасини бошлашим керак, сўнг учинчисини, учинчидан кейин тўртинчисини ёзишим лозим... Худди хат машқ қилаётган кишидек ёзганим-ёзган, бошқа иложим йўқ. Ахир, бунинг нимаси ажойиб, нимаси мароқли? Қани, айтинг-чи? О, бу қандай ёввойи турмуш! Мана, мен сиз билан бирга ўтирибман, ҳаяжонланяпман, ҳолбуки, уйда мени тугамаган қисса кутаётганини бир дақиқа бўлсин унутганим йўқ. Мана, кўриб турибман, булут худди роялга ўхшайди. Ўзимча ўйлайман: роялга ўхшаган булут сузиб кетмоқда эди, деб бирор ҳикояда қайд қилиб ўтишим керак.

Мана, иккаламизнинг ҳар бир гапимизни ва ҳар бир сўзимизни эслаб қолишга тиришаман, бу гап

ҳамда сўзларни тезроқ адабий омборимга жойлаб олишга шошиламан: бир кун

О, бу қандай ёввойи турмуш! Мана, мен сиз билан бирга ўтирибман, ҳаяжонланяпман, ҳолбуки, уйда мени тугамаган қисса кутаётганини бир дақиқа бўлсин унутганим йўқ. Мана, кўриб турибман, булут худди роялга ўхшайди. Ўзимча ўйлайман: роялга ўхшаган булут сузиб кетмоқда эди, деб бирор ҳикояда қайд қилиб ўтишим керак.

керак бўлиб қолар! Ишимни тамомлагач, ё театрга, ё балиқ овлашга чопаман; бу ерда пича дам олиш ва барча нарсани унутиш мумкин, деб ўйлайман, бироқ йўқ, иложи бўлмайди, каллада тагин оғир чўян соққага ўхшаб, янги сюжет айлана бошлайди, сўнг столимга бориб ўтиргим келади, яна ёзиш учун шошилиш керак бўлади ва ҳамма вақт шундай. Ўзимдан менинг ўзимга сира тинчлик йўқ. Мен ўз ҳаётимни ўзим кемираётганимни, бу бўшлиқда кимгадир берадиган бол учун, ўзимнинг энг асл гулларимдан шарбат тўплаётганимни ва у гулларни юлиб олиб, илдизларини топтаб ташлаётганимни сезиб тура-

*Ҳамма нарса ҳақида
гапиргим келади.
Шошиламан, мени
ҳар тарафдан
қистайдилар,
койийдилар, худди ит
қувган тулкидек, у
ёқдан-бу ёққа югуриб
еламан, ҳаёт ва илм
бўлса ҳамон олға қараб
кетмоқда*

ман. Ахир, мен телба эмасманми? Ахир, яқинларим ва ошналарим менга нисбатан, соғ кишиларга қилинадиган муомалада бўладиларми? “Нима ёзясиз? Бизга нима ҳадя қиласиз?”. Ҳамма вақт шу гап, ҳамма вақт шу гап ва менга ошналарнинг бу илтифоти, танишларнинг мақтовлари, ҳаммаси риёдек, мени худди касал кишини алдаганлари каби алдашаётгандек туюлади, баъзан ҳозироқ орқамдан яшириниб келиб, ушлаб олмасалар ва мени жиннихонага олиб бориб қуйишмас эди, деб кўрқиб кетаман.

Илгарилари, гўзал ёшлик йилларида, мен ёзувчиликка энди қадам қуйган вақтимда ҳаётим бошдан-оёқ азоб-уқубатдан иборат эди. Ёш ёзувчи муваффақиятсизликка учраганда ўзини беўхшов, нўноқ, ортиқча деб ҳис қилади, асаблари таранг ва жонига теккан бўлади; у эътироф этилмаган, ҳеч ким тарафидан пайқалмаган ҳолда, худди пули йўқ ашаддий қиморбоздек улар-

нинг кўзига тик ва дадил қарашдан кўрқиб, адабиёт ва санъатга дахлдор одамлар атрофида бетўхтов айланиб юради. Мен ўз ўқувчимни кўрган эмасман, аммо у менинг тасаввуримда негадир адоватли ва ишонмайдиган киши бўлиб жонланади. Мен оммадан кўрқардим, у менинг учун даҳшатли эди, янги пьесамни саҳнага қўйган вақтларида ҳар сафар назаримда қора сочли кишилар душман кўзи билан қараётгандек, сариқ сочли одамлар эса совуқ, бепарводек туюлар эди! О, бу нақадар даҳшат! Бу шундай азобки, сира тенги йўқ!

Тўғри, ёзган вақтимда ҳузур қиламан. Таҳрир жараёни ҳам лаззатли, лекин... Китоб босмадан чиқар-чиқмас, чидай олмайман, кўраманки, мен ўйлагандай бўлиб чиқмабди, ҳатто умуман уни ёзмаслик керак эди, деган хаёлга бораман. Алам қилади, таъбим тирриқ бўлади... Омма уни ўқийди-да: “Ҳа, жуда соз, яхши ёзилган... тузук нарса, аммо Толстойга етишига ҳали анча бор”, ёки: “Ажойиб нарса, лекин Тургеневнинг “Оталар ва болалар” романи бундан яхши”, дейди. То гўрга киргунга қадар фақат жуда соз, яхши нарса, жуда соз, яхши нарса, деган сўзлардан бўлак ҳеч нарса эшитмайман, ўлганимдан сўнг эса танишлар қабрим ёнидан ўта туриб: “Бу ерда Тригорин ётибди. Яхши ёзувчи эди, аммо Тургеневдек яхши ёзолмас эди”, дейишади.

Сиз муваффақият ҳақида гапирасиз. Қанақа муваффақият? Мен ҳеч маҳал ўзимга ёққан эмасман. Ёзувчи сифатида ўзимни севмайман ҳам. Ҳаммадан ёмони шуки, мен ўзимни қандайдир бир тутун ичида деб ҳис қиламан ва кўп вақт нима ёзаётганимни билмайман... Мен сув, дарахтлар, осмонни яхши кўраман, табиатни сезаман, у менда эҳтирос, энгиб бўлмайдиган ёзиш истаги уйғотади. Аммо фақат манзарачи эмасман-ку, мен ахир гражданинман, ўз ватанимни, халқимни севаман, модомики

ўзимни ёзувчи деб билар эканман, мен халқ тўғрисида, унинг азоб-уқубатлари, келажаги ҳақида гапиришни, илм, инсоннинг ҳуқуқи ва бошқалар тўғрисида сўзлашни шарт деб биламан. Ҳамма нарса ҳақида гапиргим келади. Шошиламан, мени ҳар тарафдан қистайдилар, койийдилар, худди ит қувган тулкидек, у ёқдан-бу ёққа югуриб еламан, ҳаёт ва илм бўлса ҳамон олға қараб кетмоқда, мен эса худди поездга кечиккан мужикдек орқада қолиб кетаётганимни кўраман, ниҳоят, фақат манзараларнигина ёза олишимни ва бошқа нарсалар тўғрисида ёзганларимнинг ҳаммаси сунъий, бошдан-оёқ ясама эканини сезаман.

Гўзал, шоирона, тотли хаёлот дунёсига етаклаб кетувчи муҳаббатгина – оламда ёлғиз угина бахт бера олади! Мен бундай муҳаббатни бошимдан кечирган эмасман... Ёшлик чоғимда вақт йўқ эди, у паллада мен таҳририятларга қатнаб, муҳтожлик билан олишар эдим... Мана энди, ниҳоят, у муҳаббат келди, у ўзига чорламоқда... Энди ундан қочишда нима маъно бор?..

Чехов асарлари ўзбек китобхонларига яхши таниш. Ёзувчининг асарлари XX асрда Чўлпон, Абдулла Қаҳҳор, Мирзакалон Исмоилий, Сами Абдуқаҳҳор, Одил Раҳимий, Одил Шаропов каби адибларнинг таржималари орқали китобхонлар кўнглидан жой олган. “Ванька” ҳикояси ҳам ўзбек тилида Чеховнинг 1957 йили чоп этилган “Танланган асарлар”и биринчи жилдида Одил Раҳимий таржимасида берилган. Қуйида ҳикоянинг янги таржимаси эътиборингизга ҳавола этиляпти. Уни ёш таржимон Нодирабегим Иброҳимова ўзбекчалаштирган. Зукко ўқувчи олдинги ва кейинги таржималардаги ўзига хосликлар, ютуқ-камчиликларни илғаб олиши шубҳасиз.

Таҳририят

Русчадан **Нодирабегим ИБРОҲИМОВА** таржимаси.

Расмларни Аслиддин Калонов чизган

Ванька

Бундан уч ой муқаддам этиқдўз Аляхинга шогирдликка бериб юборилган тўққиз яшар болакай Ванька Жуковнинг байрамдан олдинги кечада уйқуси келмади. У хўжайин ва бошқа усталар кетишини пойлаб турди, сўнг устозининг жавонидан кўпикли сиёҳдон, занг босган пероли ручка ва қоғоз олди. Ёзишдан олдин эшик ва деразаларга ҳадик билан қараб қўйди, дастали токчалар оралиғидаги қоронғилик қарига кўз қирини ташлади. Энтикиб-энтикиб нафас олди. Қоғоз ўриндиқда турар, боланинг ўзи эса ўриндиқ қаршисига тиззалаганди.

“Азиз бобожоним Константин Макарич! – ёза бошлади у. Сизга мактуб битяпман. Келаётган байрам билан қутлайман ва жамики эзгу тилакларни билдириб қоламан. Менинг отам ҳам, онам ҳам йўқ, фақат сиз борсиз, холос”.

Ванька кўзларини қоронғи деразага тикди, унда шам ёғдуси милтиларди. Болакайнинг хаёлида Живаревларникида тунги қоровул бўлиб ишлайдиган бобоси Константин Макарич гавдаланди. Бу митти жуссали, озғин, аммо эпчил ва ҳаракатчан чолнинг ёши олтмиш бешда бўлиб, доим юзлари кулиб турар, кўзлари эса сархуш боқарди. Кундузлари чол жамоа ошхонаси ёки газхонада ухлар, тунлари эса кенг пўстинига ўралганча ёғоч шақилдоғини дўқиллатиб кўрғон атрофида айланарди. Чолнинг ортидан эса бошини эгганча кекса ит Каштанка ва кучукча Вьюн эргашди. Ванька унга қора юнги ва сувсарникига ўхшаш узун гавдаси туфайли шундай лақаб қўйганди. Бу Вьюн деганлари эҳтиром билан тиззалаб турганча ўзиникиларга ва бегоналарга ҳам эркаланар, унинг бу кўнгиликлари ортига аччиқлик ҳам яширинганди. Ҳеч ким ундай тезкорлик билан сакраб, музликдан ошиб ўтиб, товук ўғирлашга қодир эмасди. Шунинг учун ҳам Вьюннинг орқа оёқларига уришди, икки марта оёғи билан осиб ҳам қўйишди, ҳар ҳафта ўлгудек калтаклашди, бироқ у ҳар сафар омон қоларди.

Ҳозир ҳам бобоси дарвоза ёнида туриб кўзларини узоқ-узоқлардаги қишлоқ черковининг ёрқин қизил деразаларига тикканча қўшнилар билан чақчақлашиб ўтиргандир. Ёғоч шақилдоғини белбоғига бойлаб олган. У совуқдан кўллари ишқаб, кексаларга хос ҳингирлаб кулади, тамакини чимдилаб босади.

– Тамакидан искармиз, балки? – дейди чол сигара сотувчисига.

Улар тамаки ҳидлаб аксиришади. Бобо таърифлаб бўлмас завқ билан кулганча қичқиради:

– Тортсанг-чи, ярамас!

У шундай деб тамакини кучукларга искатди. Каштанка ҳам аксирди ва тумшугини сараклатиб хафа бўлганча нари кетди. Вьюн эса деярли аксирмади ва думини ликиллатиб тураверди. Об-ҳаво ҳам ажойиб: мусаффо, сокин ва тиниқ. Ҳамма ёқ зим-зиё эса-да, қишлоқ кўриниб туради: оппоқ томлар, мўриларда мўралаётган тутунлар, қиров босган дарахтлар, қор уюмлари. Осмон эса ялтироқ юлдузларга тўла, Сомон йўли ҳам яққол кўзга ташланади – гўё байрамдан олдин уни яхшилаб ювиб, қор билан артиб қўйишган.

Ванька чуқур нафас олди, перони созлаб, яна ёзишда давом этди:

“Мен эса кеча жазолашди. Хўжайин сочимдан тортиб ҳовлига олиб чиқди ва узанги билан савалади, чунки беланчак тебратиб ўтириб, билмай мизғиб қолибман. Ҳафта бошида бека менга селёдка тозалашни буюрганди, балиқни думидан тозалашга киришгандим, у буни кўриб балиқни олди-да, тумшуги билан юзимга туширди. Халфалар доим устимдан кулишади, майхонадан шароб олиб келишга ёки хўжайинларникидан бодринг ўғирлашга жўнатишади, хўжайин бўлса кўлига илинган нарса билан уради. Овқатнинг мазаси йўқ. Эрталаб нон беришади, тушликда бўтқа, кечки пайт яна нон. Чой билан шўрвани ўзлари туширишади. Даҳлизда ухлайман. Болалар йиғлаб қолгудай бўлса – тамом, умуман ухламайман, беланчакни тебратиб чиқаман. Бобожон, жон бобожон, менга раҳмингиз келсин, бу ердан қишлоққа, уйимизга олиб кетинг, ўзим кетолмайман... Тиз чўкиб ўтиним сўрайман, бир умр дуо қиламан... Илтимос, мени олиб кетинг, йўқса ўлиб қоламан...”

Ванька оғзини маҳкам ёғиб, қорайган кўллари билан кўзларини ишқалади ва хўнграб юборди.

“Мен сиз учун тамаки эзиб бераман, – давом этди у. – “Исо ҳаққи-ҳурмати, этикларингизни тозалаб бераман, Федьканинг ўрнига чўпонлик ҳам қиламан. Бобожоним, ўлимдан бошқа чорам йўқ. Қишлоққа пиёда қочиб кетишни ҳам ўйладим, аммо этикларим йўқ-да, совуқдан кўрқаман. Катта бўлганимда ўзим сизни боқаман, ҳеч кимга хафа қилдирмайман, вафот этсангиз, ҳақингизга дуо қиламан.

Москва катта шаҳар. Уйлар ҳашаматли, тулпорлар кўп, қўй-қўзилар йўқ, итлар қопағон эмас. Бу ерда болалар юлдуз тақиб юрмайди, черковда қўшиқ куйлашга эса ҳеч кимни қўйишмайди. Бир марта бир дўкон растасида тайёр ипи билан қармоқ сотилаётганини кўрдим. Жудаям ажойиб, ҳатто битта қармоғи бор экан, у билан бир пудли лаққани ҳам тутса бўлади. Яна шунақа дўконларни кўрдимки, бойлар учун қурол-яроғ сотиларкан, ҳар бирининг нархи юз рублдан баландда бўлса кераг-ов... Гўшт дўконларида эса отиб келинган қарқур, булдуруқ, қуён гўштлири бор. Аммо у ерда ўтирганлар буларни қаердан овлашганини айтишмайди.

Бобожон, агар хўжайинларга арча совға қилишса, тилла ёнғоқни олиб, яшил сандиқчага яшириб қўйинг. Олга Игнатъевнадан илтимос қилинг, Ванька учун, деб айтинг”.

Ванька сесканганча нафас олди ва яна дераза ташқарисига тикилди. У меҳмонлар учун бобоси билан ўрмонга бориб арча кесишларини эслади. Бахтиёр дамлар эди! Бобоси изиллар, аёз ғувиллар, уларга қараб Ванька ҳам дағилларди. Арчани кесишдан аввал бобоси трубкасини олиб, тамакини узоқ хидлар, совуқда музлаб турган Ваньканинг устидан куларди... Қиров босган ёш арчалар кимдир келиб кесиб кетишини кутаётгандек кўринарди. Шу пайтда қорли дўнгда кўён чопаетганини кўриб қолишади. Бобо ўзини хайриқийшдан тўхтатиб қололмайди:

– Ушла, ушла уни!.. Эҳ, ярама!

Арраланган арчани бобо хўжайинниқига олиб борар, сўнгра ўша ерда уни тозалашарди. Ҳаммадан кўп Ваньканинг севимли опаси – хўжайиннинг қизи Олга Игнатъевна куйиб-ишларди. Ваньканинг онаси Пелагея ҳаётлигида хўжайинларниқига меҳмонхона хизматкори бўлиб ишларди. Олга Игнатъевна ўшанда Ваньканинг қорнини тўйғизар, иш йўқлигидан унга ўқиш, ёзиш, юзгача санаш, ҳатто рақс тушишни ҳам ўргатарди. Пелагея вафот этгач, етим қолган Ванькани бобоси турадиган ошхонага, у ердан эса Москвага этиқдўз Аляхинниқига жўнатишди...

“Тезроқ кела қолинг, бобожоним, – яна ёзди Ванька, – ўтиниб сўрайман, мени бу ердан олиб кетинг. Мендек етимга раҳмингиз келсин, бу ерда ҳамма мени туртади, бир бурда нонга зорман, қанчалик зерикканимни айтишга тил ожиз, доим йиғлайман. Яқинда хўжайин даста билан бошимга урди, ўзимдан кетиб, ерга йиқилдим, зўрға ўзимга келдим. Менинг куним итларнинг ҳам бошига тушмасин. Айтгандай, Алёнага, биркўз Егоркага ва аравакашга мендан салом айтинг. Гармонимни ҳеч кимга берманг. Набирангиз Иван Жуков бу ерда ёлғиз қолган, сизни интизорлик билан кутаман, бобожон”.

Ванька қоғозни тўрт буклади ва тунов кунни бир тангага харид қилган конвертига солди... Озроқ ўйлаб туриб, перони қўлига олдида, манзилни ёзди: “Қишлоқдаги бобомга”.

Сўнгра гарданини қашлаб хаёлга чўмди ва кўшиб кўйди: “Константин Макаричга”. Ҳеч ким унга халал бермаганидан кўнгли тўлиб, бошига қалпоғини кўндирди-да, нимчасини ҳам киймай кўйлакчан ҳолда кўчага югурди...

Гўшт дўкони ёнида ўтирганлар болакайга хатларни почта қутисига ташлаш кераклигини айтишди. Мактубларни сархуш аравакашлар олиб, ер юзи бўйлаб кўнғироқчаларини чалганча тарқатар экан. Ванька почта қутисига югуриб етди ва қимматли мактубини у ерга ташлади...

Болакай бир соатдан сўнг ширин орзулар оғушида қаттиқ уйкуга чўмди... Тушига печка кирди. Печка устида яланг оёқларини осилтириб бобоси ўтирармиш ва мактубни ошпаз аёллар ўқиб берармиш... Печка атрофида Вьюн думини ликиллатиб юрармиш...

Адиблар бир кунни

Яқинда “Шарк” нашриётида таниқли ёзувчи Шодмон Отабекнинг “Дўрмон хангомалари” тўпламининг тўлдирилган наشري босмадан чиқди. Китобни ўқирканмиз, ижодкорлар нафақат адабий услублари билан, балки ўзига хос феъл-атвори, ҳозиржавоблиги билан ҳам ажралиб туришини кўрамиз. Хангомаларни ўқиб, юзимизга табассум югуради.

Қуйида ушбу китобга кирмаган айрим янги хангомаларни эътиборингизга ҳавола қиламиз.

Устозга эҳтиром

Ўзбекистон халқ шоири Иқбол Мирзо ёшлик даврида бир кунни пойтахтга келиб, шеърларини таҳририятларга тарқатгач, шаҳарни айланиб томоша қилади, Бешёғочдаги Ғафур Фулом уй музейига боради, кейин ҳозирги Миллий театрда йўл олади. Сўраб суриштирса, спектакль кечқурун бўларкан, у эса Фарғонага қайтиб кетиши керак эди. Иккиланиб турганида шундоққина ёнгинасига оқ мошина келиб тўхтаб, ундан ҳамма шеърларини ёд билган, ўсмирлик пайтидан катта ихлос қўйган машҳур шоир Эркин Воҳидов тушиб келади. Ҳаваскор шоир кўзларига ишонмай анграйиб қолади. Ёнига яқинлашиб, дастхат сўрашга, танишиб олишга ботинолмайди. Қишлоғига бориб Эркин акани кўрдим деса, ҳеч ким ишонмаслигини алам билан ўйлайди.

Орадан кўп йиллар ўтгач, Иқбол ўша илк учрашувни устозга айтади. Шунда Эркин ака ўзига хос бир мутуйиба билан ҳазил қилади:

– Шарт бориб, енгимдан тутиб, менга қаранг, мен Ўзбекистон халқ шоири Иқбол Мирзоман десангиз, кучоқ очиб кўришардим.

Шогирд ҳам устозга муносиб жавоб беради:

– Енгингиздан тутардим-у, аммо қўлим банд эди, аввалроқ этагингиздан тутгандим.

“Хотин олиб беринг”

Таниқли шоир ва таржимон Мирпўлат Мирзо “Жаҳон адабиёти” журналининг анча вақт бошқаргач, пенсияга чиқиб, ўзининг “камтарона” эътирофича, уйда “жаҳон адабиётини энди ўзи яратиб” юрган кезлар эди. Кунларнинг бирида “Ўзбекистон” нашриётининг директор ўринбосари, таниқли ёзувчи Ашурали Жўраев шоирни ҳузурига чорлаб, шундай таклиф қилади:

– Мирпўлат ака! Сизнинг кўп йиллик ноширлик тажрибангиз бор. Сизни шартнома асосида ишга олсак нима дейсиз?

– Қандай бўларкин?

– Яхши бўлади.

– Унда бир-иккита шартим, йўқ, илтимосим бор.

– Хўп, айтинг.

– Менга матн ёзиш учун алоҳида компьютерчи ажратасиз.

– Хўп.

– Вёрсткачи ҳам керак.

Шунда Ашурали шоирга ажабланиб қарайди.

– Бу кетишда, балки, хотин олиб беринг, ҳам дерсиз?!

Иккита бўлгани яхши, аммо...

Ўзбекистон халқ ёзувчиси Тоҳир Малик тоби қочиб, шифохонага тушади. Жарроҳлик амалиётдан кейин аранг хушига келади.

– Энди кўзингизни очинг! – дейди врач. Бемор кўзини очади.

– Бошингиз айланяптими? – деб сўрайди врач.

– Шунақага ўхшайди... тепамда турган хотиним

иккита бўлиб кўринаяпти.

– Хотин иккита бўлса яхши-ку! – врач ҳазил қилади.

Гапиришга ҳам мажоли қолмаган ҳазилкаш адиб бу гапни жавобсиз қолдирмайди:

– Иккита бўлгани яхши-ку, аммо иккаласи битта хотин-да...

Биринчи тақриз

Машҳур француз адиби Ги де Мопассан ёзувчи бўлишидан олдин денгиз вазирлигида масъул бир вазифада ишлайди. Ўн йил умри шу ерда ўтади. Бироқ адабиётга муҳаббат сабаб ишини қўйиб, ўқиш-ўрганиш, ёзиш билан машғул бўлади. Флобер қўлида олти йил шу тарзда тарбиялангач, машқлари услуб ва мазмун жиҳатидан устозига маъқул тушади ва уларни эълон қилишга рухсат олади.

Бир неча йиллардан сўнг Мопассан ишлаган вазирлик архивидан у ҳақидаги бир тавсифномани топишади. Унда шундай дейилганди: “Ҳаракатчан ходим, лекин ёмон ёзади”.

Ёзолмаган ёзувчи

Дедектив романлари билан жаҳонга танилган Агата Кристи дастлаб ҳарбий касалхонада, сўнг дорихонада ишлаган. Захарлар ва уларнинг таъсирини жуда яхши билган. Шу сабабли асарларида қотилликлар кўпинча захар ёрдамида амалга оширилади.

Китоблари тўрт миллиарддан ортиқ нусадада чоп этилган ва дунёнинг юздан ортиқ тилига таржима қилинган Агата хоним дисграфия дардидан азият чеккан – қўлда ёза олмаган. У барча машҳур романларини айтиб туриб ёздирган.

Машҳур кеманинг прототипи

“Титаник” кемаси ҳалокатга учрашидан 14 йил олдин – 1898 йили америкалик фантаст ёзувчи Морган Робертсон “Беҳудалик” номли қисса эълон қилади. Асарда тилга олинган “Титан” кемаси апрель оқшомларининг бирида музтоққа урилиб, чўкиб кетади. Йўловчиларнинг жуда кўпи ҳалок бўлади. Қизиқ томони, “Титан” ҳажм жиҳатидан ҳам “Титаник”ка жуда яқин келади.

Қисса 1912 йили “Титаник” ҳалокатидан сўнг айрим ўзгартиришлар билан “Беҳудалик ёхуд “Титан”нинг ҳалокати” номи остида чоп этилади ва машҳур бўлиб кетади.